

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Τμήμα Ξένων Γλωσσών Μετάφρασης και Διερμηνείας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία»

ΘΕΜΑ: «Η κατά τόπους χρήση σημαιών, συμβόλων και εμβλημάτων από τις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα έως και σήμερα στον ελλαδικό χώρο. Καταγραφή, σύγκριση και νοηματοδότηση».

Βασίλειος Ι. Ριρής (ΠΓ2020318)

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής Εποπτείας:

Καθηγητής, Δρ. Λίβας Σωτήριος

Αν. Καθηγητής, Δρ. Καρράς Ιωάννης

Δρ. Αναστασόπουλος Διονύσιος

Κέρκυρα, 2023

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου ή οποιουδήποτε τμήματος της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας με οποιοδήποτε τρόπο (μηχανική ή ηλεκτρονική μέθοδο), σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 2121/1993 και της Διεθνής Σύμβασης Βέρνης-Παρισίου που κυρώθηκε με το νόμο 100/1975, χωρίς την έγγραφη άδεια του συγγραφέα.

*Υπάρχει ένας καλός λόγος που κανένας δε βιδουδάει ιστορία.
Εου μαθαίνει ωάρα ωαλλά.
«Νόαμ Τσόρεκυ»*

Περίληψη

Εκατό και πλέον χρόνια από την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, αποτελεί κοινή διαπίστωση το γεγονός ότι η Επανάσταση ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Σε όλες τις εκφάνσεις της επανάστασης γίνεται προσπάθεια σύνδεσής της απελευθέρωσης του γένους των ελλήνων με την ορθόδοξη χριστιανική πίστη πρωτίστως και με την αρχαιοελληνική παράδοση δευτερευόντως. Οι επαναστάτες, ορθώνοντας το ανάστημά τους απέναντι στην Οθωμανική εξουσία και αμφισβητώντας την απόλυτη εξουσία της, χρειάζεται να οπλιστούν υλικά και να θωρακιστούν ψυχικά για την επικείμενη σύγκρουση με την πανίσχυρη Οθωμανική αυτοκρατορία. Ενώ για την υλική τους ενίσχυση οι επιλογές είναι συγκεκριμένες, την ψυχική τους ενδυνάμωση την αναζητούν στη χριστιανική πίστη η οποία όλα τα προηγούμενα χρόνια της Οθωμανικής κατοχής στάθηκε ακλόνητο στήριγμα στη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους, αποτρέποντας την αφομοίωσή τους από την κυρίαρχη ισλαμική κοινότητα. Αφομοίωση που δεν απέφυγαν οι Έλληνες που ασπάστηκαν το Ισλάμ. Αυτή την προσήλωση τους στη χριστιανική πίστη την εκφράζουν και τη διατρανώνουν μέσα από τη χρήση διαφόρων συμβόλων και συμβολισμών που χρησιμοποιούν στα δηλωτικά της εξέγερσής τους έγγραφα, εμβλήματα και σημαίες.

Ένας από τους επιδιωκόμενους στόχους της επανάστασης των Ελλήνων το 1821, είναι η καθιέρωση της ανεξιθρησκίας και παράλληλα ο σεβασμός του χριστεπώνυμου πλήθους, που τόσο είχε υποφέρει τα χρόνια της οθωμανικής σκλαβιάς από την Ούμα¹, η οποία κατείχε τη δεσπόζουσα θέση στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Για την επίτευξη των στόχων τους, οι επαναστάτες διαχρονικά παραμέριζαν τις προσωπικές και τοπικές διαφορές τους και ένωναν τις προσπάθειές τους, κάτω από σημαίες που έφεραν σύμβολα τα οποία τους ενώνουν σε κάτι μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών τους.

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία επικεντρώνεται στην έρευνα για την ανάδειξη των συμβόλων εκείνων που έχουν χρησιμοποιηθεί στην Ελλάδα τους τελευταίους αιώνες για να συσπειρώσουν το έθνος, να το

¹ Όρος ο οποίος περιγράφει την «κοινότητα των πιστών» στο μουσουλμανικό θρήσκευμα.

κινητοποιήσουν και να το ομογενοποιήσουν συνάμα. Επιδιώκεται να αναζητηθεί το πλαίσιο εκείνο που οριοθετεί την περιοχή στην οποία, αναφέρονται τα σύμβολα εκείνα με τα οποία οι Έλληνες αναδεικνύουν τη διαφορετικότητα τους, εντός του πολιτικού αλλά και πολιτισμικού περιβάλλοντος που είναι ενταγμένοι, καθώς επίσης ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούν και μεταχειρίζονται τα διάφορα σύμβολα ώστε να λειτουργήσουν ως ενοποιητικά σημεία, γύρω από τα οποία συσπειρώνονται για ένα κοινό σκοπό. Ένα θρησκευτικό σύμβολο που χρησιμοποιείται σε πολλές εκφάνσεις της ζωής ενός έθνους μπορεί να εμπεριέχει την ιστορία, τη θρησκεία, τους μύθους, τους θρύλους ακόμα και την ποίηση του. Τις περισσότερες φορές, αντικρίζοντας μια σημαία απεικονίζεται το παρελθόν μιας Χώρας, το οποίο επικοινωνείτε με μια μόνο εικόνα. Επιπλέον, θα καταγραφεί πως αξιοποιείται το στοιχείο της θρησκευτικής πίστης στην προσπάθεια συσπείρωσης των Ελλήνων, τοπικά, εθνικά ή υπερεθνικά, και πως επηρεάζει η θρησκευτική πίστη τη δόμηση της εθνικής ταυτότητας.

Την ίδια στιγμή, η προβολής της θρησκευτικής πίστης λειτουργεί ανταγωνιστικά στη χρήση συμβολισμών εμπνευσμένων από την αρχαιοελληνική παράδοση ή καταγράφεται αρμονική συνύπαρξη και αλληλεπίδραση, λειτουργώντας συμπληρωματικά, ώστε να αποτυπώσουν ακριβέστερα την ιστορική πορεία του ελληνικού έθνους στο πέρασμα των αιώνων; Συγκεκριμένα, θα αναζητηθούν στοιχεία του πως χρησιμοποιείται η αρχαιοελληνική παράδοση στη σύνθεση της εθνικής ταυτότητας;

Ανακεφαλαιώνοντας, επιδίωξη της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας είναι να κατορθώσει να αναδείξει το ρόλο των συμβόλων στη σύνθεση, τη δόμηση και τη διαμόρφωση της ταυτότητας του ελληνικού έθνους, μέσα στο πέρασμα των τελευταίων αιώνων. Η συμπερίληψη συμβόλων και χρωμάτων στις διάφορες σημαίες που διαχρονικά χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα, επικοινωνούν μηνύματα που συσπειρώνουν το Έθνος και σφυρηλατούν μία συμπαγή ταυτότητα η οποία βασίζεται στη θρησκεία, τη γλώσσα, τις παραδόσεις, την κοινή ιστορία και τέλος στην ενότητα του χώρου και του χρόνου.

Λέξεις κλειδιά: σημαία, σύμβολα, σταυρός, έθνος, Ελληνική Επανάσταση

Abstract

More than a hundred years after the outbreak of the Greek Revolution of 1821, it is a common fact that the Revolution was inextricably linked to the Orthodox Christian faith. In all aspects of the revolution, an effort was made to link the liberation of the Greek people with the Orthodox Christian faith first and foremost and with the ancient Greek tradition second. The revolutionaries, standing up against the Ottoman power and challenging its absolute authority, needed to arm themselves materially and arm themselves mentally for the impending conflict with the mighty Ottoman Empire. While the options for their material reinforcement are specific, they seek their mental strengthening in the Christian faith which, throughout the previous years of Ottoman occupation, has been an unshakeable support in maintaining their particular identity, preventing their assimilation by the dominant Islamic community. Assimilation that the Greeks who embraced Islam did not avoid. They express and assert this commitment to the Christian faith through the use of various symbols and symbolisms in the documents, emblems and flags that are indicative of their rebellion.

One of the intended goals of the Greek revolution of 1821 was the establishment of religious tolerance and at the same time the respect of the Christian multitude, which had suffered so much during the years of Ottoman slavery by the Uma, which held the dominant position in the Ottoman Empire. To achieve their goals, the revolutionaries throughout time set aside their personal and local differences and united their efforts under flags bearing symbols that united them into something greater than the sum of their parts.

This Master's Thesis focuses on the research to highlight those symbols that have been used in Greece in recent centuries to unite the nation, to mobilize it and to homogenize it at the same time. It seeks to seek the context that delimits the area in which the symbols with which the Greeks highlight their diversity within the political and cultural environment in which they are embedded, as well as the way in which they use and treat the various symbols in order to act as unifying points around which they rally for a common purpose. A religious

symbol used in many aspects of a nation's life can encompass its history, religion, myths, legends and even its poetry. With just a glance at the image of a flag, a country's past can be identified. Furthermore, it will be documented how the element of religious faith is exploited in the effort to unite Greeks, locally, nationally or supranationally, and how religious faith influences the construction of national identity.

At the same time, does the projection of religious faith function antagonistically in the use of symbolisms inspired by ancient Greek tradition, or does it record a harmonious coexistence and interaction, functioning in a complementary manner, so as to more accurately reflect the historical course of the Greek nation over the centuries? Specifically, will evidence be sought of how the ancient Greek tradition is used in the synthesis of national identity?

In summary, the aim of this Master's Thesis is to highlight the role of symbols in the composition, construction and shaping of the identity of the Greek nation, through the passage of the last centuries. The inclusion of symbols and colours in the various flags that have been used in Greece over time communicate messages that unite the nation and forge a solid identity based on religion, language, traditions, common history and finally the unity of space and time.

Key words: flag, symbols, cross, nation, Greek Revolution

Ευχαριστίες

Εμπειρίες μοναδικές, αναμνήσεις πολύτιμες.

Ευχαριστώ την καλή τύχη που οδήγησε τα βήματά μου ως εδώ.

Αφιερωμένο σε όσους ήταν δίπλα μου σε αυτό το ταξίδι.

Τα ταξίδια, οι στόχοι και τα όνειρα δεν τελειώνουν ποτέ!

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	vii
Abstract.....	ix
Περιεχόμενα	xiii
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	1
Εισαγωγή	1
1.1. Προσδιορισμός του αντικειμένου της έρευνας	1
1.2. Αιτιολόγηση επιλογής θέματος.....	3
1.3. Διάρθρωση και διαδικασία εκπόνησης.....	4
1.4. Σκοπός της έρευνας – Ερευνητικά ερωτήματα	5
1.5. Επίλογος.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	7
Βιβλιογραφική τεκμηρίωση	7
2.1. Προσδιορισμός βιβλιογραφίας.....	7
2.2. Κριτική Ανάλυση Κειμένου	8
2.3. Αναγκαιότητα Χρήσης Σημαιών	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	11
Μεθοδολογία έρευνας	11
3.1. Εισαγωγή.....	11
3.2. Σχεδιασμός έρευνας	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	13
Παρουσίαση της έρευνας και των αποτελεσμάτων της έρευνας.....	13
4.1. Εισαγωγή.....	13
4.2. Ιστορία Της Σημαίας	13
4.3. Σημασία της Σημαίας	16
4.4. Η σημαία στην ελληνική ιστορία.....	18
4.5. Σημαίες των κλεφταρματωλών.....	21
4.6. Οι ελληνικές σημαίες της προεπαναστατικής περιόδου	23
4.7. Οι ελληνικές σημαίες την περίοδο της Ελληνικής Εθνεγερσίας.....	27
4.8. Σημαίες και σύμβολα	29
4.9. Σταυρός	29
4.10. Η πρώτη επαναστατική σημαία.....	31
4.11. Πρώτες προσπάθειες για την επικράτηση κοινής σημαίας.....	34
4.12. Οι σημαίες του ελληνικού κράτους.....	37
4.13. Σημερινές σημαίες	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	48
5.1. Συμπεράσματα και προτάσεις.....	48

5.2. Ερευνητικές προτάσεις/Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	60
5.3. Περιορισμοί έρευνας	61
5.4. Επίλογος.....	62
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	63
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	64
Σημαίες έως και την δημιουργία του Ελληνικού κράτους.....	64
Σημαία Λυμπεράκη Γερακάρη	64
Γρεκοτουρκική σημαία	64
Σημαία Λάμπρου Κατσώνη.....	65
Σημαία περιόδου «Ορλωφικών».....	66
Σημαία «Επτανήσου Πολιτείας»	66
Σημαία του στολίσκου του Γιάννη Σταθά	67
Σημαία Αθανασίου Διάκου	68
Σημαία Τούσια Μπότσαρη.....	69
Σημαία Λαβάρων Έβρου και Σαμοθράκης.....	69
Σημαία Νάουσας.....	70
Σημαία Πιέρρου Γρηγοράκη-Τζανετάκη	70
Σημαία Ηλία Μπισμπίνη	71
Σημαία Πέτρου Βαρβιτσιώτη.....	71
Σημαία Τσακώνων.....	71
Σημαία «Καγκελαρίας των Σφακίων»	72
Σημαία Δημητρίου Πλαπούτα	73
Σημαία Θεσσαλομαγνησίας.....	73
Σημαία Κωνσταντίνου Δραγώνα	74
Σημαία των Αθηνών	74
Καθιέρωση επίσημης σημαίας.....	75
Ναυτικές σημαίες	77
Σημαίες Σπετσών	80
Σημαίες Ύδρας	81
Σημαίες Ψαρών	81
Σημαία της Σάμου.....	82
Σημαία της Μεγίστης (Καστελόριζου)	82
Σημαία Εμμανουήλ Παπά	83
Σύγχρονες τοπικές σημαίες.....	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή

1.1. Προσδιορισμός του αντικειμένου της έρευνας

Κατά την περίοδο της Οθωμανικής κατοχής της Ελληνικής χερσονήσου και μέχρι την απελευθέρωση ενός μέρους της, ως αποτέλεσμα της Επανάστασης του 1821, πάμπολλες είναι οι επαναστάσεις των Ελλήνων που έχουν καταγραφεί στην Ιστορία. Άλλοτε ως αποτέλεσμα αγανάκτησης και άρνησης της μοίρας που επεφύλασσαν οι Οθωμανοί στους χριστιανικούς πληθυσμούς (Εξέγερση στην Ήπειρο το 1565 με αιτία το παιδομάζωμα, ο ξεσηκωμός πνίγεται στο αίμα, για τον ίδιο λόγο εξέγερση της Ημαθίας του 1705 υπό τον αρματολό Ζήση Καραδήμο), και άλλοτε ως αποτέλεσμα υποκίνησης Ευρωπαϊκών κρατών (Από το 1609 ως το 1624, ο δούκας του Νέβερ της Γαλλίας και Έλληνες συνωμότες οργάνωσαν ένα φιλόδοξο σχέδιο για να διώξουν τους Τούρκους από την Ελλάδα. Για το σκοπό αυτό δημιούργησαν την χριστιανική στρατιά που θα ενωνόταν με τους επαναστάτες. Το σχέδιο ποτέ δεν μπήκε σ' εφαρμογή. Όμως, στα δεκαπέντε αυτά χρόνια, οι Μανιάτες επαναστάτησαν κάμποσες φορές, ενώ ο μητροπολίτης Τρίκκης Διονύσιος ξεσήκωσε τους χωρικούς και, το 1616, εκστράτευσε στα Γιάννενα κυριεύοντας την πόλη. Στο τέλος, νικήθηκε, αιχμαλωτίστηκε και γδάρθηκε ζωντανός. Το έτος 1659, καταγράφεται εξέγερση χωριών της Μεσσηνίας, Λακωνίας και Αρκαδίας με τη βοήθεια του ενετικού στόλου υπό τον ναύαρχο Μοροζίνη, καταλαμβάνεται η Καλαμάτα. Από το έτος 1684 έως το έτος 1688, στο πλαίσιο του έκτου Βενετοτουρκικού πολέμου, καταλαμβάνεται η Αιτωλοακαρνανία, η Πελοπόννησος και η Αθήνα με αρχηγό τον Βενετών τον Φραντζέσκο Μοροζίνη. Στις εχθροπραξίες συμμετείχαν Έλληνες οπλαρχηγοί, με κυριότερο τον Μεϊντάνη στην Ανατολική Στερεά, Θεσσαλία και Δυτική Μακεδονία. Μεταξύ των ετών 1766 έως 1770 οι Ρώσοι αδελφοί Ορλώφ αποστέλλονται στην περιοχή από τη Μεγάλη Αικατερίνη της Ρωσίας για να ξεσηκώσουν του Έλληνες. Προς τιμήν των πρωταιτίων τα γεγονότα που σχετίζονται με την εξέγερση καταγράφονται στη βιβλιογραφία ως «Ορλωφικά». Σε αυτά συμμετέχουν από την πλευρά των Ελλήνων οι Γ. Παπάζωλης, Π. Μπενάκης, Α. Ψαρός, Ν.

Φορτούνης, Σπ. και Ι. Μεταξάς, Χρ. Γρίβας, Στ. Γεροδήμος, Σουσμάνης, Κομνάς Τράκας, Μητρομάρας, οι Νοταράδες, ο Γ. Ζιάκας, ο Άκ. Χατζημάτης και ο Ι. Φλώρος. Μετά την αποτυχία των Ορλώφικών, ακολουθούν σφαγές Ελλήνων στην Πελοπόννησο και την Στερεά Ελλάδα.). Σε όλες αυτές τις επαναστάσεις οι Έλληνες εξεγερμένοι έφεραν προσωπικές σημαίες οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν σταυροφόρες ή έφεραν θρησκευτικά σύμβολα ή απεικόνιζαν την Παναγία ή Αγίους.

Με την παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία επιδιώκεται να μελετηθούν οι σημαίες, τα σύμβολα και τα εμβλήματα που διαχρονικά χρησιμοποιούν οι Έλληνες, με σκοπό να ενώσουν το έθνος και να το εμπνεύσουν για ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσεων. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, καθώς και των περιόδων που προηγήθηκαν και ακολούθησαν αυτή. Μεταξύ άλλων, θα αναδειχτούν εκείνοι οι «συγκολλητικοί παράγοντες» που προτάσσονται άλλοτε για να ομογενοποιήσουν το έθνος και ταυτόχρονα να το διαφοροποιήσουν από τα υπόλοιπα έθνη και άλλοτε να το απεγκλωβίσουν από την οθωμανική κατοχή και τη μουσουλμανική Ανατολή, επιδιώκοντας την ένταξή του στη χριστιανική Δύση και τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό. Η διαδικασία προσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας, το αίσθημα του ανήκειν σε ένα κοινωνικό σύνολο, ακόμα και η εναντίωση σε ένα άλλο σύνολο είναι στοιχεία που αποτυπώνονται σε μία σημαία. Να αναζητηθούν τα εμβλήματα που χρησιμοποιήθηκαν στην Ελληνική Εθνεγερσία του 1821 για να εμπνεύσουν πατριωτισμό τους επαναστατημένους Έλληνες προκειμένου να πειστούν να συστρατευθούν κάτω από αυτά. Στη συνέχεια επιδιώκεται η διερεύνηση της νοηματοδότησης των συμβόλων και συμβολισμών που αποτυπώθηκαν σε πλήθος σημαιών, εγγράφων και σφραγίδων. Στα φλάμπουρα, στα μπαϊράκια και στις σημαίες, αποτυπώθηκε η επιθυμία του Γένους να διατηρήσει την εθνική του ταυτότητα και να διεκδικήσει την ελευθερία του. Όπως σε όλες τις επαναστάσεις, έτσι και σε αυτή των Ελλήνων το 1821, οι συμβολισμοί θεωρήθηκαν υψίστης σημασίας. Τα οθωμανικά σύμβολα τα οποία ταίριαζαν με το παλιό καθεστώς, καταστράφηκαν και αντικαταστάθηκαν από άλλα που δηλώνοντας το πέρασμα στη νέα εποχή. Την κυρίαρχη θέση της ημισελήνου πήρε πλέον ο σταυρός, σηματοδοτώντας τη

ρήξη με το παρελθόν και αναδεικνύοντας τη νέα πραγματικότητα που έφερε η επανάσταση.

Η οπτικοποίηση όλων των προαναφερομένων συμβόλων και συμβολισμών διαχρονικά γίνεται με την αποτύπωσή τους στις σημαίες που χρησιμοποιούσαν και χρησιμοποιούν οι Έλληνες. Αν και σε ορισμένους ενδόμυχα επικρατεί η άποψη ότι η σημαία παραπέμπει σε μια ρητορική μίσους η οποία εκφράζεται με μια επιθετική νοοτροπία που υποστηρίζει την εθνική υπεροχή, η σημαία είναι παρούσα και κατά τη διάρκεια κινημάτων που τάσσονται υπέρ της ελευθερίας, της ισότητας, της δημοκρατίας και των ατομικών δικαιωμάτων. Οι σημαίες απευθύνουν τους συμβολισμούς τους προς όλους, αδιαφορώντας πανηγυρικά για το αν προκαλούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα στους θεατές τους.

Επισημαίνεται ότι οι συμβολισμοί που χρησιμοποίησαν οι επαναστάτες το 1821 υιοθετήθηκαν και από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό τον προσανατολισμό της εθνικής πολιτικής του έως και τις μέρες μας.

Τέλος, θα διερευνηθεί κατά πόσο αυτές οι σταθερές που χαράχθηκαν στις απαρχές των προσπαθειών ίδρυσης ανεξάρτητου Ελληνικού κράτους, εξακολουθούν αναλλοίωτες να καθοδηγούν την πορεία των Ελλήνων στο πέρασμα του χρόνου ή έχουν συμπληρωθεί, τροποποιηθεί ή αντικατασταθεί από άλλες.

1.2. Αιτιολόγηση επιλογής θέματος

Σε όλους τους πολιτισμούς διαχρονικά, η πορεία μέσα από την οποία δομείται η εθνική ταυτότητα, επηρεάζεται κυρίως από ιστορικούς, πολιτιστικούς θρησκευτικούς και φυλετικούς παράγοντες. Με την παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, επιδιώκεται να αναζητηθούν οι παράγοντες εκείνοι που μετουσιώθηκαν σε σύμβολα και αποτυπώθηκαν σε σημαίες και εμβλήματα, προκειμένου να προσδιορίσουν και διαχρονικά να νοηματοδοτήσουν το

«συγκολλητικό παράγοντα» εκείνο που κάθε φορά διαμορφώνει την πεποίθηση για ανάγκη κοινής πορείας των Ελλήνων. Οι σημαίες ως πανίσχυρα σύμβολα τα οποία εμπνέουν άλλοτε σεβασμό και ευλάβεια και άλλοτε φόβο και μίσος χρησιμοποιούνται ως σημείο αναφοράς μίας διακριτής κουλτούρας, την οποία οπτικοποιούν μέσω των συμβόλων που φέρουν, τα οποία έχουν σφυρηλατηθεί στη συνείδηση του κόσμου επί ολόκληρους αιώνες.

Είναι κρίσιμο και συνάμα σημαντικό, να διερευνηθεί εάν αυτοί οι «συγκολλητικοί παράγοντες», στα κατά συνθήκη σύμβολα ενότητας, αγώνα και εξουσίας, παραμένουν ίδιοι ή αλλάζουν με το πέρασμα των ετών. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι εάν αυτή η σχέση είναι εμφανής και αιτιολογημένη ή αν αντιθέτως είναι συγκαλυμμένη και υπονοούμενη.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα τεθούν έχουν να κάνουν με την ανάδειξη των σημαιών, συμβόλων και εμβλημάτων που προσδιορίζουν και διαχρονικά νοηματοδοτούν το «συγκολλητικό παράγοντα» εκείνο που διαμορφώνει την πεποίθηση για ανάγκη κοινής πορείας των Ελλήνων. Το βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι εάν τα σύμβολα των σημαιών, διακριτικά και μη, επικοινωνούν διαχρονικά τα ίδια μηνύματα, εάν αυτοί οι «συγκολλητικοί παράγοντες», στα κατά συνθήκη σύμβολα ενότητας, αγώνα και εξουσίας, παραμένουν ίδιοι ή επικαιροποιούνται με το πέρασμα του χρόνου. Επίσης θα διερευνηθεί αν αυτά τα μηνύματα εδράζονται στην κοινή ιστορία των Ελλήνων και έχουν σα στόχο να σφυρηλατήσουν την πεποίθηση της κοινής ταυτότητας, συσπειρώνοντας το Έθνος ή μήπως στις μέρες μας υφίσταται εμφανής διαφοροποίηση από το παρελθόν και εάν αυτή είναι εμφανής και αιτιολογημένη ή αν αντιθέτως είναι συγκαλυμμένη και υπονοούμενη.

1.3. Διάρθρωση και διαδικασία εκπόνησης

Προκειμένου να εκπονηθεί η συγκεκριμένη Διπλωματική Εργασία, αναζητήθηκαν πρωτογενείς πληροφορίες μέσω έρευνας κυρίως σε βιβλία των

αρχών του περασμένου αιώνα, ορισμένα εκ των οποίων αποτελούσαν αποστάγματα μαρτυριών των πρωταγωνιστών της Επανάστασης του 1821 ή προϊόν έρευνας στα προσωπικά αρχεία των αγωνιστών. Επιπρόσθετα, σε ορισμένες περιπτώσεις, στοιχεία αντλήθηκαν από αυτοβιογραφίες προσώπων που συμμετείχαν στην επανάσταση. Στο υλικό που συγκεντρώθηκε έγινε σχολαστική ανάλυση κειμένου και λόγου και τέθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα προκειμένου να εξαχθούν τα συμπεράσματα της έρευνας.

1.4. Σκοπός της έρευνας – Ερευνητικά ερωτήματα

Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε για τη συγγραφή της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας είναι η διαχρονική ανάγκη που υπάρχει σε ένα υπόδουλο έθνος για αναζήτηση συμβόλων που θα τον κάνουν να διαφοροποιηθεί από την ισχυρή εθνική πλειονότητα προκειμένου να αποφύγει την αφομοίωση του από αυτή. Αφομοίωση η οποία τελικά τον οδηγεί στην απώλεια της πολιτιστικής του ταυτότητας, της πολιτισμικής του ιδιαιτερότητας, της ιστορικότητάς του, της γλώσσας και των παραδόσεών του.

Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία καλείται να απαντήσει η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία είναι τα ακόλουθα:

- Πως δομείται η αιτιολόγηση της επιλογής των συμβόλων;
- Πως αξιοποιείται το στοιχείο της θρησκευτικής πίστης στην προσπάθεια συσπείρωσης των Ελλήνων, τοπικά, εθνικά ή υπερεθνικά;
- Επηρεάζει η θρησκευτική πίστη τη δόμηση της εθνικής ταυτότητας;
- Πως χρησιμοποιείται το στοιχείο της αρχαιοελληνικής παράδοσης στη σύνθεση της εθνικής ταυτότητας;
- Η προβολής της θρησκευτικής πίστης λειτουργεί ανταγωνιστικά στη χρήση συμβολισμών εμπνευσμένων από την αρχαιοελληνική παράδοση ή καταγράφεται αρμονική συνύπαρξη και αλληλεπίδραση, λειτουργώντας συμπληρωματικά, ώστε να αποτυπώσουν ακριβέστερα την ιστορική

πορεία του ελληνικού έθνους στο πέρασμα των αιώνων;

- Τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται σε τοπικό επίπεδο σήμερα, διαφοροποιούνται σε σχέση με αυτά των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα;

1.5. Επίλογος

Αναζητήθηκαν οι πηγές εκείνες που αναφέρονται στην ιστορία του ελληνισμού κατά την περίοδο του δέκατου ενάτου (19^{ου}) και εικοστού (20^{ου}) αιώνα. Άλλοτε χρησιμοποιήθηκαν ενθυμήματα, αλληλογραφία και αυτοβιογραφίες και άλλοτε μελέτες οι οποίες ανέτρεξαν στα προηγούμενα. Μέσα στη συγκεκριμένη βιβλιογραφία αποτυπώνονται οι συμβολισμοί εκείνοι οι οποίοι πίστευαν οι Έλληνες ότι θα τους ένωναν προκειμένου να συμπορευθούν προς τον κοινό σκοπό που δεν ήταν άλλος από την ανάκτηση της ελευθερίας. Στη συνέχεια, μελετώντας τα σημερινά σύμβολα ανά την Ελλάδα, αναζητήθηκε το εκπαιδευτικό μήνυμα τους, ώστε να διαπιστωθεί εάν οι συμβολισμοί της επανάστασης παραμένουν ισχυροί μεταξύ των Ελλήνων ή έχουν αναζητηθεί άλλοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Βιβλιογραφική τεκμηρίωση

2.1. Προσδιορισμός βιβλιογραφίας

Για την εκπόνηση της έρευνας αποτελεί προϋπόθεση η μελέτη και η ανάλυση ορισμένων ιστορικών ζητημάτων, τα οποία είναι συνυφασμένα με τους αγώνες των Ελλήνων για ανεξαρτησία. Θα αναδειχθούν ιστορικές διαδρομές του Ελληνικού Έθνους, όπως έχουν αποτυπωθεί σε ιστορικά πονήματα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Για το σκοπό αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι διαχρονικά καταγράφονται αρκετές προσπάθειες των Ελλήνων για αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού και πριν την Επανάσταση του 1821.

Οι εξεγέρσεις αυτές, ήταν υποστηριζόμενες ή υποκινούμενες από κράτη της χριστιανικής Ευρώπης, που αποσκοπούσαν σε δικά τους οφέλη τα οποία συνοψίζονται στη διατήρηση ή την κατάληψη περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ελλάδα από τη Γαληνοτάτη Βενετική Δημοκρατία ή τη δέσμευση στρατιωτικών δυνάμεων των Οθωμανών στην Ελλάδα, δυνάμεις οι οποίες θα μπορούσαν να σταλούν σε ενίσχυση άλλων περιοχών της αυτοκρατορίας που δέχονταν εισβολή από τη Ρωσική Αυτοκρατορία. Παράλληλα, εξετάστηκαν οι καταγεγραμμένες αιτιολογίες για τη χρήση των διαφόρων συμβόλων, όπως αυτές αποτυπώθηκαν στις διάφορες πηγές.

Συγκεκριμένα για τη συγγραφή της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής αξιοποιήθηκαν οι ακόλουθες πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν πληροφορίες και έγινε ανάλυση κειμένων:

«Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα», Αγγελίδη Νικολάου.

«Εθνικά άσματα», Εταιρείας Ελληνισμού.

«Ο Λόγος του Κολοκοτρώνη στην Πνύκα».

«Αρματωλοί και Κλέφτες (1453-1821)», Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος

«Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», Τόμος 10^{ος}.

«Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος».

Νόμος 851/21-12-1978 (ΦΕΚ 233 τ. Α΄).

«Οδοιπορικό στη Μάνη», Γουδής Χρίστος Δρακούλη.

«Παλαιά Διαθήκη», Θεόπνευστη.

«Εισβολή του Υψηλάντου εις Μολβοβλαχίαν και έναρξης του Ιερού Αγώνος», Ράδος Κωνσταντίνος.

«Τουρκοκρατούμενη Ελλάς (1453 – 1821)», Σαθάς Κωνσταντίνος.

«Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως», Τρικούπης Σπυρίδων.

«Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας», Φιλήμων Ιωάννης.

«Χρονικό Majus» Φραντζής (ή Σφραντζής) Γεώργιος.

«Για μια σημαία», Tim Marshall.

2.2. Κριτική Ανάλυση Κειμένου

Μέσα από τις προαναφερόμενες πηγές, καταγράφεται η διαχρονική πρόθεση των Ελλήνων να αιτιολογήσουν και να εξηγήσουν τους λόγους που επέλεξαν τα συγκεκριμένα κάθε φορά σύμβολα και χρώματα. Σε ορισμένες περιπτώσεις και ενώ η χρήση των διαφόρων σημαιών δεν απέχει χρονικά μεγάλο διάστημα, για τις ίδιες σημαίες ή για σημαίες με άλλη διάταξη των ίδιων χρωμάτων δεν χρησιμοποιείται η ίδια ερμηνεία για τους συμβολισμούς των χρωμάτων. Για παράδειγμα, για την επιλογή των χρωμάτων κόκκινου, λευκού και μαύρου στη σημαία του ο Ρήγας σημειώνει ότι *«...σημαίνει την αυτοκρατορικήν πορφύραν και αυτεξουσιότητα του Ελληνικού λαού. Το εμεταχειρίζοντο οι προπάτορές μας ως ένδυμα πολέμου, θέλωντες να μη φαίνωνται αι πληγαί όπου έτρεξε το αίμα, δια να μη δειλιώσιν οι στρατιώται. Το άσπρον σημαίνει την αθωότητα της δικαίας ημών αφορμής κατά της τυραννίας. Το μαύρο σημαίνει τον υπέρ πατρίδος και ελευθερίας ημών θάνατον»*, ο κλέφτης της Πελοποννήσου Ζαχαριάς Μπαρμπιτσιώτης, ο οποίος ύψωσε τη σημαία με τα χρώματα της σημαίας του

Ρήγα (κόκκινο, λευκό και μαύρο), ερμηνεύσει την επιλογή με τις λέξεις «*Ἡ ΑΙΜΑ Ἡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ἡ ΘΑΝΑΤΟΣ*». Στη σημαία που χρησιμοποίησαν οι Έλληνες επαναστάτες υπό τον Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία, με τα τρία ίδια χρώματα ανεστραμμένα (μαύρο, λευκό και κόκκινο), η ερμηνεία διαφέρει ξανά και αιτιολογείται ως εξής «*Το μαύρο συμβολίζει τη θυσία, το λευκό την αδελφосύνη και το κόκκινο τον πατριωτισμό.*».

Αντίστοιχα τα θρησκευτικά σύμβολα ερμηνεύονται ως ένδειξη ευλάβειας, ως δήλωση θρησκεύματος, ως επίκληση καλής τύχης (προστάτης Άγιος), ως άρνησης της ισλαμικής κυριαρχίας, ως επιδίωξη μεταφυσικής επιβράβευσης, ως σηματοδότηση ρήξης με την καθεστηκυία τάξη, ως δημόσια δήλωση της διακριτής τοπικής ταυτότητας κ.α.

Στις μέρες μας, δύο αιώνες μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, οι σημαίες που χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα από κρατικούς και μη δρώντες, τόσο περιφερειακά όσο και πανελλαδικά, οπτικοποιούν μηνύματα τα οποία σε αντίθεση με το 1821 όπου στόχευαν στη σφυρηλάτηση κοινής ταυτότητας και τη συσπείρωση του έθνους, επιδιώκουν την ανάδειξη και ισχυροποίηση της διαφοροποιημένης περιφερειακής, κοινωνικής, τοπικής ταυτότητας και κατά συνέπεια τη σφυρηλάτηση μια ιδιαίτερης συμπαγούς ταυτότητας, η οποία θα αγκαλιάζει την ιστορία του τόπου.

2.3. Αναγκαιότητα Χρήσης Σημαιών

Όπως μας πληροφορεί ο Νικόλαος Αγγελίδης στο έργο του «Η ελληνική σημαία. Ιστορική αυτής εξέλιξη από της τουρκοκρατίας μέχρι σήμερον.»:

«Η σημαία εν ώρα μάχης, όταν εμφανίζεται προ ημών, είνε η μόνη κυβερνώσα την ψυχὴν δύναμις. Μας προσκαλεί δια της απαραμίλλου γοητείας της και μας συγκρατεί δια του όρκου.»²

² Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 55.

Στην παρούσα εργασία επιδιώκεται, μέσω της βιβλιογραφίας, να αναδειχθεί ότι η σημαία είναι μια αναγκαιότητα για όλα τα έθνη εκπροσωπώντας ένα Ιδανικό, για το οποίο εκατομμύρια έχουν πεθάνει. Πρόκειται αναμφίβολα για ένα είδος λατρείας. Οι σημαίες προσφέρουν στους ανθρώπους κάτι γύρω από το οποίο μπορούν να συσπειρωθούν ως ομάδα και ταυτόχρονα να εκφράσουν τη διαφοροποίησή τους σε σχέση με μια άλλη ομάδα ανθρώπων. Η χρήση σημαιών ισχυροποιεί την περιφερειακή ταυτότητα και κατά συνέπεια και τα κινήματα ανεξαρτησίας. Μία νέα σημαία η οποία έρχεται με πρόθεση να υποκαταστήσει την προηγούμενη σημαία, ενθαρρύνει το διχασμό μεταξύ εθνικών ομάδων. Αναδεικνύει την ανάμειξη παλιού με νέο και τη σφυρηλάτηση μιας νέας συμπαγούς ταυτότητας, μιας νέας υβριδικής κουλτούρας η οποία συμβάλει στην εμπέδωση της σταθερότητας σε ορισμένες ταραχώδεις περιοχές. Η σημαία έχει το παράδοξο να ενώνει και διχάζει ταυτόχρονα. Όταν για παράδειγμα ορισμένες σημαίες περιέχουν θρησκευτικά σύμβολα, υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα μεταδίδοντας μηνύματα ή προκαλώντας συναισθήματα, χωρίς κατ' ανάγκη να παύουν να εκπροσωπούν ένα έθνος. Στις σημαίες, τα σύμβολα που απεικονίζονται και τα χρώματα που αποτυπώνονται, άλλοτε διακριτικά και άλλοτε λιγότερο διακριτικά, επικοινωνούν διάφορα μηνύματα τα οποία συμπυκνώνουν τη δυσνόητη έννοια του έθνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Μεθοδολογία έρευνας

3.1. Εισαγωγή

Τα δεδομένα τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί για να αντληθούν τα στοιχεία που αναφέρονται στην παρούσα διπλωματική εργασία προήλθαν κατά κύριο λόγο από βιβλία τα οποία γράφτηκαν είτε από του πρωταγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, είτε από άτομα που έζησαν από κοντά τα γεγονότα και στη συνέχεια τα αποτύπωσαν σε αυτοβιογραφίες ή τα διηγήθηκαν σε τρίτους οι οποίοι συνέγραψαν τη βιογραφία τους. Σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις αποτελούν πνευματικό καρπό ανθρώπων που συνομίλησαν με άτομα που ήταν κοντά στους αγωνιστές και οι διηγήσεις τους αποτελούν προσωπικές μαρτυρίες. Όλα αυτά, προσδίδουν στην πληροφορία την αξιοπιστία εκείνη που την κατατάσσει στα ποιοτικά δεδομένα.

Επιπρόσθετα, έχουν αναζητηθεί, αντληθεί και αξιοποιηθεί στοιχεία τα οποία ερμηνεύουν τους συμβολισμούς των σημαιών. Συμβολισμοί οι οποίοι αποτυπώνονται στα σύμβολα, στην επιλογή και τη διάταξη των χρωμάτων αλλά και στο σχήμα των σημαιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η επιλογή συγκεκριμένων χρωμάτων³, η κατανομή τους επάνω στη σημαία, καθώς επίσης ορισμένοι συμβολισμοί και φράσεις αποτελούν πηγή έμπνευσης πολλών και διαφορετικών εθνών. Συγκεκριμένα η φράση από τη σημαία της Φιλικής Εταιρείας «Ελευθερία ή Θάνατος» η οποία εικάζεται ότι απεικονίζεται στις εννέα ρίγες της άλλοτε ναυτικής και τώρα επίσημης σύγχρονης ελληνικής σημαίας, είναι φράση που ειπώθηκε επίσης και από τον Ντομ Πέντρο όταν ανακήρυξε την πλήρη ανεξαρτησία της Βραζιλίας από την Πορτογαλία το Σεπτέμβριο του 1822, (Independencia ou Morte!)⁴. Επίσης, Libertad o Muerte ήταν το σύνθημα του επαναστατικού κινήματος Treinta y Tres Orientales (οι τριάντα τρεις ανατολικοί)

³ Συχνά το κόκκινο χρώμα συμβολίζει το αίμα αυτών που έχασαν τη ζωή τους για την ελευθερία της χώρας, όπως επίσης το λευκό συμβολίζει την ειρήνη και τη συνύπαρξη διαφορετικών θρησκευτικών ή φυλετικών ομάδων εντός της Χώρας.

⁴ Tim Marshall, Για μια σημαία, Εκδ. Διόπτρα, Αθήνα 2021, σελ.261.

που ξεκίνησε το 1825 και οδήγησε στην απελευθέρωση της Ουρουγουάης από την Αυτοκρατορία της Βραζιλίας στις 28 Αυγούστου 1828. Σημαία με τη φράση «Liberty or Death» έφεραν οι Ιρλανδοί επαναστάτες στη δεύτερη Μάχη του Arklow, στις 9 Ιουνίου του 1798, κατά τη διάρκεια της Ιρλανδικής Εξέγερσης. Τέλος, σημαία με τη φράση «Ελευθερία ή Θάνατος» (Svobodaili Smart) έφεραν οι Βούλγαροι επαναστάτες κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Απριλίου του 1876, ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

3.2. Σχεδιασμός έρευνας

Λαμβάνοντας υπόψη τις καταγεγραμμένες σημαίες που χρησιμοποίησαν οι Έλληνες ανά τους αιώνες, καταγράφεται και ταξινομείται η χρήση των διαφόρων συμβόλων, λαμβάνεται υπόψη η εποχή και το μήνυμα που επιδιώκουν να επικοινωνήσουν με το συμβολισμό που επιλέγουν και γίνεται σύγκριση με το σήμερα και το τώρα όπου οι εποχές και οι προτεραιότητες διαφέρουν. Κλείνοντας αναζητείται η διαφοροποίηση των συμβόλων και συμβολισμών στην σύγχρονη ελεύθερη Ελλάδα και την υπόδουλη σε ισλαμικό κράτος Ελλάδα των περασμένων αιώνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Παρουσίαση της έρευνας και των αποτελεσμάτων της έρευνας

4.1. Εισαγωγή

Η σημαία, σχετίζεται πάντα με την ιστορική, πολιτική, θρησκευτική και στρατιωτική οντότητα του κατόχου της, συμβολίζοντας την ταυτότητά του. Η προέλευση της σημαίας και η έμπνευση του σχεδιασμού της, είναι συνήθως στενά συνδεδεμένη με την ιστορία, τον πόλεμο και τις στρατιωτικές σημαίες του παρελθόντος. Η σημαία είναι το σήμα της πατρίδας του κάθε ανθρώπου, το οποίο αποτυπώνει και εκφράζει με ιδιαίτερα έντονο τρόπο, τη συλλογική εθνική ταυτότητα και συνείδηση.

4.2. Ιστορία Της Σημαίας

*«Εις όλας αυτές τας επαναστάσεις υψούτο και μία
σημαία, εν έμβλημα, εν πανίον, το οποίο παρήλλασεν
αναλόγως των επινοιών των παντοίων αρχηγών, και
ηγετών εκάστου των διηνεκών τούτων αγώνων»⁵*

Νικόλαος Α. Αγγελίδης

Ανέκαθεν οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν τη σημαία ως μέσο μη λεκτικής επικοινωνίας. Με τη χρήση χρωμάτων σχεδίων και συμβόλων, απεικονίζουν επάνω της ένα μήνυμα το οποίο είναι σαφές και κατανοητό από την πρώτη στιγμή. Οι σκοποί για τους οποίους γίνεται χρήση της σημαίας διαφέρει ανά τους αιώνες. Κατά κύριο λόγο έχει εξελιχθεί σε ένα γενικό εργαλείο το οποίο συμβολίζει κρατικές οντότητες, ισχυρές οικογένειες, θρησκευτική πίστη, αλλά και απελευθερωτικούς αγώνες, κοινωνικές εξεγέρσεις, πολιτικές διεκδικήσεις, υπερεθνικούς οργανισμούς, αθλητικά σωματεία κ.α. Επίσης, η σημαία

⁵ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 15.

χρησιμοποιείται ως μέσο για μία στοιχειώδη σηματοδότηση και αναγνώριση, περιοχών, ανθρώπων, κτηρίων, αγαθών και μέσων, ειδικά σε περιβάλλοντα όπου η επικοινωνία είναι δύσκολη (απομονωμένα σύνορα κρατών, πεδία πολεμικών συγκρούσεων, πλέοντα πλοία, στρατιωτικά οχήματα, αθλητικούς αγώνες κ.α.).

Η μελέτη των σημαιών είναι γνωστή ως “vexillology”⁶ από το λατινικό “vexillum”⁷. Η λέξη “vexillum” είναι παράγωγο της λατινικής λέξης “velum”, που σημαίνει πανί. Από αρχαία νομίσματα και γλυπτά, διαπιστώνεται ότι τα “vexilla” ήταν κυριολεκτικά «μικρά πανιά», που έμοιαζαν με σημαία. Το “vexillum”, όπως και η σημαία στις μέρες μας, ήταν ένα πολύτιμο σύμβολο της στρατιωτικής μονάδας που αντιπροσώπευε. Η υπεράσπισή του κατά τη διάρκεια στη μάχης γινόταν με κάθε τίμημα, όπως και στις μέρες μας. Η σημαία ήταν και διαχρονικά παραμένει, ένα σύμβολο που συντροφεύει τον άνθρωπο στη μάχη.

Στη σύγχρονη εποχή, καταγράφονται πολλά και διαφορετικά είδη σημαιών, υπάρχουν περιπτώσεις όπου πέραν των προαναφερομένων, οι σημαίες χρησιμοποιούνται ως διαφημιστικά σύμβολα ή στοιχεία διακόσμησης. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως, η σημαία αποτελεί σύμβολο έθνους και ονομάζεται εθνική, σε διάκριση με τις κρατικές, πολεμικές, θρησκευτικές, αθλητικές, τοπικές, πολιτικές, εμπορικές σημαίες, τις σημαίες διεθνών οργανισμών, υπερεθνικών ενώσεων, τις διάφορες ναυτικές σημαίες (πολεμικού ναυτικού, εμπορικού ναυτικού) κ.α. Ο συγκερασμός χρωμάτων, συμβόλων, σχημάτων και σχεδιασμού, νοηματοδοτεί την ύπαρξή της και επικοινωνεί τα μηνύματα για τα οποία είναι προορισμένη. Δεν είναι σπάνιο, η χρήση συγκεκριμένων σημαιών να ανασύρει από τη μνήμη θύμησες από περιόδους σκλαβιάς, καταπίεσης, κατοχής ή αντίθετα να φέρνει αναμνήσεις από περιόδους ανεξαρτησίας, ελευθερίας και ευημερίας.

⁶ <https://el.wikipedia.org/wiki/Βεξιλλολογία>

⁷ [Το μόνο σωζόμενο ρωμαϊκό “vexillum” του 3^{ου} αιώνα μ.Χ.](#), βρίσκεται στο Μουσείο Καλών Τεχνών Πούσκιν, στη Ρωσία.

Συνήθως, η σημαία όταν φέρεται από πολίτη, στρατιώτη, αθλητή, όχημα, πλοίο, προϊόν, είναι δηλωτική της χώρας προέλευσης του φέροντος. Αποτελεί το ιερότερο σύμβολο κάθε κράτους, διότι περικλείει αγώνες και θυσίες, εκφράζει την εθνική ενότητα, ορισμένες φορές τη θρησκευτική πίστη, ενσαρκώνει τα οράματα του λαού για ελευθερία, εμπνέει και μεταμορφώνει τους πολεμιστές σε ήρωες και τους ωθεί μπροστά στις μάχες. Η σημαία δίνει υλική υπόσταση στην έννοια του Έθνους. Αυτός είναι και ο λόγος που αποτελεί το σπουδαιότερο λάφυρο στο πεδίο της μάχης.

Η έννοια της σημαίας, με τη στενότερη σημασία του όρου, αποδίδεται κυρίως στην εθνική ή πολεμική σημαία, παρουσία της οποίας, οι στρατεύσιμοι⁸ κάθε χώρας ορκίζονται πίστη και αφοσίωση στην πατρίδα και υπεράσπιση των σημαιών. Στην Ελληνική Δημοκρατία, όποιο άτομο εντάσσεται στις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας, υποχρεώνεται να δώσει τον όρκο στη Σημαία και το Ιερό Ευαγγέλιο ή στα Ιερά Σύμβολα που πιστεύει καθένας. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα του συγκεκριμένου Όρκου όπου αναφέρει για τις σημαίες:

*«... Να υπερασπίζω, με πίστιν και αφοσίωσιν,
μέχρι της τελευταίας ρανίδος του αίματός μου, τας Σημαίας.
Να μην τας εγκαταλείπω, μηδέ να αποχωρίζομαι ποτέ απ' αυτών. ...»*

Σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων, οι σημαίες διανέμονται στο αρχικό στάδιο της σύγκρουσης προκειμένου να δηλώσουν τη διαφοροποίησή τους από τον αντίπαλο και να επικοινωνήσουν τα μηνύματα που πρεσβεύουν, τονώνοντας το πατριωτικό συναίσθημα, ώστε να εκτονωθεί μέρος της πίεσης που δημιουργείται από μία πολεμική αναμέτρηση.

⁸ http://www.ellinikos-stratos.com/thiteia/vasiki_3.asp Όρκος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και σωμάτων ασφαλείας: «Ορκίζομαι να φυλάττω πίστιν εις την Πατρίδα, υπακοήν εις το Σύνταγμα, τους Νόμους και τα ψηφίσματα του Κράτους, υποταγήν εις τους ανωτέρους μου, να εκτελώ προθύμως και άνευ αντιλογίας τας διαταγάς των, να υπερασπίζω με πίστιν και αφοσίωση, μέχρι της τελευταίας ρανίδας του αίματός μου τας Σημαίας. να μην τας εγκαταλείπω μηδέ να αποχωρίζομαι ποτέ απ' αυτών...

Η προέλευση της σημαίας είναι άγνωστη. Στην αρχαιότητα υπάρχουν αναφορές ότι το ρόλο που σήμερα έχει η σημαία τον είχαν διάφορα σύμβολα⁹, επιτόπιες πινακίδες¹⁰ κ.α. Η αρχαιότερη αναφορά σε τέτοια σύμβολα γίνεται στην «Παλέτα Νάρμερ¹¹», η οποία χρονολογείται 31 αιώνες π.Χ. στην αρχαία Αίγυπτο. Η χρήση συμβόλων βέβαια δεν αποκλείει ότι γινόταν παράλληλα και χρήση σημαιών όπως για παράδειγμα αναφέρεται σε ορισμένα εδάφια της Παλαιάς Διαθήκης^{12,13,14}.

4.3. Σημασία της Σημαίας

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί και να τονιστεί ιδιαίτερα είναι ότι, το έμβλημα διαφέρει ριζικά από τη σημαία. Το μεν έμβλημα μπορεί να φέρεται σαν ιδιαίτερο σήμα αλλά δεν είναι σημαία, η δε σημαία μπορεί να φέρει και έμβλημα απαραίτητα όμως πρέπει να είναι και υφασμάτινη. Η Εθνική σημαία αποτελεί κρατικό σύμβολο που θεωρείται το πιο σεβαστό σε ένα κράτος και προστατεύεται από την κείμενη νομοθεσία, κάθε Χώρας.

Οι εθνικές σημαίες είναι πατριωτικά σύμβολα με ποικίλες ερμηνείες που συχνά η αρχική τους χρήση ήταν για στρατιωτικούς σκοπούς και λόγω της συνεχούς χρήσης τους για τον σκοπό αυτό πέρασαν στο συλλογικό υποσυνείδητο ως σύμβολο των αγώνων του έθνους.

Η εθνική σημαία δεν ταυτίζεται πάντα με την κρατική σημαία, η οποία ως σύμβολο της κρατικής εξουσίας, είναι ανεξάρτητο με την εθνική συνείδηση και

⁹ π.χ. Ο αετός των ρωμαϊκών λεγεώνων.

¹⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Shahdad>

¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Narmer_Palette

¹² Παλαιά Διαθήκη, Μετάφραση των εβδομήκοντα, Κεφάλαιο 2, παράγραφος 2: «...ἄνθρωπος ἐχόμενος αὐτοῦ κατὰ τάγμα, κατὰ **σημαίας**, κατ' οἴκους πατριῶν αὐτῶν, παρεμβalleτῶσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ· ἐναντίοι κύκλῳ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου παρεμβαλοῦσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ...»

¹³ Παλαιά Διαθήκη, Ψαλμός του Δαυίδ, Μετάφραση Νεόφυτου Βάμβα, Κεφάλαιο Κ, παράγραφος 5: «Εἰς τὴν σωτηρίαν σου θέλομεν χαρῇ· καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν θέλομεν ὑψώσει τὰς **σημαίας**· ὁ Κύριος νὰ ἐκπληρώσῃ πάντα τὰ αἰτήματά σου.»

¹⁴ Παλαιά Διαθήκη, Ησαΐας, Μετάφραση Νεόφυτου Βάμβα, Κεφάλαιο 62, παράγραφος 10: «Περάσατε, διὰ τῶν πυλῶν ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ λαοῦ, ἐπισκευάσατε τὴν ὁδόν· ἐκρίψατε τοὺς λίθους· ὑψώσατε **σημαίαν** πρὸς τοὺς λαούς.»

σχετίζεται με την πολιτική οντότητα του κατόχου της κρατικής εξουσίας. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι σημαίες πολυεθνικών κρατών όπως της Σοβιετικής Ένωσης, της Γιουγκοσλαβίας, της Ισπανίας, της Κύπρου κ.α. Επίσης, σε ορισμένα κράτη η κρατική σημαία είναι μία παραλλαγή της εθνικής σημαίας η οποία περιορίζεται ή προορίζεται για χρήση από την κυβέρνηση ή της κρατικές Υπηρεσίες της Χώρας¹⁵. Ορισμένα έθνη όπως το αραβικό δεν διαθέτουν εθνικές σημαίες, παρά μόνο κρατικές, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις είναι παραλλαγές κρατούντων θρησκευτικών συμβόλων όπως της Σαουδικής Αραβίας, ή περιέχουν στοίχους από το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων, το κοράνι, όπως του Ιράκ.

Εδώ αξίζει να επισημανθεί ότι ο όρος «εθνική σημαία» δεν είναι απόλυτα δόκιμος, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις, η σημαία αποτελεί πρόσφατο δημιούργημα με ιστορία μόλις μερικών αιώνων, όταν αντίστοιχα η ύπαρξη ορισμένων εθνών, όπως του ελληνικού, έχει ιστορία χιλιετιών.

Επειδή η κρατική σημαία αποτελεί ουσιαστικά το σύμβολο αναγνώρισης μιας πολιτικής εξουσίας με τη μορφή σημαίας, μερικές φορές δεν υπάρχει μόνο μία «σημαία σύμβολο» η οποία αντιπροσωπεύει την πολιτική εξουσία. Δεν είναι σπάνιο, η μία «σημαία σύμβολο» να αντικαθίσταται από μία άλλη που επίσης θεωρείται «σημαία σύμβολο» για τους οπαδούς της. Πρόσφατα παραδείγματα αποτελούν η Λιβύη και το Αφγανιστάν όπου οι σημαίες του παρελθόντος είχαν συνδεθεί με τα προηγούμενα καθεστώτα και η χρήση τους παρέπεμπε ευθέως σε αυτά, με συνέπεια να αποτελούν περισσότερο διχαστικό παρά ενοποιητικό παράγοντα του λαού των χωρών τους. Παρόμοια παραδείγματα αλλαγής κρατικών σημαιών αποτελούν οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης όπου μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και την επακόλουθη πτώση των, φίλα προσκείμενων σε αυτή, καθεστώτων που τις κυβερνούσαν, σχεδόν στο σύνολό τους οι χώρες αυτές αντικατέστησαν ή τροποποίησαν την κρατική τους σημαία.

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/State_flag

Εκτός από την εθνική, την κρατική και τη στρατιωτική σημαία, η συμβολική σημασία των σημαιών μπορεί να εντοπιστεί επίσης, σε αυτές των επαναστατικών στρατών, των αντάρτικων ομάδων, των εθνικοαπελευθερωτικών κινήσεων και αλλού. Η επιλογή των συμβόλων και η χρήση τους στη διακόσμηση της σημαίας υποδηλώνει κυρίως την πολιτική, ιδεολογική, θρησκευτική, ιστορική και πολιτισμική ταυτότητα του κατόχου της και καταδεικνύει το ρόλο τους στη σύνθεση και τη δόμηση της ταυτότητας ομάδων, κινήσεων, κρατών, εθνών. Για παράδειγμα, στον εικοστό αιώνα η χρήση του πεντάκτινου αστεριού στη διακόσμηση αρκετών επαναστατικών στρατών και αντάρτικων ομάδων και ιδίως στην κόκκινη εκδοχή του, παρέπεμπε ευθέως στην Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 και την ιδεολογία που αυτή πρέσβευε. Αντίστοιχα, η χρήση της σημαίας του Ηνωμένου Βασιλείου εντός των σημαιών της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας, αποτυπώνει τους ιστορικούς και πολιτικούς δεσμούς που έχουν οι χώρες αυτές με το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιλογή στην οποία δεν κατέφυγε ο Καναδάς, παρότι και αυτός έχει παρόμοιους δεσμούς με το Ηνωμένο Βασίλειο.

Ξεχωριστή μνεία πρέπει να γίνει στις τοπικές σημαίες με τους ιδιαίτερους συμβολισμούς οι οποίοι προέρχονται από την ιστορία και παράδοση της περιοχής. Τέτοιες είναι οι σημαίες των περιφερειακών ενοτήτων, των Δήμων, των πολιτιστικών συλλόγων, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, των αθλητικών σωματείων, των επαγγελματικών επιμελητηρίων κ.α.

4.4. Η σημαία στην ελληνική ιστορία

Η σημαία στην ελληνική ιστορία φέρεται να χρησιμοποιείται από τα αρχαία χρόνια, χωρίς όμως η παρουσία της να εκφράζει τα ίδια νοήματα που εκφράζει σήμερα η σημαία. Η ιστορία της σύγχρονης ελληνικής σημαίας αρχίζει από τους χρόνους της Άλωσης, καθώς για πρώτη φορά επί τουρκοκρατίας, λάβαρο διακοσμημένο με το σημείο του σταυρού και χρήση ως σημαία αναφέρεται στο «Θρήνο της Κωνσταντινουπόλεως»¹⁶.

¹⁶ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.241

Την περίοδο που προηγήθηκε του μεγάλου ξεσηκωμού, μέσα από τις εξεγέρσεις και τους Αγώνες του έθνους, η σημασία της σημαίας επικεντρώνεται στο συμβολισμό της διαφορετικότητας των χριστιανών από τους μουσουλμάνους κατακτητές, αναδεικνύοντάς τη στο σύμβολο που δηλώνει την επιθυμία, των υπόδουλων ελλήνων να απελευθερωθούν από τους Οθωμανούς δυνάστες. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, σε όλο τον ελλαδικό χώρο, εκδηλώθηκαν πολλά και διάφορα επαναστατικά κινήματα, με τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένες οι διάφορες σημαίες που εμφανίστηκαν. Κατά κύριο λόγο τα κινήματα αυτά ήταν υποκινούμενα από κράτη που είχαν ανταγωνιστικά συμφέροντα με την Οθωμανική αυτοκρατορία και τα οποία, εκμεταλλευόμενα τη θέληση των Ελλήνων για ανεξαρτησία, τους παρακινούσαν να εξεγερθούν στο πλευρό τους, συχνά υπερτονίζοντας τη χριστιανική τους πίστη, αντιπαραβάλλοντάς την στην ισλαμική πίστη που αντιπροσώπευαν οι Οθωμανοί, υποδαυλίζοντας έτσι τη θρησκευτική αντιπαλότητα χριστιανών και μουσουλμάνων. Σε όλες τις περιπτώσεις οι εξεγερμένοι εξοπλίζονταν με πενιχρά μέσα, ύψωναν την αυτοσχέδια σημαία τους και τη σημαία του κράτους που τους παρακίνησε και πολεμούσαν για λογαριασμό του ξένου κράτους εντασσόμενοι στους ευρύτερους στρατιωτικούς σχηματισμούς τους (Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας, Ρωσική Αυτοκρατορία κ.α.). Σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις, ορισμένοι οπλαρχηγοί υψώνοντας τις δικές τους σημαίες, εξεγείρονταν ανοργάνωτα και ασυντόνιστα, επιτυγχάνοντας πρόσκαιρες επιτυχίες οι οποίες όμως δεν είχαν διάρκεια και εν τέλει κατέληγαν να πνιγούν στο αίμα.

Μάλιστα, ο δεσμός των αγωνιστών με τα σύμβολά τους ήταν πολύ στενός, όπως ήταν αντίστοιχα και με τα όπλα τους, γι' αυτό κανένας δεν ήθελε να χάσει τη σημαία του. Σύμφωνα με τον Β. Π. Παπαδάκη, στα χρόνια της τουρκοκρατίας υπήρχαν τριών ειδών σημαίες: τα «φλάμπουρα», τα «μπαϊράκια» και οι «παντιέρες». Τα φλάμπουρα τα χρησιμοποιούσαν στις εορτές και τα πανηγύρια, ενώ τα μπαϊράκια τα οποία ταυτίζονται με τις παντιέρες, ως πολεμικές σημαίες στις μάχες^{17,18}. Αυτός ο διαχωρισμός αποτυπώνεται και στα

¹⁷ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 21.

δημοτικά τραγούδια, όπου στον κάμπο που οι Τούρκοι είναι κυρίαρχοι, ο ήρωας παρομοιάζεται με φλάμπουρο (πρόσχαρος και φιλήσυχος), ενώ στα βουνά που η αίσθηση της ελευθερίας είναι μεγαλύτερη, ο ήρωας μετατρέπεται σε μπαϊράκι (πολεμιστής)¹⁹:

...ο Φλώρος ο περήφανος, ο φοβερός Κατσούδας
*Που ήταν στον κάμπο φλάμπουρο και στην κορφή μπαϊράκι*²⁰.

Καθώς και στο:

...Εσώσανε την κλεφτουριά τους μαύρους Ανδρουτσαίους
Τον Δρόσο τον περήφανο τον Γιώργο Μωραϊτή,
Τον Γιάννη από τους Ξυλικούς και τον Βλαχοθανάση,
*Που ήταν μπαϊράκι στα βουνά και φλάμπουρο στους κάμπους*²¹.

Μετά την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, έχει επικρατήσει η σημαία που υιοθετήθηκε από αυτό να αναφέρεται ως εθνικό σύμβολο, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι το ελληνικό έθνος προϋπήρχε χιλιετίες πριν από την καθιέρωσή της. Το κράτος που ιδρύθηκε ως αποτέλεσμα της Επανάστασης του 1821, κατάφερε να ενσωματώσει μόνο τις περιοχές της νότιας και εν μέρει της κεντρικής ελληνικής χερσονήσου, αφήνοντας αλύτρωτες τις περιοχές της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Θράκης των νησιών του Αιγαίου και πολλών ακόμα που ο ελληνισμός καταγράφει παρουσία χιλιάδων ετών. Παρά ταύτα, η σημαία που επέλεξαν οι εξεγερμένοι Έλληνες στις αρχές του 1822 στην εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου²², τόσο στη νοοτροπία και το συλλογικό θυμικό των ελλήνων, όσο και στο σύνολο της βιβλιογραφίας υιοθετήθηκε ως εθνικό σύμβολο. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την παραδοχή παίζει η πεποίθηση που έχουν οι Έλληνες από αρχαιοτάτων χρόνων, περί κοινής καταγωγής, σε συνδυασμό με την ύπαρξη κοινής θρησκείας και

¹⁸ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.241

¹⁹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 21.

²⁰ Εκ του ποιήματος «ο Κατσούδας». Α. Passow (Poplaria carmina Graeciae receptiones) στοίχοι 3 και 4, σελ. 44.

²¹ Εκ του ποιήματος «οι Ανδρουτσαίοι», Α. Passow (Poplaria carmina Graeciae receptiones) στοίχοι 6 έως και 10, σελ. 28.

²² Διάταγμα 540, Εκτελεστικού Σώματος, Κόρινθος, 15 Μαρτίου 1822.

γλώσσας, κοινών ηθών και εθίμων η οποία ουσιαστικά συνεπάγεται ως παραδοχή την ύπαρξης μίας μόνο κρατικής οντότητας²³. Όλα αυτά συνδυαζόμενα έχουν καθιερώσει τη σημαία και ιδίως τον Εθνικό Ύμνο²⁴ ως εθνικά σύμβολα. Αξίζει να επισημανθεί ότι το 1978 με νόμο²⁵, η επίσημη ελληνική σημαία έπαψε να είναι ίδια με τη σημαία που εισήγαγε η εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και αντικαταστάθηκε πλήρως από τη σημαία που έφερε από ιδρύσεώς του το Πολεμικό Ναυτικό. Καθώς όμως, τα σύμβολα παίζουν σημαντικό ρόλο στη σύνθεση μίας ταυτότητας και στην περίπτωση του Ελληνικού έθνους η θρησκεία συνέβαλε στη δόμηση της εθνικής ταυτότητας, η αρχική σημαία εξακολουθεί να παραμένει σε χρήση. Το προνόμιο αυτό το απολαμβάνουν μόνο όσοι έχουν το δικαίωμα να φέρουν πολεμική σημαία²⁶ και μόνο σε περίοδο πολέμου, σε στιγμές παρατάξεων ή κατά τη διάρκεια παρελάσεων.

4.5. Σημαίες των κλεφταρματωλών

Η εμφάνιση στον ελλαδικό χώρο των αρματολών χρονολογείται κατά πάσα πιθανότητα την περίοδο του σουλτάνου Σουλεϊμάν (1520–1560)²⁷. Αρματολοί και κλέφτες όταν έρχονταν σε αντιπαράθεση με την οθωμανική εξουσία έφεραν τις δικές του σημαίες, τα φλάμπουρα και τα μπαϊράκια. Η λέξη Μπαϊράκι αποτελεί άμεσο γλωσσικό δάνειο, καθώς προέρχεται από την τουρκική (bayrak), που είναι παραφθορά αντίστοιχης λέξης από την περσική γλώσσα, που σημαίνει μικρό λάβαρο ή μικρή σημαία, εξ ου και ο όρος Μπαϊρακτάρης (Σημαιοφόρος), εκ του μπαργιάκ και νταρ (η σημαία και ο φέρων)²⁸. Μπαϊράκια κατά την περίοδο της *Εθνεγερσίας*, καλούνταν οι ειδικοί στρατιωτικοί

²³ Η Κυπριακή Δημοκρατία μετεξελέχθηκε σε αμοιγώς ελληνοκυπριακό κράτος μετά την τουρκική εισβολή του 1974 και την μετακίνηση της συντριπτικής πλειοψηφίας των ελληνοκυπρίων στο νότιο ελεύθερο τμήμα και αντίστοιχα των τουρκοκυπρίων στο βόρειο κατεχόμενο τμήμα.

²⁴ Ελλάδα και Κύπρος μοιράζονται τον ίδιο Εθνικό Ύμνο.

²⁵ Νόμος 851/21-12-1978 (ΦΕΚ 233 τ. Α').

²⁶ Ο Ελληνικός Στρατός, η Πολεμική Αεροπορία και η Ελληνική Αστυνομία

²⁷ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 20.

²⁸ <https://el.wikipedia.org/wiki/>

επισειόντες²⁹ που χρησιμοποιήθηκαν από τα αντάρτικα σώματα, κυρίως ως διακριτικό ομάδων της κλεφτουριάς, αλλά και στα αρματολίκια. Το μπαϊράκι αυτό, ή και το φλάμπουρο, το σήκωνε ο ανδρειότερος της ομάδας που ονομάζονταν μπαϊρακτάρης ή φλαμπουριάρης³⁰.

Τα φλάμπουρα ήταν συνήθως μονόχρωμα και κάποια ελάχιστα δίχρωμα, κατά το βυζαντινό φλάμουλο³¹, που έφεραν σταυρό και είχαν τριγωνικό σχήμα, δηλαδή το σχήμα της φλόγας. Μ' αυτά παρουσιάζονταν οι αρματολοί στις γιορτές και τα πανηγύρια. Απόηχος εκείνων των πανηγυριών είναι ο σημερινός ακολουθούμενος εξωτερικός στολισμός των εκκλησιών με φλάμπουρα, την ημέρα της εορτής τους.

Αντίθετα τα μπαϊράκια, οι πολεμικές τους σημαίες, αποτελούσαν τα κυρίως πολεμικά σήματα αναγνώρισης των διαφόρων μονάδων. Ήταν συνήθως δίχρωμα: το κόκκινο χρώμα κυριαρχούσε, σε συνδυασμό με το μπλε ή το λευκό κι είχαν πάντα σταυρό³².

Με το πέρασμα των χρόνων ο διαχωρισμός αυτός ατόνησε και το φλάμπουρο με το μπαϊράκι και την παντιέρα απέκτησαν ταυτόσημη έννοια, αυτή της πολεμικής σημαίας³³. Τα φλάμπουρα και τα μπαϊράκια φέρονταν όπως οι σημερινές σημαίες πάνω σε κοντάρι με σιδερένιο σταυρό στην κορυφή (επίστεψη) που απέληγε σε λόγχη, ώστε η σημαία να χρησιμοποιείται και ως όπλο. Το κάτω μέρος του κονταριού ήταν οξύ, για να μπήγεται εύκολα στο χώμα και να κυματίζει η σημαία, το φλάμπουρο, το μπαϊράκι.

²⁹ Αποτελεί το διεθνές διακριτικό σήμα το οποίο επιβεβαιώνει ότι η ομάδα ή το πλοίο που τον φέρει διοικείται ή κυβερνάται από αξιωματικό.

³⁰ Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος, *Αρματολοί και Κλέφτες (1453-1821)*, Εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1916, σελ. 22.

³¹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 13.

³² Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 22.

³³ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 22.

Πολλές φορές, είχαν παραστάσεις με το Χριστό, την Παναγία, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Δημήτριο³⁴. Ο μαύρος αετός με την κορώνη ή ο δικέφαλος στόλιζαν τα μπαϊράκια μόνο. Δεν έλειπε όμως ποτέ ο σταυρός, το κύριο γνώρισμα της κλέφτικης σημαίας³⁵.

Ο τύπος της σημαίας με τον αετό και το σταυρό φαίνεται να κυριάρχησε στη Στερεά Ελλάδα (Ρούμελη), ενώ στην Πελοπόννησο (Μοριάς), οι σημαίες έφεραν συνήθως τον Άγιο Γεώργιο ή άλλον Άγιο και το Σταυρό με το «Τούτω Νικά» ή το «Ιησούς Χριστός Νικά» κεντημένα ή ζωγραφισμένα πάνω σε λευκό πανί.³⁶

Το λάβαρο πάλι, ήταν κομμάτι υφάσματος κρεμασμένο σε ιστό που έφερε παραστάσεις και εμβλήματα ή πανί με περίτεχνη διακόσμηση που περιφερόταν σε θρησκευτικές πομπές. Το πιο γνωστό και αναγνωρίσιμο, είναι το ιστορικό λάβαρο της Μονής της Αγίας Λαύρας, συνδεδεμένο με την κήρυξη της Επανάστασης του 1821. Αλλά και οι караβοκύρηδες και θαλασσομάχοι της εποχής είχαν τις δικές τους σημαίες για τα πλοία τους, τις παντιέρες όπως τις ονόμαζαν.

4.6. Οι ελληνικές σημαίες της προεπαναστατικής περιόδου

Οι πρώτοι που παρουσιάζονται με σημαίες στα χρόνια της δουλείας είναι το στρατιωτικό σώμα των Σπάχηδων της Ηπείρου, από το 1431 έως το 1640. Σε αυτούς τους χριστιανούς στρατιώτες – ιππείς, που είχαν συνθηκολογήσει κατά την περίοδο της κατάκτησης της Ηπείρου από τους Οθωμανούς, είχαν παραχωρηθεί προνόμια από τους Τούρκους, με την απαράβατη όμως υποχρέωση να εκστρατεύουν όταν ο Σουλτάνος τούς καλούσε³⁷.

³⁴ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 23.

³⁵ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 23-24.

³⁶ <https://archive.org/>

³⁷ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 16.

Κυρίαρχη άποψη είναι ότι η σημαία τους ήταν λευκή με γαλάζιο σταυρό και τον Άγιο Γεώργιο στο κέντρο. Στην Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια αναφέρεται ότι έφεραν λευκή σημαία με κόκκινο σταυρό και την παράσταση του Αγίου Γεωργίου στο κέντρο του³⁸. Ο Νικόλαος Αγγελίδης αναφέρει ότι η σημαία τους είχε μόνο την παράσταση του Αγίου Γεωργίου³⁹. Όποια κι αν ήταν η μορφή της σημαίας τους, γεγονός είναι ότι οι Σπαχήδες, με τις χριστιανικές τους σημαίες συγκεντρώνονταν στα Γιάννενα και έφθαναν έως την Πίνδο. Όταν όμως υπερέβαιναν τα όρια της περιοχής, υποχρεούταν να διπλώσουν τις χριστιανικές τους σημαίες και να ακολουθήσουν τις οθωμανικές με τα ισλαμικά σύμβολα. Παρόμοια σημαία λευκή με σταυρό και ένα στέφανο εκ δάφνης χρησιμοποιούσαν οι Σουλιώτες⁴⁰. Ο Αθανάσιος Διάκος είχε επίσης λευκή σημαία με την παράσταση του Αγίου Γεωργίου αποτυπωμένη, χωρίς όμως οποιοδήποτε σταυρό, αλλά με τη φράση της Φιλικής Εταιρείας, «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ»⁴¹.

Όπως προαναφέρθηκε, οι Έλληνες στις περιπτώσεις που εξεγέρθηκαν κατόπιν υποκίνησης ή παρότρυνσης ξένων κρατών, πολεμούσαν υπό τη σημαία των κρατών αυτών, φέροντας παράλληλα και την αυτοσχέδια προσωπική τους σημαία, στην οποία πάντα υπήρχε απεικόνιση του σταυρού. Στις περισσότερες όμως των περιπτώσεων, οι χώρες που υποδαύλιζαν την εξέγερση των Ελλήνων όταν θεωρούσαν ότι έχουν επιτύχει οι στόχοι τους ή ότι η συνέχιση του αγώνα βλάπτει τα συμφέροντά τους, εγκατέλειπαν τους επαναστατημένους Έλληνες αποκηρύσσοντας τη δράση τους. Τότε οι εξεγερμένοι Έλληνες, όταν αποφάσιζαν να συνεχίσουν τον αγώνα, έφεραν μόνο τη δική τους αυτοσχέδιας έμπνευσης σημαία^{42,43} η οποία τα πρώτα χρόνια, συνηθιζόταν να αντλεί την καταγωγή της από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, πηγή έμπνευσης αποτελούσε η χριστιανική θρησκεία και το δηλωτικό της σύμβολο, ο σταυρός.

³⁸ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

³⁹ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 17.

⁴⁰ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 58.

⁴¹ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 54.

⁴² Ηλίας Κοκκώνης, Σημαίες Ελευθερίας.

⁴³ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242.

Από τους πρώτους Έλληνες που αντιστάθηκαν στην οθωμανική κατάκτηση της ελληνικής χερσονήσου ήταν στην Πελοπόννησο ο Κροκόνδυλος ή Κροκόδειλος Κλαδάς, ο οποίος όταν το 1479^{44,45}, οι Βενετοί, υπό τη σημαία των οποίων αρχικά πολεμούσε, υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης με τους Οθωμανούς, υπέστειλε τη σημαία του αγίου Μάρκου και υψώνοντας κόκκινη σημαία με το δикέφαλο αετό^{46,47} συνέχισε να αντιστέκεται και να πολεμά τόσο τους Οθωμανούς, όσο και τους Βενετούς. Παρόμοια αντίδραση είχε και ο Λάμπρος Κατσώνης, όταν το 1792 στο κάλεσμα του ρώσου στρατηγού Ταμάρα να υποστείει τη ρώσικη σημαία υπό την οποία πολεμούσε και να επιστρέψει στη Ρωσία, καθώς η Ρωσία είχε συνομολογήσει στο Ιάσιο, ειρήνη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αυτός αρνήθηκε, όπως τρεις αιώνες νωρίτερα ο Κλαδάς, ανάρτησε δική του σημαία και συνέχισε να πολεμά. Η σημαία του Κατσώνη ήταν τρίχρωμη με οριζόντια κατανομή των χρωμάτων μπλε, κόκκινη και μαύρη, στο κέντρο της οποίας υπήρχε ζωγραφισμένη μία καρδιά ή σύμφωνα με τα αρχεία της Βενετίας, η σημαία ήταν *κόκκινη μαύρη και γαλάζια* και έφερε τρεις καρδιές (*γαλάζια, κόκκινη και μαύρη*), *δύο διασταυρούμενα ξίφη και τη φράση LABRO CAZZONI PRINCIPE DI MAINA E LIBARATOR DELLA GRECIA* (Λάμπρος Κατσώνης Πρίγκιπας της Μάνης Ελευθερωτής της Ελλάδος). Αξίζει να σημειωθεί ότι η σημαία του Λάμπρου Κατσώνη είναι ίσως η μόνη προεπαναστατική σημαία που δε φέρει θρησκευτικά σύμβολα.

Επίσης, η σημαία που σχεδίασε και πρότεινε ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798), ως σημαία της «Ελληνικής Δημοκρατίας», υπό την οποία θα πολεμούσαν οι εξεγερμένοι, περιείχε το σύμβολο του σταυρού. Η σημαία θα ήταν τρίχρωμη (κόκκινη, λευκή και μαύρη)^{48,49} με οριζόντια ισομερή κατανομή των χρωμάτων. Στη μεσαία λευκή λωρίδα, απεικονιζόταν το ρόπαλο του Ηρακλή με τρεις σταυρούς από πάνω του.

⁴⁴ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242.

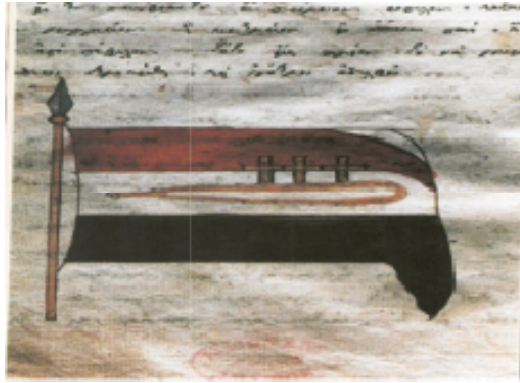
⁴⁵ ΚαμπούρογλουΓρ. Δημήτριος, Αρματωλοί και Κλέφτες (1453-1821), εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1916, σελ. 59.

⁴⁶ Σαθάς Κωνσταντίνος, Τουρκοκρατούμενη Ελλάς (1453 – 1821), Αθήνα 1896, εκδ. Τέκνα Ανδρέου Κορομηλά. Σελ. 37

⁴⁷ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

⁴⁸ Ρήγας Φεραίος, «Δημοκρατική Προπαιδείαν», περιοδικό «Παρθενών»1871, σελ.555.

⁴⁹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 33.

Σημαία της Ελληνικής Δημοκρατίας, σύμφωνα με το Ρήγα, σε χειρόγραφο του 1807⁵⁰

Αποτύπωμα της σφραγίδας του Ρήγα.

Σημαίες οι οποίες αντλούσαν την έμπνευσή τους από τη σημαία του Ρήγα Βελεστινλή εμφανίστηκαν πριν την έναρξη της επανάστασης. Το 1805 ο κλέφτης της Πελοποννήσου Ζαχαριάς Μπαρμπιτσιώτης, ύψωσε δική του σημαία η οποία είχε τα χρώματα της σημαίας του Ρήγα⁵¹.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η σημαία με το λευκό σταυρό επάνω σε μπλε επιφάνεια στις ίδιες αναλογίες με αυτές που καθιερώθηκαν το Μάρτιο του 1822, μετά την πρώτη εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, αλλά και στη συνέχεια από το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, εμφανίστηκε για πρώτη φορά το Σεπτέμβριο του 1807 από τον οπλαρχηγό Γιάννη Σταθά⁵², στην Ιερά Μονή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στη Σκιάθο^{53,54}.

⁵⁰ Χειρόγραφο του 1807 που φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας Επιστημών.

⁵¹ Σταθός Κωνσταντίνος, Τουρκοκρατούμενη Ελλάς (1453 – 1821), Αθήνα 1896, εκδ. Τέκνα Ανδρέου Κορομηλά. Σελ. 37

⁵² Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος, Αρματωλοί και Κλέφτες (1453-1821), Εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1916, σελ. 107

⁵³ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

⁵⁴ Σταθός Κωνσταντίνος, Τουρκοκρατούμενη Ελλάς (1453 – 1821), Αθήνα 1896, εκδ. Τέκνα Ανδρέου Κορομηλά. Σελ. 585-586.

4.7. Οι ελληνικές σημαίες την περίοδο της Ελληνικής Εθνεγερσίας

Με την κήρυξη της Επανάστασης και κατά τη διάρκεια ολόκληρου του πρώτου χρόνου, δεν υπήρχε ενιαία διοίκηση της επανάστασης και συνεπώς δεν ήταν δυνατόν να επικρατήσει ευθύς εξ αρχής ένας ενιαίος τύπος σημαίας. Αποτέλεσμα ήταν ο κάθε οπλαρχηγός, ενεργώντας κατά βούληση, έφερε τη δική του σημαία⁵⁵, εμπνευσμένος από το πάθος που τον διακατείχε, το προσωπικό του όραμα περί ελευθερίας, τις ιστορικές του γνώσεις, τη θρησκευτική του ευλάβεια, το μίσος του προς τους εχθρούς, τη θέρμη του, τη φιλοπατρία του τη φαντασία του και την οικογενειακή του παράδοση⁵⁶. Οι περισσότερες σημαίες που υψώθηκαν, έφεραν σύμβολα που τους έκαναν αφενός να ξεχωρίσουν από τους κατακτητές, αφετέρου τους συνέδεαν με κάποια παράδοση της οποίας θεωρούσαν τον εαυτό τους συνεχιστή. Το κυρίαρχο χρώμα των σημαιών ήταν το κόκκινο⁵⁷. Σε όλες όμως τις σημαίες υπήρχε απεικόνιση ενός θρησκευτικού συμβόλου, που πέραν των άλλων θεωρούσαν ότι τους προστατεύει. Καθολικά κυρίαρχο σύμβολο των σημαιών ήταν ο σταυρός και μόνο σε λίγες περιπτώσεις κάποιος Άγιος ή η Παναγία. Σύμφωνα με το ιστορικό αρχείο της Εθνικής Βιβλιοθήκης με αριθμό 8711 αναφέρεται ότι η πρώτη σημαία της επανάστασης στον ελλαδικό χώρο υψώθηκε στα Καλάβρυτα και έφερε σταυρό με 16 λωρίδες από κάτω και την επιγραφή των φιλικών: «Ἡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ἡ ΘΑΝΑΤΟΣ»⁵⁸. Αξίζει να σημειωθεί ο αριθμός δεκαέξι απαντάται συχνά στα σύμβολα της φιλικής εταιρείας όπως οι δεκαέξι στήλες που απεικονίζονται στα διάφορα εφοδιαστικά των μελών της εταιρείας, ή στη σημαία που σχεδιάστηκε από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό και η κατασκευή της χρηματοδοτήθηκε από το Αχαϊκό Διευθυντήριο.

Τις παραμονές της μάχης στο Βαλτέτσι (8 Μαΐου), όταν οι Έλληνες δίσταζαν να

⁵⁵ Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος, «Αρματωλοί και Κλέφτες (1453-1821)», Εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1916, σελ. 23,

⁵⁶ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 22.

⁵⁷ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 38

⁵⁸ Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος, «Αρματωλοί και Κλέφτες (1453-1821)», Εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1916, σελ. 24-25

αντιπαραταχθούν στους Τούρκους, ο Κολοκοτρώνης σε γράμμα του προς τους αρχιερείς και τους συναγωνιστές του στα Βέρβена γράφει:

«Το να μη έχωμεν μπαϊράκια καλόν είναι, πλην το να μη σηκωθούν δόλου (εννοεί πολεμικές σημαίες) δεν είναι καλόν. Εις τον τόσον των μπαϊρακίων μας να βάλετε μίαν φιάμουλαν, χωρίς σταυρόν, πανί σκέτον πλάτους μιάμιση σπιθαμή και μάκρος όσον ανήκει, χωρίς να σηκώσετε τους σιδερένιους σταυρούς και τα μπαϊράκια ας φυλαχτούν δι' άλλην περίστασιν».

Ο Κολοκοτρώνης, που διατηρούσε την αρματολική παράδοση, χρησιμοποίησε αυτοσχέδιες σημαίες τις πρώτες ημέρες της Επανάστασης. Έφερε δύο σημαίες, λέει ο Φιλήμων, για τα δύο σώματα που τον ακολουθούσαν, των Μαυρομιχαλαίων και των Τρουπάκηδων.

«...ας εσχημάτισεν προχείρως από κοινού ιστού (= από συνηθισμένο πανί), μόνον σημειώσας επί τούτων έμβλημα, τον Σταυρόν».

Η προτροπή του Κολοκοτρώνη και του Δικαίου προς τους Καλαματιανούς αρχικά και στις 25 Μαρτίου προς τους Τριφυλλίους είναι πολύ χαρακτηριστικά, καθώς θεωρεί ακατανόητη την ύπαρξη σώματος χωρίς σημαία.:

«Η ώρα έφθασε! Το στάδιον της δόξης και της ελευθερίας ηνοιχθη. Τα πάντα εδικά μας και ο Θεός του παντός μεθ' ημών έσεται. Μη πτοηθείτε εις το παραμικρόν»,

«Γενικώς οπλισθείτε με ανοικτά μπαϊράκια και τρέξατε εναντίον του εχθρού της πίστεως και της πατρίδος»,

Οι σημαίες που ύψωσαν οι Έλληνες στην υποκινούμενη από τους Ρώσους επανάσταση, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, η οποία έμεινε γνωστή στη βιβλιογραφία με το όνομα «Ορλωφικά», ήταν λευκές με κυανό σταυρό στη μέση. Με αυτή τη σημαία πολέμησαν αρκετά στρατιωτικά σώματα στις αρχές της Επανάστασης του 1821. Ανάμεσά τους ήταν του Κολοκοτρώνη, του Μαυρομιχάλη, των Μανιατών, των Σφακιανών κ.α. Οι Μανιάτες πρόσθεσαν σ' αυτήν διάφορες

επιγραφές όπως το «Ελευθερία ή Θάνατος» το «Ιησούς Χριστός Νικά» κ.α.

4.8. Σημαίες και σύμβολα

Την περίοδο της οθωμανικής κατοχής, σε όλες τις επαναστατικές κινήσεις, μικρές και μεγαλύτερες, υψωνόταν κι από μία σημαία, με διάφορες παραστάσεις, που συνήθως ήταν ένα αυτοσχέδιο δημιούργημα επινόησης του εκάστοτε αρχηγού, βασιζόμενο στις ιστορικές του γνώσεις, τις οικογενειακές του παραδόσεις, τη φαντασία του και τη θρησκευτική του ευλάβεια. Σε όλες αυτές τις σημαίες, υπήρχαν πάντα κάποια χριστιανικά θρησκευτικά σύμβολα, καθώς αυτά αποτελούσαν στοιχεία συσπείρωσης των Χριστιανών. Η πλειοψηφία των σημαιών που ύψωναν οι επαναστατημένοι Έλληνες είχαν ως κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα τα θρησκευτικά σύμβολα, χωρίς να γίνεται αναφορά στο αρχαιοελληνικό παρελθόν.

Στην κορυφή του ακοντίου όπου αναρτούσαν τη σημαία, προσάρμοζαν έναν ξύλινο ή σιδερένιο σταυρό⁵⁹, ακόμα και στις περιπτώσεις όπου οι σημαίες απεικόνιζαν άλλα θρησκευτικά σύμβολα εκτός του σταυρού, όπως εικόνες αγίων. Ο σταυρός γρήγορα επιβλήθηκε τόσο ως θρησκευτικό, όσο ως πολιτικό έμβλημα του υποταγμένου ελληνικού έθνους, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε αρκετές φορές, κληρικοί επικεφαλείς των εξεγέρσεων εναντίων των Οθωμανών, χρησιμοποιούσαν ως σημαίες τα λάβαρα των εκκλησιών⁶⁰.

4.9. Σταυρός

Συχνά απαντάται στις επαναστατικές σημαίες το σύμβολο του σταυρού να στηρίζεται επί ανεστραμμένης ημισελήνου, προδικάζοντας την πτώση της

⁵⁹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 30.

⁶⁰ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την επικράτηση της ελληνικής επανάστασης⁶¹.

Αναφορές σε σταυροφορικές σημαίες έχουν καταγραφεί σε ορισμένα δημοτικά τραγούδια⁶² του 17^{ου} και 18^{ου} όπου αναφέρεται ότι οι εξεγερμένοι έφεραν σημαίες με το σύμβολο του σταυρού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το τραγούδι των αρματολών της Στερεάς Ελλάδας Αγγέλη Σουμήλα, Π. Μεϊντάνη και του «μικρού Χορμόπουλου» (1683) όπου λέει χαρακτηριστικά:

*Μην είναι χιόνια στα βουνά. Μην ειν' πανιά απλωμένα
Κι ασπρίζουν τόσον λαμπερά τον Αύγουστο το μήνα.
Δεν είναι χιόνια στα βουνά, κι ουδέ πανιά απλωμένα.
Είν' ο Σουμήλας πύρχεται μαζί με τον Μεϊντάνη.
Και το μικρό Χορμόπουλο το χιλιοπαινεμένο
Πού 'νε καμάρι των Κλεφτών καμάρι των Αγράφων,
Φέρουν τα φλάμπουρα ανοιχτά με το σταυρό στη μέση.⁶³*

Επίσης, το δημοτικό του Νικολού Τζιουβάρα (1770), αρματολού της Λάμαρης:

*Ρωτάτε για το Νικολό, τον καπετάν Τζιουβάρα,
Πού 'ταν στο Λούρο αρματωλός, στο Καρπενήσι κλέφτης
Είχε φλάμπουρο όμορφο, κόκκινο και γαλάζιο,
Με το Χριστό, με το σταυρό και με την Παναγία.⁶⁴*

Το σταυρό σε δημοφιλία τον ακολουθούσε ο δикέφαλος αετός⁶⁵ των Παλαιολόγων, τον οποίο υιοθέτησε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο⁶⁶ με αποτέλεσμα να θεωρείται το επίσημο θρησκευτικό σύμβολο των ορθοδόξων χριστιανών.

⁶¹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 56.

⁶² [PDFpager \(uoc.gr\)](http://PDFpager.uoc.gr)

⁶³ Εθνικά άσματα, Εταιρείας Ελληνισμού. Έκδοσης Β', Αθήνα 1902, σελ. 107.

⁶⁴ Εθνικά άσματα, Εταιρείας Ελληνισμού. Έκδοσης Β', Αθήνα 1902, σελ. 186.

⁶⁵ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 25

⁶⁶ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 32.

Ο κυρίαρχος ρόλος της θρησκείας στη συσπείρωση των Ελλήνων και στη δημιουργία συλλογικής συνείδησης αποτυπώνεται επίσης στο γεγονός ότι οι αγωνιστές χρησιμοποιούσαν κυρίως θρησκευτικές προσφιλείς κλασικές ρήσεις, όπως «ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΙΚΑ», «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ», «(Η) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ», «ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ο ΘΕΟΣ» και λιγότερο το «Ή ΤΑΝ Ή ΕΠΙ ΤΑΣ» της αρχαίας Σπάρτης και συγκεκριμένα στις σημαίες των Μανιατών και στη σημαία της Ύδρας⁶⁷. Οι Υδραίοι ερμήνευαν τη φράση ως «εξής: ή ελευθερία, ή μετά της σημαίας στον πυθμένα της θάλασσας»⁶⁸. Ακόμα, οι εξεγερμένοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν το «ΕΚ ΤΗΣ ΣΤΑΚΤΗΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ» και το «ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ», του τελευταίου Βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου κ.λπ.

Οι πρώτες σημαίες που κάνουν αναφορά σε σύμβολα της αρχαιότητας, σε συνδυασμό πάντα με τα θρησκευτικά, είναι αυτή του Ρήγα με τη χρήση του ροπάλου του Ηρακλή. Λίγα χρόνια αργότερα, αντίστοιχη αναφορά γίνεται και στις σημαίες του Υψηλάντη, με την αποτύπωση του μυθικού πουλιού Φοίνικα, στις σημαίες των ναυμάχων με το φίδι⁶⁹ και τον αετό, των Αθηνών και των Τσακωνών με τη «Γλαύκα», καθώς και στις σημαίες αυτών που χρησιμοποιούν τα αλληγορικά σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας όπως η άγκυρα, ο άγρυπνος οφθαλμός κ.α.

4.10. Η πρώτη επαναστατική σημαία.

Η πρώτη επαναστατική σημαία ήταν αυτή που ύψωσε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις 28 Φεβρουαρίου 1821 στη μονή των τριών Ιεραρχών στη Μολδαβία και ευλόγησε ο μητροπολίτης Βενιαμίν, κατά την κήρυξη της

⁶⁷ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 61.

⁶⁸ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 61

⁶⁹ Το φίδι πρόκειται για ένα αρχαίο σύμβολο που επανέρχεται. Κατά βάση συμβολίζει τη δικαιοσύνη του αγώνα και την ιερότητα του σκοπού. Στο αέτωμα του Παρθενώνα οι αρχαίοι αθηναίοι με την αναπαράσταση του φιδιού επισήμαιναν ότι αποτελούν αυτόχθονα πληθυσμό και όχι εποίκους όπως ήταν οι Δωριείς, καθώς το φίδι δεν μπορεί να διανύσει μεγάλες αποστάσεις μετακινούμενο.

Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες^{70,71,72}, είχε εμπνευστεί τα χρώματα που είχε προτείνει ο Ρήγας για τη σημαία της Ελληνικής Δημοκρατίας. Το μαύρο συμβόλιζε τη θυσία, το λευκό την αδελφосύνη και το κόκκινο τον πατριωτισμό. Σύμφωνα με τη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια»⁷³ αντί για το ρόπαλο του Ηρακλή με τους τρεις σταυρούς, έφερε τις εικόνες των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και το «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ», ενώ στην άλλη όψη το μυθικό πουλί φοίνικας και το «ΕΚ ΤΗΣ ΚΟΝΕΩΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ». Την ίδια αναφορά για τη σημαία του Αλέξανδρου Υψηλάντη κάνει και ο Νικόλαος Αγγελίδης στο έργο του «Η Ελληνική σημαία» το 1909⁷⁴. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, στις 22 Φεβρουαρίου 1821, ύψωσε τη σημαία του στο Ιάσιο κατά την είσοδό του στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Η σημαία του έφερε τα χρώματα της σημαίας του Ρήγα αλλά διαφέρει η κατανομή καθώς στη σημαία του Υψηλάντη το μαύρο είναι στην κορυφή αντί για το κόκκινο και το κόκκινο είναι στο κάτω μέρος αντί του μαύρου. Επίσης, αντί της εικόνας των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης που αναφέρεται στη «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», στη μία πλευρά απεικονίζεται ο Φοίνικας και στο άλλο σταυρός μέσα σε δάφνινο στεφάνι με το ρητό «ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ». Το ίδιο ισχύει και σε μία γαλλική λιθογραφία του 1922 όπου και εκεί η σημαία έχει την οριζόντια κατανομή των χρωμάτων, μαύρο στην κορυφή, άσπρο και κόκκινο, όπως σε αυτή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Επίσης σε έργο του 1825 του γάλλου ζωγράφου Λουί Ντυπρέ (Louis Dupré) με θέμα την κατάληψη των Σαλώνων (σημερινή Άμφισσα) ο Αγωνιστής Νικόλαος Μητρόπουλος φέρει επίσης την τριχρωμή σημαία με την όψη του σταυρού και του ρητού «ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ».

Σύμφωνα με το Νικόλαο Αγγελίδη⁷⁵, τις σημαίες με το φοίνικα εισήγαγε στην Ελλάδα τον Ιούνιο του 1821 ο Δημήτριος Υψηλάντης, καθ' υποδείξη του αδελφού του Αλέξανδρου. Επίσης, εκτός του φοίνικα και του ρητού «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ», εισάγει και το ρητό «ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ», που

⁷⁰ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 32-33.

⁷¹ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 33.

⁷² Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

⁷³ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

⁷⁴ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 38.

⁷⁵ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 62.

σύμφωνα με τον ιστορικό Γεώργιο Φραντζή, αποτελεί παραίνεση του τελευταίου Βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, προς τους υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης⁷⁶.

«Μεγάλην ενεποίησαν τοις συλλογιζομένοις των Τούρκων εντύπωσιν και απορίαν τα επί των ελληνικών σημαιών κεφαλαιώδη γράμματα «ΙΧ.ΝΚ.», το σύμβολον του φοίνικος και αι επιγραφαί «Εκ της στάχτης μου αναγεννώμαι — Ελευθερία ή Θάνατος», γράφει ο Φιλήμων.⁷⁷

Ομοίωμα της τρίχρωμης σημαίας με το σταυρό και το φοινικά που φέρεται ότι ύψωσε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, 22/2/1821.
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος (9945)

Αναπαράσταση της σημαίας που αναφέρεται σε ορισμένες πηγές^{78,79} ότι έφερε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης

Ιερολοχίτες και απλοί αγωνιστές με τη σημαία του Ιερού Λόχου.
(Γαλλική έγχρωμη λιθογραφία 1822)

Η κατάληψη των Σαλώνων το 1821,
(Louis Dupré, έγχρωμη λιθογραφία, Παρίσι 1825.
Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων)⁸⁰

⁷⁶ Γεωργίου Φραντζής (ή Σφραντζής), Χρονικό Majus, κεφ. Β', 1477, στο Κείμενα Νεοελλ. Λογοτεχνίας (Α' Γεν. Λυκείου), σ. 66. «δια τέσσαρά τινα οφείλεται κοινώς εσμέν πάντες ίνα προτιμήσωμε αποθανείν μάλλον ή ζην, πρώτον μεν υπέρ της πίστεως ημών και ευσεβείας, δεύτερον δε υπέρ της πατρίδος, τρίτον δε υπέρ του βασιλέως ως χριστού Κυρίου, και τέταρτον υπέρ συγγενών και φίλων.»

⁷⁷ Φιλήμονος Ιωάννη, «Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας», Εκδ. Θ. Κονταξή και Ν Λουλάκη Ναύπλιο 1834, σελ. 172.

⁷⁸ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 38.

⁷⁹ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

⁸⁰ Louis Dupré, «Ο Νικολάκης Μητρόπουλος υψώνει τη σημαία με το σταυρό στα Σάλωνα την ημέρα του Πάσχα το 1821», έγχρωμη λιθογραφία από: Voyage à Athèneset à Constantinople, Παρίσι 1825. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων

Την ίδια τρίχρωμη επαναστατική σημαία που ύψωσε ο Υψηλάντης ύψωσε και το ιδιαίτερο στρατιωτικό Σώμα του «Ιερού Λόχου»⁸¹, το οποίο ιδρύθηκε στα μέσα Μαρτίου του 1821 από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη στην πόλη Φωξάνη, στα όρια της Μολδαβίας με τη Βλαχία και συγκροτήθηκε από εθελοντές σπουδαστές των ελληνικών παροικιών της Μολδοβλαχίας και της Οδησσού κυρίως.⁸²

Ο Δημήτρης Υψηλάντης ερχόμενος στην Ελλάδα έφερε επίσης μαζί του την τρίχρωμη σημαία. Υπό αυτή σχηματίστηκε το πρώτο τακτικό στράτευμα του Joseph Balest. Παραλλαγές της υψώθηκαν σε διάφορα σημεία της επαναστατημένης Ελλάδας. Σύμφωνα με τον Ιωάννη Φιλήμονα⁸³, κατά τη διαμονή του Δημητρίου Υψηλάντη στην Τεργέστη *«πολλάι εκ των ευαίσθητων νεανίδων κατασκεύασαν μίαν λαμπρά και χρυσοκέντητον σημαία, με γράμματα χρυσά και μεγάλα κέντησαν το ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ, καθώς και το φοίνικα»*. Αυτή τη σημαία την πήρε μαζί του όταν αναχώρησε από την Τεργέστη για την Πελοπόννησο, στις αρχές Μαΐου το 1821, με το πλοίο του Παξιμαδά.⁸⁴

4.11. Πρώτες προσπάθειες για την επικράτηση κοινής σημαίας.

Από τις αρχικές στιγμές της Επανάστασης έγινε κατανοητή η ανάγκη για χρήση κοινής σημαίας η οποία θα δημιουργούσε την εντύπωση στις βασιλικές αυλές της Ευρώπης ότι επρόκειτο για οργανωμένη επανάσταση και όχι για ανοργάνωτη εξέγερση μεμονωμένων οπλαρχηγών. Ταυτόχρονα, επειδή κάτω από αυτή τη σημαία θα καλούνταν οι εξεγερμένοι να ορκιστούν πίστη και αγώνα

⁸¹ Ήταν η πρώτη οργανωμένη στρατιωτική μονάδα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και του ελληνικού στρατού γενικότερα. Ο Υψηλάντης πίστευε πως οι νεαροί αυτοί θα μπορούσαν να αποτελέσουν την ψυχή του στρατού του. Γι' αυτό τους έδωσε το όνομα του Ιερού Λόχου των Θηβών. Οι άνδρες του Ιερού Λόχου ήταν πεζοί, εφοδιασμένοι με τυφέκια και ξιφολόγχες. Έφεραν στολές από μαύρο ύφασμα με τρίχρωμο εθνόσημο. Στο κάλυμμα της κεφαλής κάτω από το λοφίο υπήρχε η φράση της Φιλικής Εταιρείας «Ελευθερία ή Θάνατος», καθώς και το σήμα της νεκροκεφαλής με χιαστό σχήμα οστών σαν σύμβολο της νίκης πάνω στον θάνατο.

⁸² Φιλήμονος Ιωάννη Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας, εκδ. Θ. Κονταξή και Ν Λουλάκη Ναύπλιο 1834 Τόμος 2^{ος} Σελίδα 93.

⁸³ Φιλήμονος Ιωάννη Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας, εκδ. Θ. Κονταξή και Ν Λουλάκη Ναύπλιο 1834 Σελίδα 383-384

⁸⁴ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 64.

μέχρι εσχάτων έπρεπε να είναι ικανή να επικοινωνήσει μηνύματα συσπείρωσης λόγω κοινής θρησκείας, κοινής ιστορικής πορείας και κοινών προσδοκιών για το μέλλον.

Η πρώτη προσπάθεια που έγινε στον Ελλαδικό χώρο για την επικράτηση κοινής σημαίας είναι λίγες ημέρες μετά την έναρξη της επανάστασης από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό που σχεδίασε τη σημαία και από το Αχαϊκό Διευθυντήριο που τη χρηματοδοτήθηκε. Πρόθεσή τους ήταν η σημαία να διανέμονταν σε όλους τους οπλαρχηγούς. Είναι η μοναδική που έχει φτιαχτεί από μετάξι, ενώ είναι εντυπωμένα με σύμβολα του εφοδιαστικού⁸⁵ ιερέως⁸⁶ της Φιλικής Εταιρείας.⁸⁷ Η μοναδική από αυτές τις σημαίες σώζεται στο Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο και υψώθηκε στην Ήλιδα από τον πρόκριτο της Γαστούνης Γεώργιο Σισίνη το 1821.

Συγκεκριμένα, στις 24 Μαρτίου 1821 στη συγκέντρωση των οπλαρχηγών στην Πάτρα για την έναρξη της επανάστασης, ο οπλαρχηγός Ανδρέας Λόντος, ύψωσε κόκκινη σημαία με ένα μαύρο σταυρό μόνο από τη μία πλευρά⁸⁸. Αμέσως σχηματίστηκε το Αχαϊκό Διευθυντήριο (26 Μαρτίου), το οποίο απηύθυνε διακήρυξη προς τους προξένους των δυνάμεων και άλλες προκηρύξεις καλώντας όλες τις επαρχίες σε επανάσταση. Βλέποντας τα άμεσα και επιτυχή αποτελέσματα της εξέγερσης, το Αχαϊκό Διευθυντήριο φρόντισε «διά των εν Πάτραις ιστοτύπων» τα εργαστήρια που εκτυπώνουν σχέδια και παραστάσεις σε υφάσματα) να κατασκευάσει σημαίες με τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας, καθώς έπρεπε και τα άλλα σώματα να εφοδιαστούν με σημαίες. Για το σκοπό αυτό ο Παλαιών Πατρών Γερμανός παρήγγειλε λευκές σημαίες με σύμβολο το εφοδιαστικό του ιερέως της Φιλικής Εταιρείας, και πάνω από το τετράγωνο που σχημάτιζε το εφοδιαστικό υπήρχε σταυρός ο οποίος ήταν περιφραγμένος από κλαδιά ελιάς και διαγώνια εκατέρωθεν του σταυρού,

⁸⁵ Το εφοδιαστικό σχηματιζόταν από δεκαέξι στήλες συνδεδεμένες με δύο γραμμές χιαστού σχήματος, οι οποίες συμβόλιζαν τους δεσμούς που διατηρούσαν τα μέλη της Εταιρείας.

⁸⁶ Ιερέας ήταν ο τρίτος εκ των επτά βαθμών των εταίρων της Φιλικής Εταιρείας.

⁸⁷ [Τρικούπης Σπ., Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασας, έκδ. 1853, σ. 79 κ.ε.](#)

⁸⁸ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 46.

υπήρχαν δύο σημαίες στις οποίες ήταν γραμμένο με αρκτικόλεξα το σύνθημα της Φιλικής Εταιρείας «ΗΕΑ» (ή ελευθερία) στην μία «ΗΘΣ» (ή θάνατος) στην άλλη. Οι σημαίες αυτές μοιράστηκαν σε επαναστατικά σώματα στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα⁸⁹. Μία εκ των σημαιών αυτών την παρέλαβε ο πρόκριτος της Γαστούνης και οπλαρχηγός της Ηλείας Γεώργιος Σισίνης. Η σημαία αυτή σώζεται έως σήμερα και φιλοξενείται στη συλλογή του Εθνικού και Ιστορικού Μουσείου⁹⁰.

Αναπαράσταση της σημαίας που ύψωσε στην πλατεία Αγίου Γεωργίου στην Πάτρα ο οπλαρχηγός Ανδρέας Λόντος

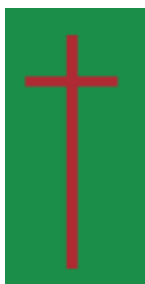

Σημαία με τα σύμβολα του Ιερέως της Φιλικής Εταιρείας. Σχεδιάστηκε από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό και υψώθηκε στην Ήλιδα από τον πρόκριτο της Γαστούνης Γεώργιο Σισίνη το 1821. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: (4146)

Εφοδιαστικό του Ιερέως της Φιλικής Εταιρείας Νικολάου Δημητρίου Σπετσιώτη, Μάρτιος 1815 Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αρ. Ταυ. Εκθέματος: (85296)

Σημαία «Αρείου Πάγου».

Μία από τις πρώτες προσπάθειες που έγιναν για ενιαία διοίκηση σε τοπικό όμως επίπεδο, ήταν ο «Άρειος Πάγος» της «Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος». Ο «Άρειος Πάγος» προσπάθησε, στην περιοχή διοίκησής του, να επιβάλει εκτός των άλλων και ενιαία σημαία.

⁸⁹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτή εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 53.

⁹⁰ Εθνικό και Ιστορικό Μουσείο <https://nhmuseum.gr/1821>

4.12. Οι σημαίες του ελληνικού κράτους

Όταν το Δεκέμβριο του 1821 συνήλθαν στην Επίδαυρο οι «παραστάτες του Έθνους», στην Α' εθνοσυνέλευση αποφασίστηκε η καθιέρωση μίας ενιαίας σημαίας. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες στην εθνοσυνέλευση προσήλθαν με δικές τους σημαίες. Συγκεκριμένα, πέραν των οπλαρχηγών που συμμετείχαν στον αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία, και τα διάφορα τοπικά κέντρα εξουσίας που δημιουργήθηκαν με την έκρηξη της επανάστασης, είχαν δικές τους σημαίες, όπως για παράδειγμα ο «Άρειος Πάγος» της «Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας». Από την εθνοσυνέλευση εκλέχθηκε το Εκτελεστικό Σώμα, το οποίο αποφάσισε τη χάραξη νέας σφραγίδας για την εκπροσώπηση της επαναστατικής κυβέρνησης. Επίσης, σχεδίασαν νέα σημαία, εγκαταλείποντας το κόκκινο, λευκό και μαύρο χρώμα που αντιπροσώπευε τη Φιλική Εταιρεία, επιλέγοντας ως εθνικά χρώματα το μπλε και το λευκό.

Συγκεκριμένα, στο συνταχθέν πρώτο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» που ψήφισαν (άρθρα ρδ' και ρε') ορίζονται τα χρώματα της ελληνικής σημαίας.

(Ργ) *Η σφραγίς της Διοικήσεως φέρει σημείον χαρακτηριστικόν της Διοικήσεως την Αθηνάν μετά των συμβόλων της φρονήσεως*

(Ρδ) *Τα χρώματα του Εθνικού σημείου, και των σημαιών της θαλάσσης και ξηράς διορίζονται τα εξής: κυανούν και λευκόν.*

(Ρε) *Το Εκτελεστικόν Σώμα θέλει προσδιορίσει τον σχηματισμόν των σημαιών, και του εθνικού σημείου.*

Στις 15 Μαρτίου 1822, από το Εκτελεστικό Σώμα εκδόθηκε η απόφαση 540, υπογεγραμμένη από τον πρόεδρο του, Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Το διάταγμα όριζε για τις σημαίες ότι:

α) *των μεν κατά γην δυνάμεων η σημαία, σχήματος τετραγώνου, θα είχεν εμβαδόν κυανούν, το οποίο θα διηρείτο εις τέσσαρα ίσα τμήματα από άκρων έως άκρων του εμβαδού*

β) *η δε κατά θάλασσαν σημαία θα ήτο διττή' μία διά τα πολεμικά και άλλη διά τα εμπορικά πλοία. Και της μεν διά τα πολεμικά πλοία το εμβαδόν θα διηρείτο ες εννέα οριζόντια παραλληλόγραμμα, παραμειβομένων εις αυτά*

των χρωμάτων λευκού και κυανού' εις την άνω δε προς τα έσω γωνίαν τούτου του εμβαδού εσχηματίζετο τετράγωνον κυανόχρουν, διηρημένον εν τω μέσω δι' ενός σταυρού λευκοχρόου. Της δε διά τα εμπορικά πλοία διωρισμένης το εμβαδό θα ήτο κυανούν' εις την άνω προς τα έσω γωνίαν τούτου του εμβαδού εσχηματίζετο ωσαύτως τετράγωνον λευκόχρουν και διηρημένον εν τω μέσω δι' ενός σταυρού κυανοχρόου.

Εκτός από το ψήφισμα αυτό και το (ρδ') άρθρο του Οργανικού Νόμου της Επιδαύρου, καμία άλλη ένδειξη ή έγγραφο συμπληρωματικό δεν έχει βρεθεί για τη σημαία, ώστε να αιτιολογήσουμε βάσιμα την προτίμηση των χρωμάτων, του κυανού και του λευκού και το είδος και το σχήμα των σημαιών της ξηράς και της θάλασσας. Ότι ο σταυρός ήταν το κύριο γνώρισμα της εθνικής σημαίας, όπως καθορίστηκε, εύκολα μπορεί να εξηγηθεί, αλλά για τις παράλληλες εναλλασσόμενες κυανές και λευκές γραμμές μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν.

Μετά το Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1774 και της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή που ακολούθησε, δόθηκε η δυνατότητα στους Έλληνες πλοιοκτήτες να υψώσουν στα πλοία τους, εφόσον το επιθυμούν, τη Ρώσικη σημαία. Η Οθωμανική αυτοκρατορία προκειμένου να μην απολέσει τον εμπορικό στόλο των ελλήνων, τους επέτρεψε να φέρουν στα πλοία τους αντί για τη σημαία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τη γραικοτουρκική σημαία η οποία δημιουργήθηκε ειδικά για το σκοπό αυτό. Το κόκκινο επίπεδο της οθωμανικής σημαίας, διέσχιζε οριζόντια μία μπλε γραμμή η οποία καταλάμβανε το ένα τρίτο της συνολικής επιφάνειας της σημαίας. Με τον τρόπο αυτό η Οθωμανική αυτοκρατορία υποδηλώνει ότι το μπλε χρώμα χρησιμοποιείτο για να συμβολίσει τους Έλληνες. Κατά μία άλλη ανάγνωση των χρωμάτων της γρεκοτουρκικής σημαίας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η μεσαία και η κάτω γραμμή προέρχονται από τα χρώματα της ρωσικής σημαίας και η επάνω κόκκινη γραμμή δηλώνει την οθωμανική κυριαρχία επί της ρωσικής προστασίας. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η χρήση του κόκκινου χρώματος στην κορυφή σημαιών, για να δηλωθεί η επικυριαρχία του σουλτάνου συναντάται αρκετά

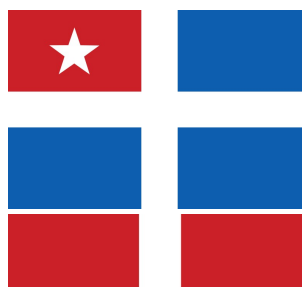
χρόνια μετά στην σημαία της Κρητικής Πολιτείας⁹¹ και της Ηγεμονίας της Σάμου⁹².

Πιθανόν η επιλογή κυανού και λευκού να έγινε με την πρόθεση να αποφύγουν τα χρώματα που είχαν συνδεθεί με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Ισλάμ (κόκκινο και πράσινο). Επιδίωξή τους ήταν επίσης να αποσυνδέσουν την επανάσταση από τη Φιλική Εταιρεία η σημαία της οποίας είχε το μαύρο, το λευκό και το κόκκινο χρώμα.

Επιπλέον, η επιλογή των δύο αυτών χρωμάτων, κυανού και λευκού, μαζί με το κόκκινο υπάρχει στις σημαίες των μεγάλων δυνάμεων της εποχής, Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας. Όμως με τη χρήση από τους επαναστατημένους Έλληνες, μόνο του μπλε και του λευκού αποφεύγεται η δημιουργία ταύτισής τους με κάποια από αυτές. Επίσης, το κόκκινο πιθανολογείται ότι εξαιρέθηκε, καθώς όπως προαναφέρθηκε παρέπεμπε τόσο στην Οθωμανική αυτοκρατορία όσο και στη Φιλική Εταιρεία. (Λευκή επιφάνεια με κόκκινο σταυρό). Παρόμοια σημαία με αυτή που αποφασίστηκε κατά την πρώτη εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, είχε υψώσει το 1807 στον πειρατικό στολίσκο του στη Σκιάθο, ο οπλαρχηγός, Γιάννης Σταθάς.

Αναφορικά με την απόρριψη της τρίχρωμης σημαίας του Ρήγα ή του Υψηλάντη, αυτή δεν έγινε λόγω της αποτυχίας τού Κινήματος τού Υψηλάντη. Σύμφωνα με τον Τρικούπη, η Συνέλευση θεώρησε πως ήταν προς τα συμφέροντα του Έθνους να αντιπαρέλθει τα Φιλικά σύμβολα, με τις αλληγορικές παραστάσεις

⁹¹ Σημαία της «Κρητικής Πολιτείας»

⁹² Σημαία της «Ηγεμονίας της Σάμου»

και επιγραφές που είχαν οι σημαίες της επανάστασης, για να δώσει την αίσθηση στην Ευρώπη ότι ο αγώνας ήταν απελευθερωτικός αγώνας ενός έθνους και όχι ένα επαναστατικό κίνημα μιας μυστικής εταιρείας, όπως αρχικά θεώρησαν οι βασιλικές Αυλές της Ευρώπης. Επίσης, και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος επεδίωξε την απεμπλοκή του Ελληνικού Αγώνα από την τεκτονίζουσα Φιλική Εταιρεία και τα καρμποναρίζοντα εμβλήματα της που καθώς έλεγε «τρόμαζαν» την Ιερά Συμμαχία. Στην πραγματικότητα ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος ήθελε, όπως γράφει ο Φωτιάδης, να απεμπλακεί από τους Υψηλάντιδες, υπακούοντας στα κελεύσματα της αντίπαλης Οικογένειας του Καραντζά. Τελικά επελέγη τότε ως εθνόσημο στη σφραγίδα της Ελλάδος, η Αθηνά και η «Γλαύκα», ενώ ως σημαία η κυανόλευκη κι όχι η τρίχρωμη των Φιλικών.

Οι Έλληνες του εξωτερικού που διέθεταν διεθνές κύρος και παρακολουθούσαν τις διαθέσεις των μεγάλων δυνάμεων, όπως ο Καποδίστριας, ο Κοραΐς, ο Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας ή ο Κωνσταντίνος Πολυχρονιάδης, συνέστηναν την άμεση συγκρότηση *υπέρτατης διοίκησης*. Η διοίκηση θα προσέδιδε νομιμότητα στο ελληνικό εγχείρημα και θα προέβαλε τους εθνικούς και θρησκευτικούς σκοπούς των Ελλήνων επαναστατών. Ο αγώνας, σύμφωνα με την οπτική των ανωτέρω, υπήρχε κίνδυνος να εκληφθεί από τις δυνάμεις της παλινόρθωσης ως κοινωνικά ανατρεπτικός και έπρεπε να πάρει αποστάσεις από τον «καρμποναρισμό» και τον «εταιρισμό» άλλων ευρωπαϊκών επαναστάσεων που καταπνίγηκαν, όπως αυτών στη Νάπολη, το Πεδεμόντιο και την Ισπανία, μετά τις αποφάσεις των συνεδρίων του Λάιμπαχ (1821) και της Βερόνας (1822) που καταδίκάζαν όλα τα εκδηλωμένα επαναστατικά κινήματα στην Ευρώπη.

Μάλιστα, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τον Οκτώβριο του 1821, στο πλαίσιο των πολιτικών ανταγωνισμών που είχαν εκδηλωθεί, επιτέθηκε ευθέως στον Δημήτριο Υψηλάντη, λέγοντας πως ο αδερφός του Αλέξανδρος εξαπάτησε το έθνος στο όνομα μίας «ανυπάρκτου Αρχής», ότι έπρεπε να αφαιρεθούν τα ύποπτα σύμβολά της Φιλικής Εταιρείας που εξήγειραν τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και ότι τη διοίκηση έπρεπε να την αναλάβουν οι ντόπιοι Πελοποννήσιοι με τη

δική τους επικουρία.

Έτσι, κοινός τόπος της πνευματικής, θα λέγαμε, ηγεσίας των Ελλήνων, που είχε γνώση των ευρωπαϊκών πραγμάτων, κατέστη η εμφάνιση της ελληνικής επανάστασης ως εντελώς ξεχωριστής περίπτωσης από τις επαναστατικές κινήσεις που εκδηλώνονταν στον ευρωπαϊκό χώρο. Η ιδιαιτερότητά της, σύμφωνα με την παραπάνω ερμηνεία, συνίσταται στο γεγονός ότι δεν επεδίωκε κάποια ριζοσπαστική κοινωνική εκτροπή και τη διατάραξη της ευρωπαϊκής τάξης· αλλά, αντίθετα, επεδίωκε να ενταχθεί στους κόλπους του - αποτελούμενου από τις δυνάμεις της παλινόρθωσης- ευρωπαϊκού συστήματος. Στο ίδιο πλαίσιο κινούνταν και οι ηγετικές ομάδες των Ελλήνων που ανταγωνίζονταν για την εξουσία στον χώρο της απελευθερωμένης ελληνικής επικράτειας. Η επιβεβλημένη -όχι μόνο από τη διεθνή συγκυρία αλλά και από το εν γένει ιδεολογικό σύμπαν της πλειοψηφίας των πρωταγωνιστών- αποστροφή προς τις ανατρεπτικές εκδοχές του καρμποναρισμού και του ηττημένου γαλλικού ιακωβινισμού καθόρισε εν πολλοίς τα όρια ριζοσπαστισμού του σεναρίου πολιτικής συγκρότησης, μέσα στα οποία υποχρεούνταν να κινηθούν και τα περισσότερα ριζοσπαστικά στοιχεία.

Ο Δημήτριος Υψηλάντης σημειώνει σχετικά, τον Απρίλιο του 1822:

«Περί δε της μορφής και του χρώματος της σημαίας... ουτ' εναντιώθην ποτέ ούτ' εναντιούμαι. Την σωτηρίαν της Ελλάδος θεωρώ ουχί εις τα χρώματα, αλλά εις τας πράξεις και την απαθή και ειλικρινή αφιέρωσιν προς την κοινήν του έθνους ωφέλειαν και δόξαν.»

Στη συνέχεια από το 1822 και μετά την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου όπου η σημαία με το λευκό σταυρό επάνω σε μπλε επιφάνεια, ανακηρύσσεται ως επίσημη σημαία του Αγώνα, αυτή αρχίζει να κυριαρχεί ανάμεσα στους επαναστάτες και παύει βαθμιαία να παρατηρείται η σύγχυση των χρωμάτων και των σχημάτων της ελληνικής σημαίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμα και μετά την καθιέρωση της εθνικής σημαίας συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται παράλληλα και οι άλλες σημαίες των τοπικών πολιτευμάτων, αφού αυτά

συνυπήρχαν και αναγνωρίζονταν κατά το πρώτον έτος της επανάστασης. Ιδιαίτερα στη Στερεά Ελλάδα, οι οπλαρχηγοί εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν τα μπαϊράκια τους, τις πολύχρωμες πολεμικές τους σημαίες.^{93,94,95,96}

Την προεπαναστατική περίοδο οι σημαίες που είχαν οι Έλληνες οπλαρχηγοί περιείχαν σε αρκετές περιπτώσεις λευκό και γαλάζιο χρώμα ή λευκό και μπλε, σε συνδυασμό με το σταυρό ή άλλες θρησκευτικές παραστάσεις. Κατά την περίοδο των «Ορλωφικών» η σημαία του Κολοκοτρώνη, του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και του Δασκαλογιάννη ήταν λευκή επιφάνεια με γαλάζιο σταυρό. Τη σημαία αυτή τη χρησιμοποίησαν ευρέως οι επαναστάτες τον πρώτο χρόνο της επανάστασης όταν δεν είχε ορισθεί κοινή σημαία και ο κάθε οπλαρχηγός πολεμούσε με όποια σημαία επιθυμούσε. Τη συναντάμε να τη χρησιμοποιεί ο Κολοκοτρώνης στην Πελοπόννησο, στη Μάνη ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, στην Κρήτη οι Σφακιανοί υπό τον Ανδρέα Κριαρά, στην Ήπειρο ο Μάρκος Μπότσαρης και με μικρή παραλλαγή και οι υπόλοιποι Σουλιώτες κ.α.

Σύμφωνα με μια άλλη άποψη, η επιλογή των χρωμάτων έγιναν για να συμβολίζει το γαλάζιο της θάλασσας του Αιγαίου και το λευκό των κυμάτων. Ακόμα, μία θεωρία⁹⁷ που υπάρχει υποστηρίζει ότι κατά την κατάληψη της Τρίπολης, ο Παπαφλέσσας έσκισε ένα κομμάτι από το εσώρασό του το οποίο ήταν κυανού χρώματος και ο αγωνιστής Κεφαλάς έσκισε ένα κομμάτι από τη λευκή φουστανέλα του και δημιούργησαν τη σημαία με το μπλε φόντο και το λευκό σταυρό όπου αργότερα έγινε η επίσημη σημαία του ελληνικού κράτους. Τέλος, σύμφωνα με άλλες εκδοχές, για την επικράτηση του μπλε και του λευκού κρίνεται ο συμβολισμός του ουρανού και του αφρού από τα κύματα της θάλασσας, της αγνότητας και της ουράνια δύναμης, αλλά ακόμα και ότι πρόκειται για συνδυασμό της βράκας του ναυτικού και της φουστανέλας του στεριανού.

⁹³ Κ. Παπαρηγόπουλου «Ιστορία Έλλην. Έθνους»

⁹⁴ Κων. Σάθα «Τουρκοκρατούμενη Ελλάς»,

⁹⁵ Ι. Φιλήμονος «Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως

⁹⁶ Σ. Σακελλαρίου «Φιλική Εταιρεία»

⁹⁷ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

Ερμηνεία για τη χρήση των εννέα παράλληλων γραμμών που φέρει η σημαία που ορίστηκε ως «σημαία του πολεμικού ναυτικού» στην εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και σήμερα αποτελεί την επίσημη σημαία της «Ελληνικής Δημοκρατίας», δεν μπορεί να δοθεί. Εκτιμήσεις μόνο μπορούν να γίνουν όπως, για παράδειγμα, ότι συμβολίζουν τη φράση της Φιλικής Εταιρείας «Ελευθερία ή Θάνατος», ότι ο αριθμός εννέα εθεωρείτο ανέκαθεν ιερός, ότι έμπνευση αποτέλεσαν οι εννέα μούσες ή ότι οι παράλληλες κυανές και λευκές γραμμές συμβολίζουν τη θάλασσα με τους κυματισμούς. Αξίζει να αναφερθεί ότι και ο Ρήγας τη σφραγίδα με τα τρία ρόπαλα που σχεδίασε για την «Ελληνική Δημοκρατία», την περιστοιχίζουν εννέα σταυροί.

Πάντως η πιο διαδεδομένη θεωρία για το πλήθος των λωρίδων, είναι ότι συμβολίζουν τις συλλαβές της φράσης «Ελευθερία Ή Θάνατος». Οι θεωρίες αυτές για την επιλογή των χρωμάτων και το συμβολισμό των λωρίδων κρίνονται συχνά βέβαια ως λαϊκοί θρύλοι και ρομαντισμοί. Ωστόσο, γεγονός⁹⁸ είναι πως πολλές από τις σημαίες της επανάστασης έφεραν τη φράση της Φιλικής Εταιρείας «Ελευθερία ή Θάνατος»⁹⁹. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Αγγελίδη στο έργο του «*Η ελληνική σημαία. Ιστορική αυτής εξέλιξη από της τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα*»:

«...Αι λέξεις «Ελευθερία ή Θάνατος» ετίθεντο ως επί το πλείστον υπό τον σταυρόν, άνευ του οποίου η σημαία δεν εσχηματίζετο, εκτός εάν την θέσην τούτου κατείχεν ομοίωμα Αγίου τινός ή έτερον εκκλησιαστικόν σύνθημα...»¹⁰⁰

Τίποτα όμως από όλα αυτά δεν επιβεβαιώνεται ή τεκμηριώνεται από κάποια πηγή.

⁹⁸ Σημαία Χειμαρριωτών (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242)

⁹⁹ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

¹⁰⁰ Αγγελίδης Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 55.

Τέλος, υπάρχει η θεωρία για το σχεδιασμό της ελληνικής σημαίας πηγή έμπνευσης αποτέλεσε η σημαία της Εταιρείας των Ανατολικών Ινδιών (East India Company, EIC)^{101,102,103}. Σύμφωνα με αυτή, επειδή το νεοσύστατο ελληνικό κράτος άνηκε στη σφαίρα επιρροής του Ηνωμένου Βασιλείου, ως έμμεση ένδειξη υποταγής και χειραγώγησής του, υιοθέτησε σημαία που παραπέμπει στο κράτος προστάτη. Η ίδια «θεωρία συνομωσίας» υποστηρίζει ότι το κόκκινο χρώμα αντικαταστάθηκε από το γαλάζιο χρώμα που βασιλικού οίκου Βίττελσμπαχ της Βαυαρίας.

Η συγκεκριμένη θεωρία είναι εντελώς έωλη και αποκύημα φαντασίας, καθώς η μορφή της σημαία καθιερώθηκε το 1822 όταν κανένας δε γνώριζε την έκβαση της επανάστασης και πολύ περισσότερο την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων («Προστάτιδες Δυνάμεις»), δέκα χρόνια μετά, στη Συνθήκη του Λονδίνου (1832) για τη μεταβολή του πολιτειακού σχήματος της χώρας, την επιβολή μοναρχίας, τη μετατροπή του ελληνικού κράτους σε βασίλειο, την άρνηση του Λεοπόλδου της Σαξονίας, γιου του Φραγκίσκου, Δούκα της Σαξονίας-Κοβούργου-Ζάαλφελντ, ο οποίος αρχικά, είχε επιλεγεί εκείνος ως Βασιλιάς της Ελλάδας και τέλος, τον ορισμό του δεκαεπτάχρονου Όθωνα Βίττελσμπαχ ως Βασιλιά της Ελλάδας. Επίσης, η τότε επίσημη σημαία του νεοσύστατου κράτους διέφερε από τη σύγχρονη σημαία και ήταν κυανή με λευκό σταυρό χωρίς τις

¹⁰¹ https://el.wikipedia.org/wiki/Βρετανική_Εταιρεία_Ανατολικών_Ινδιών

¹⁰² https://en.wikipedia.org/wiki/East_India_Company

¹⁰³ Η σημαία της Αγγλικής Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών βασίστηκε στην εκάστοτε επίσημη σημαία του κράτους που έδρευε και ενός πεδίου με εναλλασσόμενες, 9 έως 13, κόκκινες και λευκές ρίγες. Από το 1600, η σημαία του κράτους αποτελούνταν από το Σταυρό του Αγίου Γεωργίου που αντιπροσώπευε το Βασίλειο της Αγγλίας. Με τις Πράξεις της Ένωσης του 1707, το η σημαία του κράτους άλλαξε στη νέα σημαία της Ένωσης —που αποτελείται από έναν αγγλικό Σταυρό του Αγίου Γεωργίου σε συνδυασμό με έναν σταυρό του Αγίου Ανδρέα της Σκωτίας —που αντιπροσωπεύει το Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας. Μετά τις Πράξεις της Ένωσης του 1800 που ένωσαν την Ιρλανδία με τη Μεγάλη Βρετανία για να σχηματίσουν το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας, η σημαία της Εταιρείας της Ανατολικής Ινδίας τροποποιήθηκε αναλόγως για να συμπεριλάβει το διαγώνιο σταυρό του Αγίου Πατρικίου. Ιστορικά έγγραφα και πίνακες παρουσιάζουν παραλλαγές από 9 έως 13 ρίγες, με ορισμένες εικόνες να δείχνουν την επάνω λωρίδα κόκκινη και άλλες να την δείχνουν λευκή.

1600–1707

1707–1801

1801–1874

κυανόλευκες λωρίδες, τις οποίες έφερε μόνο η σημαία του πολεμικού ναυτικού. Επιπλέον, την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, η σημαία της Εταιρείας των Ανατολικών Ινδιών η οποία υποτίθεται αποτέλεσε το πρότυπο της ελληνικής, είχε τροποποιηθεί πριν από εκατόν δεκαέξι χρόνια (116) και συγκεκριμένα το 1707, με την ένωση των βασιλείων της Αγγλίας και της Σκωτίας και την υπογραφή των Πράξεων της Ένωσης, όταν δημιουργήθηκε το Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και τροποποιήθηκε η σημαία της Αγγλίας. Η νέα σημαία του κράτους συνδύαζε το Σταυρό του Αγίου Γεωργίου της Αγγλίας, με το Σταυρό του Αγίου Ανδρέα της Σκωτίας. Η οποία το 1801 με την προσάρτηση της Ιρλανδίας και τη δημιουργία του Ηνωμένου Βασιλείου, τροποποιήθηκε εκ νέου, καθώς προστέθηκε σε αυτή ο Σταυρός του Αγίου Πατρικίου της Ιρλανδίας.

4.13. Σημερινές σημαίες

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους και μετά, διάφοροι τοπικοί οργανισμοί όπως οι Δήμοι, Περιφέρειες, αθλητικά σωματεία, Πανεπιστήμια, πολιτιστικοί σύλλογοι κ.α. στα εμβλήματα που χρησιμοποιούν επιδιώκουν να δηλώσουν σύνδεση με το αρχαίο παρελθόν και σπάνια με τη θρησκευτική παράδοση. Στο εσωτερικό, η νέα ανάγκη που πλέον αναδεικνύεται είναι αυτή του τοπικού αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού από του υπόλοιπους Έλληνες. Προς την επίτευξη αυτού του σκοπού χρησιμοποιούν σύμβολα που θεωρούν ότι είναι δηλωτικά της διαφορετικότητας του τόπου και της ιστορίας του.

Ακόμα και περιοχές όπως για παράδειγμα ο Δήμος Αγίου Δημητρίου στην Αττική, ο οποίος οφείλει την ονομασία του στην ομώνυμη εκκλησία της περιοχής, δε χρησιμοποιεί το παραμικρό θρησκευτικό σύμβολο στο λογότυπό του, αλλά χρησιμοποιεί το ακρωνύμιο των λέξεων «Δήμος Αγίου Δημητρίου» με μικρά γράμματα (δαδ). Το ίδιο ισχύει και για τους Δήμους «Αγίων Αναργύρων Καματερού» και «Νίκαιας – Αγίου Ιωάννη Ρέντη». Πουθενά στο λογότυπό τους δεν γίνεται αναφορά στους ομώνυμους Αγίους από τους οποίους έχουν λάβει το όνομά τους. Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει μία αναφορά στο λογότυπο του

Δήμου Αγία Παρασκευής. Αρχικά στο λογότυπο αποτυπωνόταν ένα κτήριο πίσω από τρία δέντρα. Ενώ η αρχιτεκτονική του κτηρίου παρέπεμπε στην ομώνυμη εκκλησία από την οποία ο Δήμος έχει πάρει την ονομασία του, στην κορυφή του απουσίαζε ο σταυρός που κοσμεί τις εκκλησίες. Έπειτα από αντιδράσεις που προκλήθηκαν, στο ίδιο λογότυπο, ο Δήμος πρόσθεσε το σταυρό στο κτήριο ώστε το εικαστικό αποτέλεσμα να παραπέμπει ευθέως στην εκκλησία της αγίας Παρασκευής. Πανελλαδικά, σχεδόν το σύνολο των Δήμων αντλούν τη θεματολογία τους από την Αρχαία Ελληνική Ιστορία και Μυθολογία. Σε ορισμένους Δήμους και Περιφέρειες τείνει να δημιουργηθεί μια νέα τάση η οποία έχει να κάνει με την τουριστική προβολή τους, κάνοντας αναφορές στην οικολογία και τη φύση. Σύμφωνα με αυτή προβάλλονται στοιχεία της φύσης (ήλιος και θάλασσα: Περιφέρεια Βόρειου Αιγαίου, δέντρο: Άγιοι Ανάργυροι-Καματερό και Βούλα-Βάρη-Βουλιαγμένη, γύπας: Δήμος Αποκορώνου Χανίων, δελφίνοι: Δήμος Κισσάμου Χανίων κ.α.)

Παρόμοια είναι η εικόνα και με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Εξαίρεση αποτελεί το Πανεπιστήμιο Πατρών, όπου απεικονίζεται ο χαρακτηριστικός σταυρός του Αγίου Ανδρέα, καθώς και ο ίδιος ο Άγιος, ο οποίος μαρτύρησε για την πίστη του στην Πάτρα. Σε αντίθεση με το Πανεπιστήμιο Πατρών, ο Δήμος Πατρέων έχει επιλέξει ως έμβλημά του τον Πατρέα, τον οικιστή ήρωα των Πατρών. Αναφορικά με το λογότυπο του «Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» αν και έχει θρησκευτικό θέμα, καθώς εικονίζεται ο πολιούχος άγιος της πόλης Δημήτριος, παραδόξως το ρητό του Πανεπιστημίου προτρέπει την τέλεση θυσιών στις Μούσες (*Μούσαις Χάρισι Θύε*). Όλα τα υπόλοιπα πανεπιστημιακά ιδρύματα έχουν λογότυπα τα οποία παραπέμπουν στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, χωρίς καμία αναφορά στη χριστιανική πίστη και παράδοση. Στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών απεικονίζεται η Αθηνά, στη Θράκη και στο Δημοκρίτειο ο Δημόκριτος, στο Πανεπιστήμιο Πειραιά ο Ποσειδώνας, στο Ιόνιο διάφορες αρχαιοελληνικές παραστάσεις, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ο Κένταυρος κ.α.

Σχεδόν το ίδιο μοτίβο ακολουθείται και στις παραστάσεις των σημάτων των

αθλητικών σωματίων. Εξαίρεση αποτελούν τα αθλητικά σωματεία που ιδρύθηκαν στην Ελλάδα από Κωνσταντινουπολίτες¹⁰⁴ και τα οποία φέρουν συνήθως το δικέφαλο αετό, παραπέμποντας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και τη Βυζαντινή Παράδοση.

Κατά κύριο λόγο τα αθλητικά σωματεία αντλούν τη θεματολογία τους από την αρχαία Ελλάδα, όπου οι αθλητές και οι αθλητικοί αγώνες απολάμβαναν καθολικής αποδοχής και αναγνώρισης. Σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις το λογότυπο τους επιλέγεται από την Επανάσταση του 1821 όπως για παράδειγμα η ποδοσφαιρική ομάδα της Λαμίας η οποία έχει επιλέξει την απεικόνιση του ήρωα Αθανασίου Διάκου, που βρήκε μαρτυρικό θάνατο στην πόλη της Λαμίας ή η ποδοσφαιρική ομάδα του Αστέρα Τρίπολης που έχει επιλέξει τον απελευθερωτή της πόλης από τον οθωμανικό ζυγό, Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

Ορισμένα από τα γνωστότερα θέματα είναι ο δαφνοστεφανομένος έφηβος ολυμπιονίκης, οι Θεοί Άρης και Απόλλωνας, ο ημίθεος ήρωας Ηρακλής, οι ήρωες Αίαντας και Οδυσσέας, το πλοίο της Αργούς, η «ΑΠΗΔΑΛΟΣ ΝΑΥΣ» της Κέρκυρας κ.α.

¹⁰⁴ Αθλητική Ένωση Κωνσταντινούπολης (Α.Ε.Κ.) και Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών (Π.Α.Ο.Κ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1. Συμπεράσματα και προτάσεις

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης των Βαλκανίων, οι Έλληνες σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις που επαναστατούσαν έφεραν σημαίες με θρησκευτικά σύμβολα και ιδίως το σταυρό. Όπως προαναφέρθηκε, η θρησκεία ήταν ενοποιητικός παράγοντας για τους Έλληνες της περιόδου της οθωμανικής κατοχής. Μέχρι την έναρξη του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα, με την κήρυξη της επανάστασης του 1821, η επικρατούσα αντίληψη περί εθνικής ταυτότητας ταύτιζε την ελληνικότητα με τη Χριστιανική πίστη. Πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα σύνδεσης της θρησκείας με την εθνική ταυτότητα, αποτελεί το καταστατικό της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας¹⁰⁵. Όπως γίνεται λοιπόν αντιληπτό, η Χριστιανική πίστη αποτελούσε πιστοποιητικό της ελληνικής ταυτότητας των κατοίκων της Ελλάδας και ήταν αυτή που διαχώριζε τους Έλληνες από τους αλλοεθνείς. Επιπρόσθετα και αναφορικά με την αξία που είχε η θρησκεία τα χρόνια της Επανάστασης του 1821 αρκεί μόνο να επισημανθούν τα λόγια του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στην ομιλία του προς τους μαθητές του Γυμνασίου στην Πνύκα, στις 13 Νοεμβρίου 1838, όπου μεταξύ άλλων ανέφερε ότι *«όταν επιάσαμε τα άρματα, είπαμε πρώτα υπέρ Πίστεως και έπειτα υπέρ Πατρίδος»*.¹⁰⁶

Αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης ήταν σε όλες τις επαναστατικές κινήσεις, οι αυτοσχέδιες σημαίες που υψώνονταν να περιέχουν και κάποιους χριστιανικούς συμβολισμούς. Πηγή έμπνευσης αποτελούσαν οι ιστορικές γνώσεις του κάθε οπλαρχηγού, οι οικογενειακές του παραδόσεις, η φαντασία του και η θρησκευτική του ευλάβεια. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των επαναστατικών ελληνικών σημαιών είχαν ως κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα τα θρησκευτικά σύμβολα, σε ελάχιστες γίνεται αναφορά στο αρχαιοελληνικό παρελθόν.

¹⁰⁵ Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, Τμήμα Α΄, Κεφάλαιον Πρώτον, Πολιτικά, παράγραφος Α΄: «Όσοι κάτοικοι της Ελλάδος πιστεύουν εις Χριστόν είναι Έλληνες», παράγραφος ΙΒ «Όσοι κάτοικοι της Ελλάδος δεν πιστεύουσιν εις Χριστόν είναι Μέτοικοι».

¹⁰⁶ [Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων/Ο Λόγος του Κολοκοτρώνη στην Πνύκα](#)

Το καθολικά κυρίαρχο θρησκευτικό σύμβολο στις αυτοσχέδιες σημαίες των ελλήνων ήταν ο σταυρός, καθώς στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η θρησκεία αποτελούσε το διαχωριστικό παράγοντα των υπηκόων της αυτοκρατορίας και για το λόγο αυτό, ο σταυρός ήταν το σύμβολο που αφενός συνέδεε τους Έλληνες με τη θρησκεία τους και αφετέρου τους ένωνε όταν αγωνίζονταν για την ελευθερία τους. Τα θρησκευτικά σύμβολα και ιδιαίτερα ο σταυρός, την περίοδο της Οθωμανικής κατοχής είχαν ταυτιστεί, στη συνείδηση του σκλαβωμένου ελληνικού λαού, με την εθνική ταυτότητα, η οποία τον διαφοροποιούσε από τον Τούρκο κατακτητή. Στο καταστατικό της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας αναφέρεται ότι η χρήση του σταυρού στη σημαία του «Άρειου Πάγου», συμβολίζει την πίστη και την ελπίδα για το δίκαιο αγώνα του Γένους. Στις σημαίες που χρησιμοποιούσαν τα νησιά, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ο σταυρός συμβόλιζε τη χριστιανοσύνη και τη δικαιοσύνη του Αγώνα. Με την έγερση μιας σταυροφόρου σημαίας, δήλωναν την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα και επισημοποιούσαν την προσπάθειά τους για κατάλυση της δεσποτικής Οθωμανικής τυραννίας.

Με τη χρήση του σταυρού, του απόλυτου χριστιανικού συμβόλου, γίνεται προσπάθεια κεφαλαιοποίησής της διαχρονικής πολιτικής, θρησκευτικής και στρατιωτικής διαμάχης για κυριαρχία, μεταξύ Χριστιανισμού και Ισλάμ. Φέροντας τη συγκεκριμένη σημαία οι Έλληνες, αυτοπροσδιόριζαν τη διαφορετικότητα τους απέναντι στην κυρίαρχη μουσουλμανική πλειοψηφία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι σταυροφόρες σημαίες αποτελούσαν στοιχείο συσπείρωσης των χριστιανών, καθώς έρχονταν σε αντιδιαστολή με τις σημαίες της ημισελήνου των Οθωμανών κατακτητών. Μέσω της χριστιανικής πίστης, οι Έλληνες καλλιεργούσαν την αίσθηση του «ανείκειν» στην ευρύτερη χριστιανική κοινότητα, την οποία αποτελούσαν μέλη που διέθεταν αυξημένο πολιτικό, πολιτιστικό και πολιτισμικό κύρος και σημαντική στρατιωτική και οικονομική ισχύ. Παράλληλα, με τη χρήση του σταυρού, ενδυνάμωναν και την αίσθηση του «διαφέρειν» από το μουσουλμάνο κατακτητή και την ισλαμική ανατολή. Με τη δήλωση της χριστιανικής πίστης οι εξεγερμένοι Έλληνες, αναδείκνυαν τη θρησκευτική τους συγγένεια με τα ισχυρά κράτη της εποχής. Εμμέσως, προσπάθησαν να περάσουν το μήνυμα ότι η επανάσταση έχει χαρακτήρα

σταυροφορίας κατά του ισλαμισμού, αποσκοπώντας στη δημιουργία συνειρμών οι οποίοι θα ανάγονται στο σταυροφορικό της παρελθόν της Ευρώπης, με απώτερο στόχο την αφύπνιση των Ευρωπαϊκών κρατών η οποία θα τους εξασφάλιζε την ηθική, υλική και πολιτική υποστήριξη του αγώνα τους, καθώς επίσης και την ικανοποίηση του αιτήματός τους για ανεξαρτησία.

Κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων τους οι Έλληνες, πίστευαν πως δε μάχονταν μόνο για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού, αλλά και για ένα ιερό σκοπό, αυτόν της εκδίωξης των μουσουλμάνων κατακτητών από τη χριστιανική γη των προγόνων. Η πεποίθηση αυτή τους έκανε να πιστεύουν ότι είχαν θεϊκή συνδρομή και προστασία στη μάχη και στην περίπτωση που θυσίαζαν τη ζωή τους μαχόμενοι, μεταφυσική επιβράβευση.

Ο Ρήγας Βελεστινλής, για την τρίχρωμη σημαία που σχεδίασε και πρότεινε, ως σημαία της «Ελληνικής Δημοκρατίας», στο έργο του «Το πολίτευμα του Ρήγα» επεξήγησε τους συμβολισμούς:

«Η σημαία όπου βάνεται εις τα μπαϊράκια και παντιέρες της Ελληνικής Δημοκρατίας, είναι εν ρόπαλον του Ηρακλέους με τρεις σταυρούς επάνω, τα δε μπαϊράκια και παντιέρες είναι τρίχρωμα, από μαύρον, άσπρον και κόκκινον, το κόκκινον επάνω, το άσπρον εις το μέσον και το μαύρο κάτω.

Το κόκκινον σημαίνει την αυτοκρατορικήν πορφύραν και αυτεξουσιότητα του Ελληνικού λαού. Το εμεταχειρίζοντο οι προπάτορές μας ως ένδυμα πολέμου, θέλωντες να μη φαίνωνται αι πληγαί όπου έτρεξε το αίμα, δια να μη δειλιώσιν οι στρατιώται.

Το άσπρον σημαίνει την αθωότητα της δικαίας ημών αφορμής κατά της τυραννίας.

Το μαύρο σημαίνει τον υπέρ πατρίδος και ελευθερίας ημών θάνατον».

(Πολίτευμα του Ρήγα – Παράρτημα).

Εκτός από τη σημαία, ο Ρήγας προτάσσει τη θρησκεία και στη σφραγίδα που δημιούργησε. Συγκεκριμένα, τα τρία ρόπαλα που είχε στο κέντρο, περιστοίχιζαν εννέα σταυροί, τους οποίους στη συνέχεια, περιέκλειε η φράση «ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ»¹⁰⁷. Τον αριθμό εννέα θα τον χρησιμοποιήσουν και οι επαναστάτες για να ορίσουν τις ρίγες της ναυτικής σημαίας της επανάστασης.

Το 1805 ο κλέφτης της Πελοποννήσου Ζαχαριάς Μπαρμπιτσιώτης, ύψωσε σημαία με τα χρώματα της σημαίας του Ρήγα. Στο επάνω μέρος ήταν κόκκινη, στη μέση λευκή και στο κάτω μέρος μαύρη. Για να εξηγήσει το συμβολισμό του κάθε χρώματος, ο οποίος διέφερε εν μέρει με αυτόν του Ρήγα, στη μέση της σημαίας είχε τοποθετήσει σταυρό με τις λέξεις «Ή ΑΙΜΑ Ή ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ»¹⁰⁸.

Πολλές σημαίες ή σύμβολα, ιδίως κατά την έκρηξη της επανάστασης, που αντλούσαν την έμπνευσή τους από τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας¹⁰⁹, όπως η άγκυρα¹¹⁰ και ο φοίνικας που αναγεννιέται από τις στάχτες του¹¹¹. Επιπλέον, ορισμένες σημαίες αρματολών έφεραν παράσταση με το σταυρό, το Χριστό, την Παναγία,^{112,113} τον Άγιο Δημήτριο, τους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ¹¹⁴, καθώς και τον Άγιο Γεώργιο^{115,116,117,118,119}. Έχουν καταγραφεί και περιπτώσεις

¹⁰⁷ Φιλήμονος Ιωάννη Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας, Εκδ. Θ.Κονταξή και Ν. Λουλάκη Ναύπλιο 1834 Σελίδα 96

¹⁰⁸ Σαθάς Κωνσταντίνος, Τουρκοκρατούμενη Ελλάς (1453 – 1821), Αθήνα 1896, εκδ. Τέκνα Ανδρέου Κορομηλά. Σελ. 37

¹⁰⁹ Φιλήμονος Ιωάννη, «Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας», Εκδ. Θ.Κονταξή και Ν. Λουλάκη Ναύπλιο 1834 Σελίδα 166

¹¹⁰ Σημαίες Σπετσών, Ύδρας, Ψαρών, Σάμου κ.α.

¹¹¹ Η σημαία που ύψωσε ο Υψηλάντης κατά την επανάσταση στη Μολδοβλαχία.

¹¹² Σημαία καπετάν Τζιουβάρτα (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242)

¹¹³ Εθνικά άσματα, Εταιρείας Ελληνισμού. Έκδοσης Β΄, Αθήνα 1902, σελ. 186.

¹¹⁴ Σημαία Χειμαρριωτών (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242)

¹¹⁵ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

¹¹⁶ Σημαίες: Σπάχηδων (το στρατιωτικό σώμα των χριστιανών ιππέων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με έδρα τα Ιωάννινα), Σουλιωτών, Αθανασίου Διάκου κ.α.

¹¹⁷ Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος, Αρματολοί και Κλέφτες (1453-1821), Εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1916, σελ. 23, 24

¹¹⁸ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 17, 20 28,

όπου μπαϊράκια και φλάμπουρα έφεραν τον αετό, ενώ πολλά χωριά εξεγέρθηκαν υπό το λάβαρο της εκκλησίας της ενορίας τους¹²⁰. Το ίδιο συνέβη και κατά την εξέγερση της Λιβαδειάς, τα μεσάνυχτα 29 προς 30 Μαρτίου 1821, όπως καταγράφεται στο έργο του Νικολάου Αγγελίδη «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα»¹²¹. Μία ακόμα πηγή που μας πληροφορεί για την ανάγκη που είχαν οι Έλληνες εξεγερμένοι να υψώσουν δική τους σημαία, ακόμα και πρόχειρη χωρίς αυτή να παραπέμπει σε συμβολισμούς και συνειρμούς, παρά μόνο για να διαφοροποιηθούν από τα σύμβολα των Οθωμανών κατακτητών είναι ο Φώτης Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, όπου αναφέρει ότι στις αρχές του απελευθερωτικού αγώνα, σε ορισμένα από τα στρατιωτικά σώματα που ακολουθούσαν τον Κολοκοτρώνη, ο ενθουσιασμός που τους προκαλούσε η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης με την ταυτόχρονη έλλειψη μέσων για την κατασκευή σημαίας, οδηγούσε να προστρέχουν να ενταχθούν στα στρατιωτικά σώματα έχοντας ως σημαία το πολύχρωμο ανθοστόλιστο μαντήλι με το οποίο οι γυναίκες την εποχή εκείνη κάλυπταν το κεφάλι τους¹²². Όταν ένα Στρατιωτικό Σώμα των επαναστατημένων ελλήνων στερούταν σημαίας ή εάν ένα Τμήμα του αποκοπτόταν από το κύριο Σώμα για μεμονωμένη ενέργεια, προέβαινε στην κατασκευή αυτοσχέδιας σημαίας, η οποία τις περισσότερες φορές ήταν λευκή με σταυρό στη μέση¹²³.

Άλλες αυτοσχέδιες σημαίες ακολουθούσαν την παλιά αρματωλική παράδοση, με τα μπαϊράκια που έφεραν το σταυρό και τους αγίους ή με τον αητό και το σταυρό, σε όλους τους δυνατούς συνδυασμούς. Όμως η βασική ιδέα παραμένει σε όλες τις παραλλαγές και αυτή δεν είναι άλλη από την αναφορά στη θρησκεία, καθώς το λαϊκό αίσθημα συνέδεε το γένος των ελλήνων και την ελευθερία του, με τη θρησκεία και το σταυρό.

¹¹⁹ Αγαπητού Σ. Αγαπητού, «Οι ένδοξοι Έλληνες του 1821. Οι πρωταγωνιστάι της Ελλάδος», Τόμος 1^{ος} Εκδ. Τυπογραφείο Αγαπητού, Πάτρα 1877, σελ. 284,

¹²⁰ Μαζαράκης-Αινιάν, Ιωάννης Κ. (1996). Η Ιστορία της Ελληνικής Σημαίας. 11^η Ετήσια Διάλεξη Ιστορίας-Αρχαιολογίας. Λευκωσία: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, σελ. 14-20, 29-35: 17-8, 31.

¹²¹ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 54.

¹²² Φώτη Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου, Απομνημονεύματα, Τόμος 1, σελ. 85

¹²³ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 56.

Φέροντας τη συγκεκριμένη σημαία οι Έλληνες δήλωναν τη θρησκευτική τους ευλάβεια και αυτοπροσδιόριζαν τη διαφορετικότητα τους απέναντι στην κυρίαρχη μουσουλμανική πλειοψηφία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Με τη δήλωση της χριστιανικής πίστης, ως θρησκευτική επιλογή, αναδείκνυαν επίσης τη θρησκευτική τους συγγένεια με τα ισχυρά κράτη της εποχής, ευελπιστώντας να τους συνδράμουν υλικά, ηθικά, πολιτικά και στρατιωτικά κατά τη διάρκεια των διαφόρων επαναστατικών κινημάτων τους. Προσπάθησαν με αυτό τον τρόπο να δώσουν στην επανάσταση και το χαρακτήρα της σταυροφορίας κατά του Ισλάμ. Την ίδια στιγμή, η απεικόνιση των ελλήνων μαχητών από τους διάσημους ευρωπαίους ζωγράφους της εποχής, Ευγένιο ντε Λακρουά, Λουί Ντυπρέ και Πήτερ Φον Χες, να φέρουν σημαίες με το σταυρό και να πολεμούν τους μουσουλμάνους κατακτητές που στα χέρια τους κρατούν τις σημαίες της ημισελήνου, αναπόφευκτα δημιουργούσε στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, συνειρμούς οι οποίοι σχετίζονται με το σταυροφορικό της παρελθόν.

Η συμβολική αξία που είχε η χρήση του σταυρού από τους Έλληνες ήταν γνωστή και στους μουσουλμάνους κατακτητές. Όπως μας πληροφορεί ο Άνθιμος Γαζής, σε γράμμα προς τους προκρίτους της Πελοποννήσου και της Ύδρας, ακόμα και ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων, προκειμένου να παρακινήσει τους Έλληνες να συστρατευθούν μαζί του, στον πόλεμο ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όταν τον πολιορκούσαν οι δυνάμεις του Σουλτάνου, ύψωσε κοντά στις σημαίες του σταυρούς, προκειμένου να οικειοποιηθεί τα θετικά μηνύματα που επικοινωνούσε ο σταυρός στους Έλληνες και υποσυνείδητα να τους πείσει να συστρατευθούν στον αγώνα του.¹²⁴

«... ο Άλης ύψωσεν εις τα κάστρα των Ιωαννίνων τέσσαρας σταυρούς κοντά εις την σημαία του!»¹²⁵

Σε ορισμένες επαναστατικές σημαίες το σύμβολο του σταυρού απεικονίζεται επί

¹²⁴ Ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας της ανατολής Μέγας Κωνσταντίνος φέρεται να είναι ο πρώτος που υιοθέτησε και χρησιμοποίησε χριστιανικά θρησκευτικά σύμβολα το 312 μ.χ, στη μάχη της «Μίλβιας Γέφυρας», απέναντι στον Ρωμαίο Αυτοκράτορα της δύσης Μαξέντιο.

¹²⁵ Κωνσταντίνου Ράδου, Εισβολή του Υψηλάντου εις Μολβοβλαχίαν και έναρξης του Ιερού Αγώνος. Αθήνα 1921, Εκδόσεις, «Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη – Μπαρτ», σελ. 13.

ανεστραμμένης ημισελήνου. Με τον τρόπο αυτό οι επαναστάτες θέλουν να επικοινωνήσουν το μήνυμα της κυριαρχίας της χριστιανοσύνης επί του Ισλάμ, των ελλήνων επί των Οθωμανών, προδικάζοντας με αυτό τον τρόπο, την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την επικράτηση της ελληνικής επανάστασης.¹²⁶

Η επιμονή στη χρήση του σταυρού ως δηλωτικό σύμβολο των εξεγερμένων ελλήνων, δεν οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στη βαθιά θρησκευτικότητα των ελλήνων, αλλά αποτελούσε και μία προσπάθεια ετεροπροσδιορισμού τους απέναντι στους μουσουλμάνους κατακτητές και το Ισλάμ και ερχόταν σε αντιδιαστολή με την ημισέληνο, η οποία αντίστοιχα κυριαρχούσε στις δικές τους σημαίες. Ο σταυρός, στη συνείδηση του σκλαβωμένου ελληνικού λαού, συνδεόταν με τη θρησκεία, το έθνος τα έθιμα, το παρελθόν και την ελευθερία, διαφοροποιώντας τον παράλληλα από τον τούρκο κατακτητή.

Με την απόφαση του Εκτελεστικού Σώματος, το Μάρτιο του 1822, για την καθιέρωση της επαναστατικής σημαίας με το λευκό σταυρό επάνω σε κυανό πεδίο ως επίσημης σημαίας, οι Έλληνες δηλώνουν πλέον την εθνική τους ταυτότητα με τη χρήση της. Μετά την αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας και την ίδρυση του ελληνικού κράτους, η σημαία του 1822 έγινε η επίσημη σημαία της Ελλάδας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, οι Έλληνες εντός και εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους να υιοθετήσουν τη συγκεκριμένη σημαία ως εθνικό σύμβολο. Επισημαίνεται ότι το 1978 με το νόμο 851/21-12-1978 (ΦΕΚ 233 τ. Α'), η επίσημη ελληνική σημαία έπαψε να είναι ίδια με τη σημαία που εισήγαγε η εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και αντικαταστάθηκε πλήρως από τη σημαία που έφερε το Πολεμικό Ναυτικό.

Την περίοδο του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα, η χριστιανική πίστή ταυτιζόταν με την εθνική ταυτότητα, όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στο καταστατικό της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας, η οποία συντάχθηκε το 1821, στο

¹²⁶ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 56.

Τμήμα Α΄, Κεφάλαιον Πρώτον, Πολιτικά, στην παράγραφο Α΄ ορίζει ότι «Όσοι κάτοικοι της Ελλάδος πιστεύουν εις Χριστόν είναι Έλληνες», στην παράγραφο ΙΒ (σελ.12) «Όσοι κάτοικοι της Ελλάδος δεν πιστεύουσιν εις Χριστόν είναι Μέτοικοι». Σε άλλο σημείο του καταστατικού αναφέρεται ότι ο σταυρος στη σημαία του «Άρειου Πάγου», συμβολίζει την πίστη και την ελπίδα για το δίκαιο αγώνα του Γένους. Στις σημαίες που χρησιμοποιούσαν τα νησιά, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ο σταυρός συμβόλιζε τη χριστιανοσύνη και τη δικαιοσύνη του Αγώνα.

Επίσης χαρακτηριστικός είναι και ο θούριος των Φιλικών:

*«Φίλοι μου συμπατριώται
Δούλοι να' μεθα ως πότε
Των Αχρείων Μουσουλμάνων
Της Ελλάδος των τυράννων κ.λπ.»^{127,128,129}*

Στο Ηγεμονικό Σύνταγμα του 1832, αναφέρεται στο Κεφάλαιο Β΄ άρθρο 1 παράγραφο 6, ότι η επικρατούσα θρησκεία στην ελληνική επικράτεια είναι της Ανατολικής Ορθοδόξου και Αγίας του Χριστού Εκκλησίας. Στο ίδιο κεφάλαιο στην παράγραφο 13 δηλώνει ότι Έλληνες είναι:

- (α) όσοι αυτόχθονες της Ελληνικής Επικράτειας πιστεύουν εις Χριστόν
- (β) Όσοι εις Ξένας Επικρατείας εγεννήθησαν εκ γονέων αυτοχθόνων, ή εκ μόνου πατρός Έλληνας, και πρεσβεύουσι την πάτρια θρησκείαν.
- (γ) Όσοι πρεσβεύοντες την επικρατούσαν θρησκείαν, ομόγλωσσοι και ετερόγλωσσοι, συνέτρεξαν εις την Ελλάδα και συνηγωνίσθησαν μετά των αυτοχθόνων εν τω διαστήματι του ιερού προς την ελευθερίαν αγώνος.
- (δ) Όσοι εκ των πρεσβευόντων την επικρατούσαν θρησκείαν ήλθον προ ενός

¹²⁷ Το εμβατήριο που χρησιμοποιήθηκε από τους Φιλικούς, αρχικά είχε γραφτεί από τον Αδαμάντιο Κοραή, για την ταξιαρχία των Ακροβολιστών της Ανατολής, οι οποίοι ήταν Έλληνες που συμμετείχαν στην εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο και το ονόμασε «Άσμα ελευθερίας, των εν Αιγύπτω αγωνιζομένων ελλήνων».

¹²⁸ Κωνσταντίνου Ράδου, Εισβολή του Υψηλάντου εις Μολβοβλαχίαν και έναρξης του Ιερού Αγώνος. Αθήνα 1921, Εκδόσεις, «Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη – Μπάρτ», σελ. 16.

¹²⁹ Φιλήμονος Ιωάννη, «Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας», Εκδ. Θ.Κονταξή και Ν Λουλάκη Ναύπλιο 1834, σελ. 93.

έτους εις την Ελλάδα, και έχουσιν σταθεράν κατοικίαν εις μίαν κοινότητα, ζώντες από της τέχνης ή βιομηχανίας των, εάν παραιτηθώσι πρότερον επισήμως από του να ήναι υπήκοοι άλλου Κράτους

(ε) Όσοι αλλοεθνείς εις Χριστόν πιστεύοντες ήλθον και συνηγωνίσθησαν μετά των αυτοχθόνων τρία έτη τον της ελευθερίας αγώνα....

Πέραν των σημαιών με θρησκευτικά σύμβολα, την περίοδο της Επανάστασης του 1821, σε ορισμένες σημαίες αποτυπώνονται παραστάσεις από την αρχαιότητα και σε κάποιες άλλες σημαίες τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας ή η Αθηνά. Σε κάποιες άλλες υπάρχει ο Φοίνικας, ενώ ορισμένες αυτοσχέδιες ακολουθούσαν την παλιά αρματολική παράδοση, σύμφωνα με την οποία τα μπαϊράκια είχαν κεντημένο το σταυρό και τους αγίους ή με τον αητό και το σταυρό, σε όλους τους δυνατούς συνδυασμούς. Όλες όμως ανεξαιρέτως οι σημαίες είχαν το σταυρό. Η φράση που κυριαρχούσε ήταν το «Ελευθερία ή Θάνατος» της Φιλικής Εταιρείας. Στις σημαίες οι Έλληνες, εκτός από την ένδειξη θρησκευτικής ευλάβειας, που υποδηλώνεται με τη χρήση του σταυρού και με τις εικόνες των αγίων και της Παναγίας, χρησιμοποιούσαν και σύμβολα που έκαναν αναφορά στην αρχαία Ελλάδα, θέλοντας με τον τρόπο αυτό να δείξουν τη μακρά ιστορικότητα του Ελληνικού έθνους.

Στην περιοχή της ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, ο «Άρειος Πάγος της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας», μια πρώιμη διοικητική οντότητα, ένα προσωρινό καθεστώς, που υπήρξε για μικρό χρονικό διάστημα κατά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821», προσπάθησε, στην περιοχή διοίκησής του να επιβάλει εκτός των άλλων και ενιαία σημαία. Επρόκειτο για μια τρίχρωμη σημαία η οποία είχε κάθετη κατανομή χρωμάτων, στα πρότυπα της σημαίας της Γαλλικής Επανάστασης. Από τα χρώματα των σημαιών του Ρήγα και του Υψηλάντη έχει αντικατασταθεί το κόκκινο χρώμα και τη θέση του έχει πάρει το πράσινο. Εντός κάθε μίας κάθετης λωρίδας υπάρχει από μια κόκκινη αλληγορική παράσταση που αντλεί την έμπνευσή της από τη θρησκευτική παράδοση και τη Φιλική Εταιρεία. Συγκεκριμένα απεικονίζεται ένας σταυρός που συμβολίζει την πίστη στη δίκαιη υπόθεση του γένους, μία φλεγόμενη

καρδιά («καρδιά ελεήμων»¹³⁰) που εκτός των άλλων, συμβόλιζε τη φλόγα της ελευθερίας και την αγνότητα του σκοπού της Επανάστασης και μία άγκυρα που παρέπεμπε στη σταθερότητα στον τελικό σκοπό.

Με το διάταγμα της δεκάτης πέμπτης (15^{ης}) Μαρτίου του 1822, ενώ η κυανόλευκη σημαία με το σταυρό που καθιερώθηκε παρέπεμπε ευθέως στη χριστιανική πίστη το «εθνικό σημείο»¹³¹ παρέπεμπε στην Αρχαία Ελλάδα, καθώς απεικόνιζε τη Θεά Αθηνά και τη ιερή γλαύκα. Το 1828, με την έλευση του ο Ιωάννης Καποδίστριας ως Κυβερνήτη της Ελλάδας, αντικατέστησε το εθνόσημο της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος με τη Θεά Αθηνά και στη θέση της Θεάς Αθηνάς καθιερώθηκε το μυθικό πουλί φοίνικα, συνεχίζοντας με αυτό τον τρόπο την αναφορά των συμβόλων στην αρχαιοελληνική παράδοση.

Όπως έχει αναφερθεί και στην προηγούμενη ενότητα, η έμπνευση των σημαιών που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 είτε συλλογικά από τη Φιλική Εταιρεία, είτε ατομικά από τους διάφορους πρωταγωνιστές της επανάστασης, προερχόταν από τα θρησκευτικά σύμβολα και ιδίως το σταυρό. Ελάχιστες είναι οι καταγεγραμμένες σημαίες που δε φέρουν το σταυρό. Μία από αυτές είναι η σημαία του εθνομάρτυρα Αθανασίου Διάκου, η οποία παρά το ότι δε είναι σταυροφόρα, έχει ως πηγή έμπνευσης τη χριστιανική πίστη, καθώς την κοσμεί η παράσταση του Αγίου Γεωργίου.

¹³⁰ «Είναι η καρδιά που φλέγεται από αγάπη για όλη την κτίση... και δεν μπορεί να υποφέρει ή να ακούσει ή να δει κάποια βλάβη ή κάτι, έστω και λίγο λυπηρό, να γίνεται στην κτίση.»

(Ισαακ ο Σύρος, τα ευρεθέντα Ασκητικά)
¹³¹ εθνόσημο

Ο λόγος που αυτό συνέβαινε είναι προφανής, καθώς η θρησκεία ήταν το διακριτό όριο ανάμεσα στον κατακτητή και τον κατακτημένο. Τον κυρίαρχο και τον κυριαρχούμενο. Η αντιπαλότητα αυτή είναι κυρίαρχη σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής κατά την περίοδο της οθωμανικής κατοχής.

Το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος που γεννήθηκε από την Επανάσταση του 1821, γεωγραφικά, πολιτισμικά και πολιτικά, εντάχθηκε στην οικογένεια των κρατών της χριστιανικής Ευρώπης. Ως μέλος πλέον της οικογένειας των Ευρωπαϊκών κρατών, η Ελλάδα δεν μπορεί να προβάλει τη χριστιανική πίστη ως στοιχείο εταιροπροσδιορισμού και υπεροχής έναντι των υπολοίπων χριστιανικών κρατών. Στην ανάγκη για αναζήτηση της διαφορετικότητας, της ιστορικότητας και της πολιτισμικής υπεροχής, η Ελλάδα αρχίζει να στρέφεται στην προβολή της αρχαιελληνικής ιστορίας η οποία αποτελεί πλέον το στοιχείο εκείνο, που είναι ικανό να συμβάλλει στον εταιροπροσδιορισμό των ελλήνων, σε σχέση με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους, κάνοντας παράλληλα αισθητή τη διαφορετική πολιτισμική τους ταυτότητα, όπως συνέβαινε άλλοτε στην ισλαμική αυτοκρατορία των Οθωμανών, όπου η χριστιανική θρησκευτική ταυτότητα ήταν το κύριο στοιχείο που διαφοροποιούσε τους Έλληνες υπηκόους. Είναι γνωστό πως στην περίπτωση που κάποιος έλληνας χριστιανός ασπαζόταν το Ισλάμ, αντανakλαστικά η ελληνική κοινότητα τον απέβαλε από τους κόλπους της χαρακτηρίζοντάς τον ως αποστάτη της πίστεως του έθνους του¹³².

Σήμερα όπου στην Ελλάδα ο διαχωρισμός ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους δεν υφίσταται και όλοι έχουν συνταγματικά κατοχυρωμένα τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις, η ανάγκη δήλωσης της θρησκευτικής ταυτότητας δεν είναι τόσο ισχυρή. Επιπρόσθετα, η απομάκρυνση των νεώτερων γενεών από την εκκλησία είναι ακόμα ένας λόγος ώστε η θρησκεία να μην αποτελεί το απόλυτο και αναντίρρητο σημείο αναφοράς της ελληνικής ταυτότητας. Κατά συνέπεια, τα θρησκευτικά θέματα έχουν πάψει να αποτελούν τον ενωτικό παράγοντα πλέον και το ενδιαφέρον έχει στραφεί σε αρχαιοελληνικά θέματα κατά κύριο λόγο και σε ελάχιστες περιπτώσεις σε

¹³² Εξωμότη στη λόγια γλώσσα, Μουρτάτη στην καθομιλουμένη της εποχής.

θρησκευτικά θέματα ή θέματα από την Επανάσταση του 1821, καθώς η αναφορά στην Αρχαία Ελλάδα αποτελεί κοινό τόπο συνάντησης όλων των ελλήνων ανεξαρτήτως.

Η σημαία που ορίστηκε ως επίσημη κατά την πρώτη εθνοσυνέλευση, αυτή της Επιδαύρου, ήταν μία απλή σταυροφόρα σημαία, χωρίς κανένα άλλο σύμβολο που πιθανόν θα άφηνε περιθώρια για αλληγορικούς συμβολισμούς και δεύτερες σκέψεις. Στις μέρες μας, η σημαία που ορίστηκε ως επίσημη σημαία του αγώνα της ανεξαρτησίας και αργότερα επίσημη σημαία του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους, έχει αντικατασταθεί από τη ναυτική σημαία της Ελλάδας η οποία επίσης ορίστηκε στην πρώτη εθνοσυνέλευση ως σημαία του Πολεμικού Ναυτικού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το λευκό και ιδίως το μπλε ως χρώματα ήταν ανέκαθεν συνυφασμένα με τους Έλληνες. Αυτά τα χρώματα επέλεξαν οι εξεγερμένοι Έλληνες για να στολίσουν τις σημαίες τους κατά την εξέγερση του 1770 υπό των αδελφών Ορλώφ. Επίσης το γαλάζιο ήταν το χρώμα που χρησιμοποιήθηκε στη λεγόμενη γραικοτουρκική σημαία, μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, για να αντιπροσωπεύει τους Έλληνες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, η επιμονή στη χρήση του σταυρού ως δηλωτικό σύμβολο των εξεγερμένων ελλήνων, δεν οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στη βαθιά θρησκευτικότητα των Ελλήνων, αλλά αποτελούσε και μία προσπάθεια ετεροπροσδιορισμού τους απέναντι στους μουσουλμάνους κατακτητές και το Ισλάμ και ερχόταν σε αντιδιαστολή με την ημισέληνο, η οποία αντίστοιχα κυριαρχούσε στις δικές τους σημαίες. Επισημαίνεται ότι, η παραδοχή ως αξίωμα, της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης ως προϋπόθεση της ελληνικής ταυτότητας, συνεχίστηκε και από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό τον προσανατολισμό της εθνικής πολιτικής έως και τις μέρες μας. Αποτέλεσμα αυτής της επιλογής ήταν αφενός η δημιουργία ομοιογενούς και συμπαγούς ελληνορθόδοξου πληθυσμού και αφετέρου η αποβολή από την ελληνική κοινότητα αυτών των ελληνικών πληθυσμών που επέλεξαν συνειδητά

ή μη να ασπαστούν την ισλαμική θρησκεία. Επιλογή που δεν ακολουθήθηκε για παράδειγμα από τη γειτονική Αλβανία όπου η Αλβανική εθνική ταυτότητα δεν σχετίζεται με τη θρησκευτική πίστη.

Με τη χρήση της σημαίας από τους απανταχού Έλληνες δηλώνεται κυρίως το αίσθημα της πολιτιστικής ενότητας και όχι της φυλετικής. Από παράδειγμα αποτελεί η χρήση της ελληνικής σημαίας από τους απόδημους των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, στα γήπεδα καλαθοσφαίρισης που αγωνίζεται ο αθλητής Γιάννης Αντετοκούνμπο, ο οποίος αν και είναι παιδί μεταναστών από τη Νιγηρία, γεννήθηκε, μεγάλωσε μορφώθηκε και έκανε τα πρώτα του αθλητικά βήματα στην Ελλάδα, με την εθνική ομάδα της οποίας αγωνίζεται στις διεθνείς διοργανώσεις καλαθοσφαίρισης.

Πλέον η προβολή της χριστιανικής πίστης ως στοιχείου εταιροπροσδιορισμού της ελληνικής ταυτότητας δεν είναι αναγκαία, καθώς η θρησκεία δεν έχει πια την ίδια συμβολική αξία για τους Έλληνες, όπως είχε στους υπόδουλους ελληνικούς πληθυσμούς την περίοδο της οθωμανικής κατοχής τους.

5.2. Ερευνητικές προτάσεις/Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Στην παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία δεν έχουν ερευνηθεί οι σημαίες που χρησιμοποίησαν τα διάφορα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωσή της και κατά πόσο η ιδεολογία που πρεσβεύουν έχει επηρεάσει την επιλογή των συμβόλων τους. Μία έρευνα στο μέλλον επάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, καθώς, εκτός των άλλων, θα οπτικοποιούσε τη σύνδεση της ιδεολογίας με την αισθητική και τους πολιτικούς συμβολισμούς. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι τελευταίες τροποποιήσεις που έχουν επέλθει σε διάφορες τοπικές σημαίες, μεταφέρουν το «κέντρο βάρους» από την Αρχαία Ελλάδα, στην οικολογία και τη φύση, καθώς στοχεύουν πλέον στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής και την έμμεση προβολή των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων σε σχέση με άλλες περιοχές

της Ελλάδας. Χαρακτηριστική είναι η αλλαγή στο λογότυπο του Δήμου Αγράφων, όπου η αρχική αναφορά στην αρχαιοελληνική παράδοση της περιοχής με την προβολή της Αγραίας Αρτέμιδας, αντικαταστάθηκε με ένα νέο λογότυπο που στόχο έχει την προβολή του ορεινού τοπίου της περιοχής, προκειμένου να επιτευχθεί βέλτιστη τουριστική προβολή.

5.3. Περιορισμοί έρευνας

Κατά τη διάρκεια της μελέτης του υλικού διαπιστώθηκε ότι σε αρκετές περιπτώσεις δε γίνεται σαφής αναφορά στους λόγους και τις αιτίες που οδήγησαν τους Έλληνες να επιλέξουν τα διάφορα σύμβολα και εμβλήματα που θα νοηματοδοτούσαν τον αγώνα τους, τον τόπο τους, τους ίδιους, με αποτέλεσμα να γίνονται εικασίες για την επιλογή τους. Επιπρόσθετα, όπως συμβαίνει με όλες τις σημαίες του κόσμου, έτσι και στην περίπτωση των σημαιών και των συμβόλων που χρησιμοποιήθηκαν από τους Έλληνες δύο αιώνες πριν, διάφοροι μύθοι, οι οποίοι επινοήθηκαν πιθανόν εκ των υστέρων, συμπεριλαμβάνονται στις πιθανές αιτιάσεις δικαιολόγησης την επιλογή τους, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατός ο προσδιορισμός των συμβολισμών τους με ασφάλεια.

¹³³ <https://diavgeia.gov.gr/doc/>

¹³⁴ <https://diavgeia.gov.gr/doc/>

5.4. Επίλογος

Καθ' όλη την περίοδο της οθωμανικής κατοχής της Ελλάδας, η θρησκεία αποτελούσε τον ενοποιητικό παράγοντα των ελλήνων και η επικρατούσα αντίληψη περί ταυτότητας, ταύτιζε την ελληνικότητα με τη Χριστιανική πίστη η οποία αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της εθνικής ταυτότητας, καθώς στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η θρησκεία αποτελούσε το διαχωριστικό παράγοντα των υπηκόων της αυτοκρατορίας. Για το λόγο αυτό, ο σταυρός ήταν το κυρίαρχο σύμβολο στις διάφορες ελληνικές σημαίες.

Στις μέρες μας όπου ο θρησκευτικός διαχωρισμός στην Ελλάδα έχει εκλείψει δια νόμου όπως άλλωστε και στις περισσότερες χώρες που ενστερνίζονται το δημοκρατικό σύστημα αξιών, η ανάγκη συσπείρωσης γύρω από ένα θρησκευτικό σύμβολο θεωρείται ξεπερασμένη και μισαλλόδοξη. Στην αναζήτηση της διαφορετικότητας, της ιστορικότητας και της πολιτισμικής υπεροχής, η Ελλάδα στράφηκε στην προβολή της αρχαιελληνικής ιστορίας της.

Αποτέλεσμα είναι, σχεδόν στο σύνολο των σημαιών και συμβόλων που είναι αποτυπωμένα στις διάφορες τοπικές σημαίες Δήμων, Περιφερειών, αθλητικών σωματίων, πανεπιστημιακών ιδρυμάτων κ.α. να κυριαρχεί η προβολή της Αρχαίας Ελλάδας και σε ελάχιστες περιπτώσεις να γίνεται αναφοράς σε θρησκευτικά σύμβολα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα», Αγγελίδη Νικολάου. Εκδ. «Πανελληνίου Κράτους», Αθήνα 1909
- «Εθνικά άσματα», Εταιρείας Ελληνισμού. Έκδοσης Β΄, Αθήνα 1902
- «Ο Λόγος του Κολοκοτρώνη στην Πνύκα», Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Εκδ. «Βουλή των Ελλήνων» Αθήνα 2008.
- «Αρματωλοί και Κλέφτες (1453-1821)», Καμπούρογλου Γρ. Δημήτριος, Εκδ. «Άγκυρα», Αθήνα 1916.
- «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. «ΠΥΡΣΟΣ».
- «Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος».
- Νόμος 851/21-12-1978 (ΦΕΚ 233 τ. Α΄).
- «Οδοιπορικό στη Μάνη», Γουδής Χρίστος Δρακούλη, Εκδ. Οίκος, Αδούλωτη Μάνη, Αρεόπολη.
- «Παλαιά Διαθήκη», Μετάφραση των εβδομήκοντα.
- «Παλαιά Διαθήκη», Μετάφραση Νεόφυτου Βάμβα.
- «Εισβολή του Υψηλάντου εις Μολβοβλαχίαν και έναρξης του Ιερού Αγώνος», Ράδου Κωνσταντίνου, Αθήνα 1921, Εκδόσεις, «Βιβλιοπωλείο Ελευθερουδάκη – Μπάρτ».
- «Τουρκοκρατούμενη Ελλάς (1453 – 1821)», Σαθάς Κωνσταντίνος, Αθήνα 1896, εκδ. «Τέκνα Ανδρέου Κορομηλά».
- «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως», Τρικούπης Σπυρίδων, έκδ. 1853.
- «Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας», Φιλήμονος Ιωάννη, εκδ. «Θ. Κονταξή και Ν. Λουλάκη» Ναύπλιο 1834.
- «Χρονικό Majus» Φραντζής (ή Σφραντζής) Γεώργιος, κεφ. Β΄, 1477
- «Για μια σημαία», Tim Marshall, Εκδ.«Διόπτρα», Αθήνα 2021.
- https://en.wikipedia.org/wiki/State_flag

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σημαίες έως και την δημιουργία του Ελληνικού κράτους

Σημαία Λυμπεράκη Γερακάρη

Κατά την περίοδο από το 1660 έως το 1700, διακρίνεται για τη δράση του ο τυχοθήρας Λυμπεράκης Γερακάρης. Ήταν απόγονος των ηγεμόνων της Μάνης Κοσμάδων. Ο Γερακάρης συχνά άλλαζε «στρατόπεδο», ανάλογα με τα συμφέροντά του. Οι Τούρκοι τα έτη 1669 – 1670 τον είχαν διορίσει «μπέη της Μάνης» και λίγο αργότερα οι Ενετοί

«Ιππότη του Τάγματος του Αγίου Μάρκου». Η σημαία που έφερε όταν δρούσε αυτόνομα ήταν μαύρη με κόκκινο περίγραμμα και απεικόνιζε ένα λευκό σταυρό επάνω σε σπαθί. Κατά το Μεσαίωνα αυτή ήταν η σημαία της Μάνης.¹³⁵

Γρεκοτουρκική σημαία

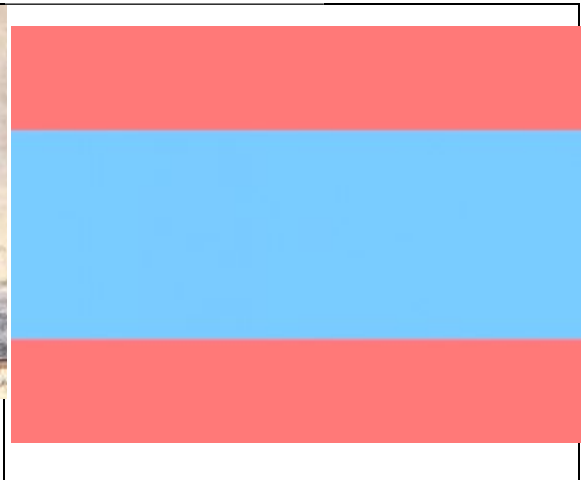
Τους δύο τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας, είχε αναπτυχθεί ένα ακμαίο εμπορικό ναυτικό στα νησιά. Από το 1774, ύστερα από τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, τα ελληνικά εμπορικά πλοία μπορούσαν να φέρουν τη Ρωσική σημαία με τον σταυρό του Αγίου Ανδρέα, η οποία κάλυπτε και τα προστάτευε από Οθωμανικές αυθαιρεσίες. Η Οθωμανική αυτοκρατορία για να μη χάσει από τα χέρια της τον εμπορικό στόλο και μειωθούν τα φορολογικά της έσοδα, παραχώρησε διάφορα προνόμια στους Έλληνες, μεταξύ των οποίων ήταν και η χρήση ειδικής σημαίας στα πλοία τους, την γραικοτουρκική (graya) για τους Έλληνες ναυτικούς, που δεν δέχονταν να φέρουν την τουρκική. Η σημαία ήταν δίχρωμη, κόκκινη και γαλάζια, με το κόκκινο να συμβολίζει την οθωμανική αυτοκρατορία και το γαλάζιο τους Έλληνες. Η κατανομή των χρωμάτων γινόταν σε τρεις οριζόντιες λωρίδες. Η γαλάζια ήταν στη μέση και περιβαλλόταν από τις δύο κόκκινες ως ένδειξη κυριαρχίας των Οθωμανών (κόκκινο χρώμα) επί των

¹³⁵ Χρίστος Δρακούλη Γουδής, «Οδοιπορικό στη Μάνη», Εκδ. Οίκος, Αδούλωτη Μάνη, Αρεόπολη, σελ.54.

ελλήνων (γαλάζιο χρώμα). Με τη σημαία αυτή, η οθωμανική διοίκηση εικονοποιούσε την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα.

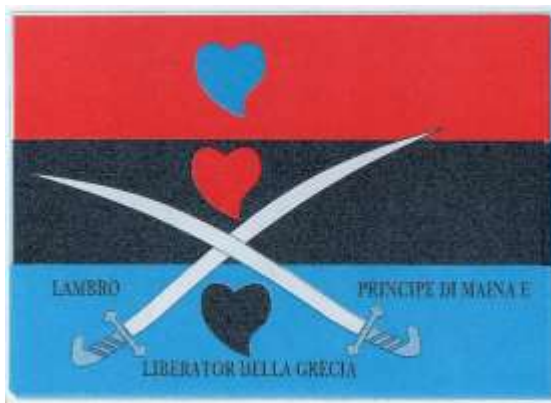

Γρακοτουρκική Σημαία σε Υδραίικο ιστιοφόρο
1791

Σημαία Λάμπρου Κατσώνη

Ο Λάμπρος Κατσώνης, ήταν Έλληνας αξιωματικός του ρωσικού στρατού. Έχοντας ως ορμητήριο το νησί της Κέας, με ένα μικρό στόλο, έκανε επιδρομές σε τούρκικα πλοία στο Αιγαίο. Μαζί με τη ρωσική σημαία είχε και τη δική του, άσπρη με το χρυσό σταυρό και την παράσταση του Αγίου Κωνσταντίνου και της Αγίας Ελένης με το «Εν τούτω νίκα». Μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Ιασίου (1792) όπου επήλθε ειρήνη μεταξύ Ρωσικής και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του απαγορεύθηκε να κάνει χρήση της ρωσικής σημαίας. Τότε

κατέφυγε στο Πόρτο Κάγιο της Μάνης για να συνεχίσει τη δράση του. Στο στολίσκο του ύψωσε μία άλλη σημαία αυτοσχέδια, με την επιγραφή «Λάμπρος – Πρίγκηψ της Μάνης – Ελευθερωτής της Ελλάδος».¹³⁶

¹³⁶ Εικόνα από την έκδοση «Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου», Ι.Ε.Ε.Ε., Αθήνα, 1996

Σημαία περιόδου «Ορλωφικών»

Η λευκή σημαία με το γαλάζιο σταυρό που υψώθηκε κατά την αποτυχημένη επανάσταση των Ελλήνων το 1770, (γνωστή και με τη δημώδη ονομασία Ορλωφικά ή Ορλοφικά) από τους Κολοκοτρωναίους¹³⁷ και είναι όμοια με αυτή που χρησιμοποίησε ο

Μητροπολίτης Μονεμβασίας Μακάριος Μελισσινός το 1571, κατά την ανεπιτυχή επανάσταση των Ελλήνων στη Νοτιοδυτική Πελοπόννησο¹³⁸, συνέχισε να χρησιμοποιείται και κατά τα πρώτα έτη της επανάστασης του 1821. Παρόμοιας ή παραπλήσιας σχεδίασης σημαία ύψωσαν επίσης οι Μαυρομιχαλαίοι στη Μάνη, ο Δημήτριος Πλαπούτας στην Αρκαδία, ο Νικόλας Τσάμης στη Μακεδονία, οι Κύπριοι αγωνιστές που πολεμήσουν στη Στερεά και την Πελοπόννησο το 1821, οι εξεγερμένοι αγωνιστές στα Σφακιά της Κρήτης κ.α.

Σημαία «Επτανήσου Πολιτείας»

Η Επτάνησος Πολιτεία (Respublica Septinsularis), αποτελεί το πρώτο, οργανωμένο ελληνικό κρατικό μόρφωμα στη νεώτερη ιστορία του ελληνισμού, μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 από τους Οθωμανούς–Τούρκους και την πτώση

της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Στις 21 Μαρτίου 1800 με την υπογραφή της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης μεταξύ Γαλλίας, Ρωσίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας, καθορίστηκε καθεστώς αυτονομίας για τα Επτάνησα, υπό την επικυριαρχία της Πύλης, κατά το πρότυπο της αριστοκρατικής Πολιτείας της Ραγούζας (Το σημερινό Ντουμπρόβνικ της Κροατίας). Το αποτελούσαν οι πρώην κτήσεις της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας στο Ιόνιο Πέλαγος, μαζί με τα Κύθηρα και τα Αντικύθηρα και είχε

¹³⁷ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

¹³⁸ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

δική του σημαία, η οποία ήταν η πρώτη επίσημη σημαία αμιγώς ελληνικού κράτους. Πρωτεύουσά του ήταν η Κέρκυρα και η επίσημη ονομασία του ήταν «Επτανήσος Πολιτεία». Η σημαία της Επτανήσου Πολιτείας αποτέλεσε προϊόν διαπραγματεύσεων, καθώς η αρχική πρόταση για χρήση ως έμβλημα του κρατιδίου ήταν το μυθικό πουλί φοίνικας, το οποίο αναγεννιέται από την τέφρα του. Το συγκεκριμένο σύμβολο δεν έγινε δεκτό από την Πύλη, καθώς θεωρήθηκε ότι υποκινεί επαναστατικές διαθέσεις. Αντιθέτως και μετά από πολλές διαβουλεύσεις επιλέχθηκε ως σύμβολο στη σημαία και σε υπόμνηση του παρελθόντος, ο κιτρινωπός ενετικός φτερωτός λέοντας του Αγίου Μάρκου, σε μπλε φόντο, ο οποίος κρατούσε με το μπροστινό πόδι το Ευαγγέλιο, επί του οποίου υπήρχε Σταυρός και κάθετα μια δέσμη με επτά λόγχες σχεδιασμένες σαν ακτίνες, σύμβολο των επτά νησιών. Εντέλει, η σημαία της Επτανήσου Πολιτείας αποτέλεσε συμβιβασμό ανάμεσα στην επιθυμία και τη σκοπιμότητα. Η σημαία Υψώθηκε για πρώτη φορά στην Κέρκυρα στις 13 Ιανουαρίου 1801.¹³⁹

Σημαία του στολίσκου του Γιάννη Σταθά

Όταν στις αρχές του 1800 ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων αποφάσισε να καταστρέψει τα αρματολίκια του Ολύμπου και να εκδιώξει όσους αρματολούς τα κατείχαν, αυτοί κατέφυγαν στη Σκιάθο όπου δημιούργησαν ένα μικρό στολίσκο και επιδόθηκαν στην πειρατεία. Επικεφαλής αυτού του στολίσκου ήταν ο Γιάννης Σταθάς. Το Σεπτέμβριο του 1807, στην

Ιερά Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στη Σκιάθο, ο ηγούμενος της μονής Όσιος Νήφωνας, παρουσία και του υπαρχηγού του Σταθά, Νικοτσάρα, του Ανδρέα Μιαούλη, του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη αλλά και πολλών άλλων οπλαρχηγών, ευλόγησε τη σημαία που δημιούργησε ο Σταθάς, η οποία είχε μπλε βάθος και λευκό σταυρό στη μέση και ο οποίος διαιρούσε τη σημαία σε

¹³⁹ <https://www.corfuhistory.eu/?p=1728#comments>

τέσσερα μπλε τετράγωνα στα άκρα της. Η σημαία αυτή ήταν ίδια με αυτή που δεκαπέντε χρόνια αργότερα και κατόπιν απόφασης της πρώτης εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου, έγινε η επίσημη σημαία του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και παραμένει έως τις μέρες μας, η πολεμική σημαία της Ελλάδας¹⁴⁰.

Σημαία Αθανασίου Διακού

Στη Μονή του Οσίου Λουκά ο Αθανάσιος Διάκος, ο επίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος και ο Σαλώνων Ησαΐας, όλοι μυημένοι στη Φιλική, αποφάσισαν να κινηθούν και να «κλείσουν» τους Τούρκους. Τότε ο Διάκος «εσχημάτισε τη σημαίαν αυτού, χρώμα μέν φέρουσαι

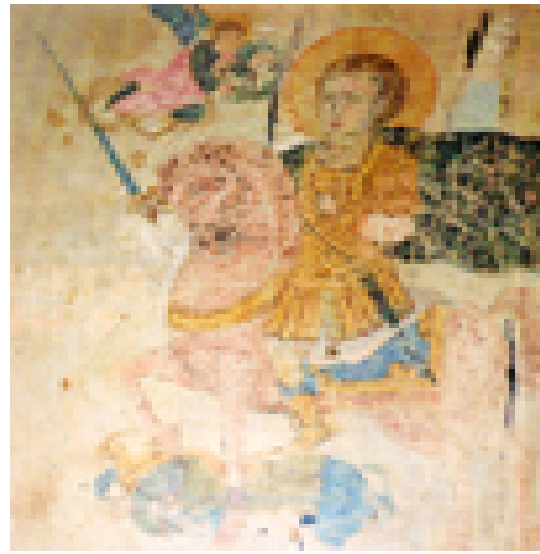
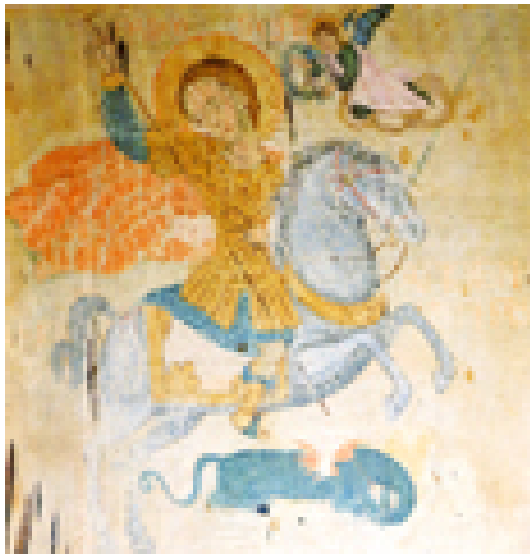
λευκόν σύμβολο, δε τον άγιο Γεώργιον και επιγραφήν μεγάλαις γράμμασιν «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ».¹⁴¹ Όμοια σημαία, χωρίς την επιγραφή, ύψωσαν και οι Εμμανουήλ Παππιάς, ο Λιακόπουλος και άλλοι αγωνιστές.¹⁴²

¹⁴⁰ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξις. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 24.

¹⁴¹ Αγαπητού Σ. Αγαπητού, «Οι ένδοξοι Έλληνες του 1821. Οι πρωταγωνισταί της Ελλάδος», Τόμος 1^{ος} Εκδ. Τυπογραφείο Αγαπητού, Πάτρα 1877, σελ. 284,

¹⁴² Αγαπητού Σ. Αγαπητού, «Οι ένδοξοι Έλληνες του 1821. Οι πρωταγωνισταί της Ελλάδος», Τόμος 1^{ος} Εκδ. Τυπογραφείο Αγαπητού, Πάτρα 1877, σελ. 284,

Σημαία Τούσια Μπότσαρη

Ο Τούσιος Μπότσαρης είχε σημαία, δώρο της Μεγάλης Αικατερίνης, με παράσταση του Αγίου Γεωργίου στη μια πλευρά και του Αγίου Δημητρίου στην άλλη και την επιγραφή «ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΠΥΡΡΟΥ». Η σημαία αυτή χρησιμοποιήθηκε στους πολέμους των Σουλιωτών με τον Αλή Πασά. Αργότερα κατά την έξοδο μετά την πολιορκία του Μεσολογγίου περιήλθε στον Κίτσο Τζαβέλλα και μεταφέρθηκε στην Ύδρα. Το 1832 την πήρε ο Κώστας Βέικος και το 1859 επεστράφη στον Τζαβέλλα ο οποίος κατά το σύντομο διάστημα των επτά μηνών που διετέλεσε πρωθυπουργός (1847-1848) την παρέδωσε στην οικογένεια του Μπότσαρη στο Μεσολόγγι, στην οποία ανήκε αρχικά.

Σημαία Λαβάρων Έβρου και Σαμοθράκης

Σημαία μπλε με μαύρο σταυρό που υψώθηκε στο χωριό Λάβαρα στον Έβρο, στις 02/05/1821. Το χωριό αυτό πήρε το όνομά του λόγω της χρήσης λαβάρου καθώς πριν ονομαζόταν Σαλτίκιοϊ. Παρόμοια σημαία υψώθηκε και στη Σαμοθράκη.

Σημαία Νάουσας

Στη Νάουσα η σημαία που υψώθηκε συνδύαζε τόσο τα θρησκευτικά όσο και τα φιλικά σύμβολα και έμοιαζε με τη σημαία που χρησιμοποιήθηκε στην Πελοπόννησο από τον Κολοκοτρώνη, τον Μαυρομηχάλη, τον Πλαπούτα και άλλους. Έχει λευκή επιφάνεια την οποία διατρέχει γαλάζιος σταυρός, στο κέντρο το οποίου

απεικονίζεται ο αναγεννώμενο Φοίνικας και εκατέρωθεν αναγράφονται οι φράσεις που παραπέμπουν στη Φιλική Εταιρεία «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ» και «ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ».

Σημαία Πιέρρου Γρηγοράκη-Τζανετάκη

Η σημαία του Πιέρρου Γρηγοράκη-Τζανετάκη υψώθηκε το 1821 στην Ανατολική Λακωνία και μας δίνει μία εικόνα των σημαιών που επικρατούσαν, όπου ο κάθε αγωνιστής επιλέγει να αποτυπώσει σύμβολα που τον αντιπροσωπεύουν. Η σημαία φέρει έντονα τα Φιλικά σύμβολα, με αλληγορικές παραστάσεις και επιγραφές «Ελευθερία ή Θάνατος», «Εν τούτω νικά», «Ο Θεός μεθ' ημών». Σώζεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Χρησιμοποιήθηκε κατά την πολιορκία και την άλωση της Μονεμβασίας το 1821¹⁴³.

Σημαία του Πιέρρου Γρηγοράκη-Τζανετάκη
ΕΘΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος:
(3636)

¹⁴³Ι. Φιλήμων. Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως, ό.π., τ. Γ΄, σ. 25.

Σημαία Ηλία Μπισμπίνη

Από τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης είναι και η σημαία του Ηλία Μπισμπίνη από τον Μυστρά. Είναι μοναδική και γιατί είναι κεντημένη στο χέρι. Απεικονίζει τον Άγιο Γεώργιο, τον αγωνιστή άγιο, ενώ ο Μπισμπίνης επιλέγει να απεικονίσει και τον προστάτη του, τον προφήτη Ηλία.

Σημαία Ηλία Μπισμπίνη
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος:
(3009)

Σημαία Πέτρου Βαρβιτσιώτη

Φιλικός και αγωνιστής του 1821 από τη Βαρβίτσα Λακωνίας. Διακρίθηκε στις μάχες Βαλτετσίου και Δολιανών, στην κατάληψη του φρουρίου του Άργους. Πήρε μέρος στην εκστρατεία του Καραϊσκάκη στην Αττική.

Σημαία Τσακώνων

Η σημαία των Τσακώνων ήταν σταυροφόρα, με μία γλαύκα να τρώει ένα φίδι και επάνω από το σταυρό να αναγράφεται η φράση «Ω φίλ' Ελευθερία Ζήτω!».

Σημαία «Καγκελαρίας των Σφακίων»

Στην Κρήτη η Επανάσταση ξεκίνησε από τα Σφακιά. Πρόεδρος της πενταμελούς επαναστατικής αρχής, με την ονομασία «Καγκελαρία των Σφακίων», με έδρα το Λουτρό (επίσημο λιμάνι και διοικητικό κέντρο της Επανάστασης) εξελέγη ο Ανδρέας Κριαράς. Ήταν ένας από τους πρώτους Φιλικούς της Οδησού και προσωπικός φίλος του Εμμανουήλ

Ξάνθου και σωτήρας της κρητικής σημαίας.

Η σημαία της Επανάστασης στην Κρήτη το 1821, εμφανίζει μεγάλες ομοιότητες με πολλές προεπαναστατικές σημαίες της υπόλοιπης Ελλάδας. Είναι ξεκάθαρο ότι οι επαναστάτες της Κρήτης ήταν σε στενή επαφή με την υπόλοιπη Ελλάδα και ιδίως την Πελοπόννησο, συντονίζοντας τις ενέργειές τους και είχαν συμφωνήσει σε κοινή σημαία. Η σημαία έχει και στις δύο όψεις γαλάζιους σταυρούς. Σύμφωνα με τη συντηρήτρια υφάσματος Μαρία Ρέτσα: *«Η εν λόγω σημαία ανήκει στον τύπο της λευκής με τον κυανό σταυρό στο κέντρο της, που εμφανίζεται και στη Μάνη, την περίοδο της Επανάστασης»*.

Τη σημαία διέσωσε, ο Ανδρέας Κριαράς, παίρνοντάς τη μαζί του στη Σύρο, όπου μετανάστευσε το 1830, μετά το άδοξο τέλος της δεκαετούς επανάστασης στο νησί. Το ιερό κειμήλιο περνώντας από γενιά σε γενιά κατέληξε στα χέρια του Γιώργου Κριάρα. Εκείνος έλαβε την απόφαση να την επιστρέψει στην κοιτίδα της, δωρίζοντάς τη στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Κρήτης.^{144,145}

¹⁴⁴ <https://www.dimokratia.gr/politiki/529773/sygkinisi-gia-ti-simaia-tis-kritis/>

¹⁴⁵ <https://www.thepresident.gr/2021/05/27/sto-fos-i-agnosti-simaia-tis-epanastasis-stin-kriti-to-1821/>

Σημαία Δημητρίου Πλαπούτα

Ο Δημήτριος Πλαπούτας φέρεται¹⁴⁶ να ύψωσε σημαία άσπρη με γαλάζιο σταυρό και στις τέσσερις γωνίες του είχε τα αρχικά ΙΧΝΚ, δηλαδή Ιησούς Χριστός Νικά. Στη σημαία που διασώθηκε στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο κάτι τέτοιο δεν είναι εμφανές.

Σημαία Δημητρίου Πλαπούτα.
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁴⁷
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: 5977-

Σημαία Θετταλομαγνησίας

Η «Θετταλομαγνησία» και το Πήλιο επαναστάτησε ο Άνθιμος Γαζής με τους οπλαρχηγούς, Βασδέκη, Γαρέφη και άλλους, ύψωσε την σημαία της ελευθερίας, η οποία ήταν λευκή με κόκκινο σταυρό και με τέσσερις μικρότερους σταυρούς στα λευκά τετράγωνα της σημαίας.

¹⁴⁶ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

¹⁴⁷ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [5977-](#))

Σημαία Κωνσταντίνου Δραγώνα

Σημαία με την Ελλάδα προσωποποιημένη ως Αθηνά και την επιγραφή: «Ἡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ἡ ΘΑΝΑΤΟΣ». Η σημαία ανήκε αρχικά στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, ο οποίος την προσέφερε στον Κωνσταντίνο Δραγώνα

(1780-1858), μέλος της Επιτροπής Ζακύνθου. Η τελευταία συνέδραμε τον Αγώνα, διευκολύνοντας τις επαφές των Ελλήνων με τη βρετανική αρμοστεία στα Επτάνησα.¹⁴⁸

Σημαία των Αθηνών

Στις 28 Απριλίου 1821 υψώθηκε η επαναστατική σημαία στο Διοικητήριο των Αθηνών. Ήταν λευκή με κόκκινο σταυρό που τη διαιρούσε στα τέσσερα. Επάνω αριστερά έφερε τη γλαύκα της Αθηνάς και δεξιά δύο άγρυπνους οφθαλμούς. Κάτω ήταν γραμμένες οι λέξεις «Ἡ ΤΑΝ Ἡ ΕΠΙ ΤΑΣ» και στη

μέση έφερε τις 16 κόκκινες γραμμές, τον ιερό δεσμό της *Φιλικής Εταιρείας*.

¹⁴⁸Επιζωγραφισμένο ύφασμα, 92×150 εκ. Μουσείο Μπενάκη ([ΓΕ 8398](#))

Καθιέρωση επίσημης σημαίας

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας
Εκθέματος
(3654-XXXI)

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας
Εκθέματος
(3654-XXXIX)

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας
Εκθέματος
(3654-XLIII)

Στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο υπάρχουν οι σημαίες του Ανδρέα Μιαούλη και του Κωνσταντίνου Κανάρη, οι οποίες έχουν παραπλήσιο σχέδιο και πιθανόν να είναι κατασκευασμένες μετά την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου,

Σημαία Ανδρέα Μιαούλη
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος
(1753)

Σημαία Κωνσταντίνου Κανάρη
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος
(2182)

Όσον αφορά στην Κύπρο, στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθήνας διασώζεται η σημαία του Κυπριακού σώματος των 132 Κυπρίων πολεμιστών, που συμμετείχε στον Αγώνα κατά την πολιορκία της Ακροπόλεως από τους επαναστατημένους Έλληνες, την 25^η Απριλίου 1821 και έπειτα. Ήταν λευκή με γαλάζιο σταυρό στο κέντρο και έφερε, ανορθόγραφα, την επιγραφή «ΣΗΜΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ-ΠΑΤΡΙΣ ΚΥΠΡΟΥ».

Σημαία Κυπρίων Αγωνιστών του 1821. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁴⁹
Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: 3654-VII

«ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ - ΝΗΚΟΛΑ ΤΣΑΜΗΣ»

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁵⁰

Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: 3654-VIIIO

Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Τσάμης χρησιμοποιούσε μια λευκή σημαία, με γαλάζιο σταυρό, η οποία στα δύο αριστερά της τετράγωνα έγραφε «ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ» και «ΝΗΚΟΛΑ ΤΣΑΜΗΣ».

¹⁴⁹ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [3654-VII](#))

¹⁵⁰ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [3654-XII](#))

Ναυτικές σημαίες

Άξιες λόγου είναι και οι σημαίες που χρησιμοποιούσε το ναυτικό κατά τον απελευθερωτικό αγώνα. Όπως και στην περίπτωση των οπλαρχηγών, έτσι και στην περίπτωση των караβοκύρηδων, ο κάθε ένας φέρεται να χρησιμοποιούσε και δική του σημαία εκτός από τη σημαία του νησιού του, αν και στο συλλογικό υποσυνείδητο υπάρχει η εντύπωση της συντεταγμένης συμμετοχής στον Αγώνα, κάτω από μία κοινή σημαία, τουλάχιστον ανά νησί. Παρά ταύτα, βλέπουμε οι πλέον γνωστοί ναυμάχοι να διαθέτουν δικές τους σημαίες, όπως η Μπουμπουλίνα, ο Ανδρέας Μιαούλης, ο Κωνσταντίνος Κανάρης, ο Γεώργιος Σαχτούρης, ο Γεώργιος Ανδρούτσος κ.α.

Ίδρυμα Ευγενίδου.

Τεκμήρια και μουσειακά κειμήλια της έκθεσης
«Τρέξε επάνω εις τα κύματα της φο βεράς θαλάσσης» 1821. Ο Αγώνας στην Θάλασσα.¹⁵¹

Στο «Βιβλίον των Σενιάλων», του πλοίου «ΞΕΝΟΦΩΝ», της οικογένειας Σκλιάτων Σπετσών, στο «*BIBLION TON SENIALON*» έχουν αποτυπωθεί τα «σενιάλα των Ναυάρχων» όπου και εδώ διακρίνουμε την κυριαρχία του σταυρού σε όλες τις σημαίες.

¹⁵¹ <https://www.eef.edu.gr/media/6693/biblio-senialon>

Στις σημαίες και των τριών **ναυτικών νησιών**, Σπέτσες, Ψαρά, Ύδρα, τα υπάρχοντα σύμβολα προέρχονταν από τη Φιλική Εταιρεία και υπήρχαν στα εφοδιαστικά των διαφόρων βαθμών που έφεραν τα μέλη της¹⁵².

Οι σημαίες που κυρίως χρησιμοποιήθηκαν από τις ναυτικές δυνάμεις των τριών σημαντικότερων νησιών, Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά, εκτός από **το σταυρό, ο οποίος ήταν επάνω σε ανεστραμμένη ημισέληνο**, έφεραν την άγκυρα, τη λόγχη, το φίδι και τη γλαύκα ή κατ' άλλους τον αετό. Τα σύμβολά τους είναι δανεισμένα από τα εφοδιαστικά του Ποιμένου της Φιλικής Εταιρείας. Ο **σταυρός** πάνω στην ημισέληνο προδήλως εκφράζει την ελπίδα για τη νίκη του χριστιανισμού απέναντι στο Ισλάμ και τους Οθωμανούς, μέσω του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Επίσης ο σταυρός δηλώνει τη δικαιοσύνη του αγώνα. Η άγκυρα συμβολίζει τη σταθερότητα του αγώνα, δηλαδή τη σταθερή απόφαση στο σκοπό που δεν είναι άλλος από την κατάκτηση της ελευθερίας. Η λόγχη αποτελεί στοιχείο σύνδεσης με το ένδοξο παρελθόν της Αρχαίας Ελλάδας και η γλαύκα τη φρόνηση με την οποία θα διεξάγονταν ο αγώνας¹⁵³.

Υπάρχει ακόμα η γλαύκα που με το ράμφος τρώει τη γλώσσα του φιδιού. Το φίδι είναι εχθρός του αετού, γιατί μόνο αυτό φθάνει ως τη φωλιά τους και τρώει τα αυγά τους, δηλαδή καταστρέφει τη γενιά τους (το Γένος). Ο συμβολισμός είναι προφανής στις Φιλικές αλληγορικές παραστάσεις. Η πάλη του αετού με το φίδι από τις πιο παλιές εποχές συμβολίζει ακόμα τον αγώνα των δυνάμεων του καλού με τις χθόνιες δυνάμεις.

Σε άλλες όμως περιπτώσεις, όταν το φίδι να παρίσταται μόνο του, έχει ένα διαφορετικό συμβολισμό, καθώς θεωρείται σύμβολο δικαιοσύνης, ιδίως όταν δεν υπάρχει αετός αλλά κουκουβάγια, η οποία συμβολίζει τη σύνεση που θα πρέπει να διακρίνει τους Έλληνες αγωνιστές στους αγώνες κατά του πανίσχυρου αντιπάλου. Το φίδι που περιστρέφεται και κουλουριάζεται γύρω

¹⁵² Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 61.

¹⁵³ Αγγελίδη Νικολάου, «Η Ελληνική Σημαία, Ιστορική αυτής εξέλιξης. Από την τουρκοκρατία έως σήμερα.» Εκδ. Πανελληνίου Κράτους, Αθήνα 1909, σελ. 61.

από τον **σταυρό, την άγκυρα** ή τη **λόγχη**, έχει ιδιαίτερη σημασία μιας και πρόκειται για ένα αρχαίο σύμβολο που επανέρχεται. Πιθανολογείται ότι κατά βάση συμβολίζει τη δικαιοσύνη του αγώνα και την ιερότητα του σκοπού. Στο αέτωμα του Παρθενώνα οι αρχαίοι αθηναίοι με την αναπαράσταση του φιδιού επισήμαιναν ότι αποτελούν αυτόχθονα πληθυσμό και όχι εποίκους όπως ήταν οι Δωριείς, καθώς το φίδι δεν μπορεί να διανύσει μεγάλες αποστάσεις μετακινούμενο.

Εφοδιαστικό του Ιερέως της Φιλικής Εταιρείας Νικολάου Κομνηνού, 2 Δεκεμβρίου 1820
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο
Αρ. Ταυτ. Εκθέματος: (1322)

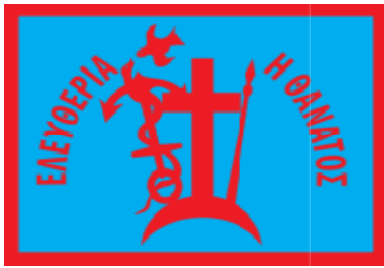
Εφοδιαστικό του Ιερέως της Φιλικής Εταιρείας Αντωνίου Κριεζή
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο
Αρ. Ταυτ. Εκθέματος: (191)

Εφοδιαστικό του Ποιμένου της Φιλικής Εταιρείας Εμμανουήλ Παπά, 1 Μαρτίου 1821.
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο
Αρ. Ταυτ. Εκθέματος: (20150-α')

Σε ότι αφορά τα χρώματα, κυριαρχεί το μπλε το λευκό και το κόκκινο. Το μπλε προφανώς παραπέμπει στο χρώμα της θάλασσας, το λευκό την αγνότητα του αγώνα και το κόκκινο συμβολίζει είτε το αίμα που χύνεται για την επανάσταση, είτε την ιερότητα του αγώνα. Οι σημαίες των Σπετσών και των Ψαρών έφεραν την επιγραφή «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ», της Ύδρας έφερε την επιγραφή «Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ». Τα σύμβολα αυτά ήταν άμεσα συσχετιζόμενα με τη Φιλική Εταιρεία.

Σημαίες Σπετσών

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁵⁴

Μουσείο Σπετσών

Η Σπέτσες ήταν το πρώτο νησί που συμμετείχε στον Αγώνα του 1821 και αυτό που παρακίνησε και να υπόλοιπα νησιά να επαναστατήσουν και να ενταχθούν στον απελευθερωτικό αγώνα. Η επαναστατική σημαία των Σπετσών είχε χρώμα μπλε με κόκκινο περίγραμμα και είναι γεμάτη με αλληγορικά σύμβολα και λέξεις που επίσης έχουν κόκκινο χρώμα. Σύμφωνα με την «Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια» η σημαία των Σπετσών ήταν λευκή με κόκκινο περίγραμμα¹⁵⁵.

Τα σύμβολα που απεικονίζονται στη σημαία είναι μία ανεστραμμένη ημισέληνος και πάνω της όρθιος ο σταυρός. Αριστερά του σταυρού υπάρχει μια όρθια άγκυρα με ένα φίδι τυλιγμένο πάνω της και δίπλα μία κουκουβάγια. Δεξιά έχει μία όρθια λόγχη. Κυκλικά και εκατέρωθεν από τα σύμβολα αυτά είναι γραμμένες οι λέξεις: «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ».

Η άγκυρα και η λόγχη είναι τα σύμβολα της ναυτικής πολεμικής δύναμης. Το φίδι, σύμβολο της μετά φρονήσεως επίθεσης και το πουλί, το οποίο από το μέγεθός του συμπεραίνεται ότι είναι κουκουβάγια, αποτελεί το σύμβολο της σοφίας με την οποία έπρεπε να οργανωθεί ο αγώνας.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [1750](#))

¹⁵⁵ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 10^{ος}, Αθήνα 1934, εκδ. ΠΥΡΣΟΣ, Σελ.242

¹⁵⁶ Ορλάνδου Αναστασίου, «ΝΑΥΤΙΚΑ, ήτοι ιστορία των κατά τον υπέρ ανεξαρτησίας της Ελλάδος Αγώνα πεπραγμένα». Εκδ. Τυπογραφείο Χ. Ν. Φιλαδελφείας, Αθήνα 1869, σελ. 61.

Σημαίες Ύδρας

Μουσείο Μπενάκη¹⁵⁷

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁵⁸

Ίδρυμα Ευγενίδου.¹⁵⁹

Ημερολόγιο Γ. Τομπάζη

Η επαναστατική Σημαία της Ύδρας επίσης χρησιμοποιεί τα ίδια σύμβολα με τα οποία δηλώνει την ακλόνητη πίστη και τη θέληση του σκλαβωμένου Έλληνα για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Κύριο σύμβολο της σημαίας και εδώ είναι ο σταυρός, επάνω σε ανεστραμμένη ημισέληνο.

Επίσης επαναλαμβάνεται η περιστοίχιση του σταυρού με άγκυρα, επάνω στην οποία έχει τυλιχθεί ένα φίδι, από την αριστερή πλευρά και μίας λόγχης στη δεξιά πλευρά, με τη μόνη διαφορά ότι επάνω στη λόγχη υπάρχει μία κόκκινη σημαία. Τέλος, η σημαία της Ύδρας διαφοροποιείται και στο ρητό όπου εδώ έχει αποτυπωθεί το ρητό της αρχαίας Σπαρτιάτισσας «*Ἡ ΤΑΝ Ἡ ΕΠΙ ΤΑΣ*».

Σημαίες Ψαρών

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁶⁰

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁶¹

Η σημαία των Ψαρών ήταν όμοια με αυτή των Σπετσών, διότι τρία Σπετσίωτικα πλοία, υπό το Γκίκα Τσούπα, τον Ιωάννη Μπούκουρη και τον Δημήτριο Ν. Σκλιά ήταν αυτά που πήγαν στα Ψαρά για να αναγγείλουν την έναρξη της

¹⁵⁷ Μουσείο Μπενάκη (Σημαία με τις επιγραφές *Ἡ ΤΑΝ Ἡ ΕΠΙ ΤΑΝ* και *Ἡ ΝΙΚΗ Ἡ ΘΑΝΑΤΟΣ*. [ΓΕ 8392](#))

¹⁵⁸ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [1751](#))

¹⁵⁹ <https://www.eef.edu.gr/media/6674/simaia-ydras>

¹⁶⁰ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [1752](#))

¹⁶¹ Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο «Σημαία πλοίου των Ψαρών του 1821. Η σημαία αυτή υψώθηκε στο θωρηκτό ΨΑΡΑ στίς ναυμαχίες ΕΛΛΗΣ (3/12/1912) και ΛΗΜΝΟΥ (5/1/1913)» (Αριθμός Ταυτότητας Εκθέματος: [4171](#))

επανάστασης και να τα μυήσουν στον Αγώνα.

Σημαία της Σάμου

Για τον ίδιο λόγο με τα Ψαρά και η σημαία που υψώθηκε στο Βαθύ της Σάμου υπό τον Κωνσταντή Λαχανά μοιάζει αρκετά με αυτή των Σπετσών.¹⁶² Η σημαία που ύψωσε στο Καρλόβασι της Σάμου ο Λυκούργος Λογοθέτης φέρει επίσης τα ίδια σύμβολα, με άλλη διάταξη.

Σημαία Κωνσταντή Λαχανά
(Βαθύ Σάμου)

Σημαία Λυκούργου Λογοθέτη
(Καρλόβασι Σάμου)

Σημαία της Μεγίστης (Καστελόριζου)

Στο νησί της Μεγίστης (Καστελόριζο), υψώθηκε κυανόλευκη σημαία η οποία περιείχε ένα σύμπλεγμα το οποίο αποτελείτο από μία καρδιά, ένα σταυρό και ένα ξίφος που κατέληγε σε άγκυρα. Η καρδιά συμβόλιζε την αγάπη, η άγκυρα την ελπίδα και ο σταυρός την πίστη.

¹⁶² Ορλάνδου Αναστασίου, «ΝΑΥΤΙΚΑ, ήτοι ιστορία των κατά τον υπέρ ανεξαρτησίας της Ελλάδος Αγώνα πεπραγμένα». Εκδ. Τυπογραφείο Χ. Ν. Φιλαδελφείως, Αθήνα 1869, σελ. 72.

Σημαία Εμμανουήλ Παπά

Στη Μακεδονία η βαρβαρότητα των Τούρκων, αλλά και η παρουσία ισχυρών δυνάμεων στρατού παρεμπόδιζαν την επανάσταση. Παρά ταύτα ο Εμμανουήλ Παπάς από τις Σέρρες, μυημένος στη Φιλική, με οδηγίες του Αλέξανδρου Υψηλάντη και της Εφορείας της

Κωνσταντινουπόλεως, είχε φροντίσει να προμηθευτεί όπλα και πολεμοφόδια και με το πλοίο του Χατζή Βισβίζη από την Αίνο της Θράκης και τη Λήμνο, έφθασε στις 23 Μαρτίου στον Άθω. Η σημαία του Εμμανουήλ Παπά υψώθηκε στην Κασσάνδρα όπου οι κάτοικοι της Χαλκιδικής ξεσηκώθηκαν και η σημαία που ύψωσαν έμοιαζε με τη σημαία της Ύδρας. Ήταν μπλε με κόκκινο περίγραμμα, στο κέντρο είχε το σταυρό επάνω σε ανεστραμμένη ημισέληνο και αριστερά μία άγκυρα με ένα φίδι τυλιγμένο επάνω της και δεξιά τη λόγχη με την κόκκινη σημαία. Αντί της κουκουβάγια που τρώει τη γλώσσα του φιδιού, που υπάρχει στη σημαία της Ύδρας, υπάρχει ένας κόκορας, ο οποίος συμβολίζει την αφύπνιση του έθνους στον επικείμενο αγώνα του για την απελευθέρωση¹⁶³.

¹⁶³ <https://www.halkidikifocus.gr/>

Σύγχρονες τοπικές σημαίες

Δήμος
Θεσσαλονίκης

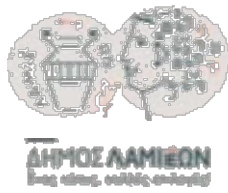

Νέο λογότυπο

Παλιό λογότυπο

Δήμος Κεντρικής
Κέρκυρας και
Διαπόντιων Νήσων

Πανεπιστήμιο
Ιωαννίνων

